

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA
anul I nr. 1, 2019

REQUIREMENTS

The authors assume responsibility for the contents of the articles.
The unpublished studies are not returned.

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA

Orice corespondență se va adresa:

FACULTATEA DE TEOLOGIE
310096 ARAD, Strada Academiei
Teologice Nr. 9,
Tel/Fax: 0040-257-285855

STUDIA THEOLOGICA
ET HISTORICA ARADENSIA

Any correspondence will be sent
to the following address:

FACULTATEA DE TEOLOGIE
310096 ARAD, Strada Academiei
Teologice Nr. 9,
Tel/Fax: 0040-257-285855

Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad
Centrul de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză
Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

STUDIA THEOLOGICA ET HISTORICA ARADENSIA

Editura Universității „Aurel Vlaicu”
ARAD

an I nr. 1, 2019

Președinte de onoare

IPS Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului

Vice-Președinte

PS Conf. Dr. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului

Redactor șef

Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja

Colegiul Academic

Pr. Acad. Dr. Mircea Păcurariu (Academia Română); Prof. Dr. Ioan Bolovan (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, Membru corespondent al Academiei Române); Pr. Prof. Dr. Mihai Săsăuian (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, București); Pr. Prof. Dr. Ion Vicovan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Iași); Pr. Prof. Dr. Florin Dobrei (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Constantin Rus (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad); Pr. Prof. Dr. Vasile Vlad (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad)

Redactori

Pr. Lect. Dr. Filip Albu

Pr. Conf. Dr. Caius Cuțaru

Pr. Conf. Dr. Lucian Farcașiu

Pr. Lect. Dr. Adrian Murg

Pr. Lect. Dr. Ștefan Negreanu

Secretari de redacție

Protos. Lect. Dr. Nicolae Tang

Arhid. Lect. Dr. Tiberiu Ardelean

DTP Toma S.Muntean

Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad

ISSN 2668-8387

ISSN-L 2668-8387

CUPRINS

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja Cuvânt Înainte	7
CONFERINȚA NAȚIONALĂ Patriarhul Nicodim Munteanu și memoria istorică a interbelicului românesc	11
†P.S. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului Patriarhul Nicodim și pastorația sa în primii anii ai regimului comunist în România	13
Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae Chifăr Patriarhul Nicodim Munteanu sub vremi	24
Pr. Prof. Univ. Dr. Mihail - Simion Săsăujan Patriarhul Nicodim Munteanu (1939-1948) - înțelept păstor al Bisericii Ortodoxe Române în vremuri tulburi ale istoriei României	41
Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan-Barbu Negreanu Patriarhul Nicodim Munteanu și Biserica Ortodoxă Română în tensiunile celui de-al doilea război mondial	57
Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu Basa Patriarhul cărturar Nicodim Munteanu-traducător neobosit și îndrumător al activității tipografice	75

CONFERINȚA NAȚIONALĂ Patriarhul Iustin Moiescu, promotor al dialogului ecumenic _____ 87

Pr. Prof. Univ. Dr. Viorel Ioniță
Patriarhul Justin Moiescu - reprezentantul BOR în cadrul CEB și CBE - informații inedite din arhivele Centrului Ecumenic de la Geneva _____ 89

Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan Buchiu
Contribuții teologice ale pr. prof. univ. Dumitru Popescu în timpul arhi-păstoririi Patriarhului Justin Moiescu _____ 112

Pr. Prof. Univ. Dr. Valer Bel
Biserica locală în concepția Patriarhului Iustin Moiescu _____ 123

Pr. Conf. Univ. Dr. Nicolae Moșoiu
Mișcarea ecumenică: de la entuziasmul de început, la dificultățile din prezent _____ 130

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan
Aspecte ale dialogului intercreștin în viziunea Patriarhului Justin Moiescu _____ 178

Imagini din timpul desfășurării
evenimentelor academice _____ 193

Imagini primite prin amabilitatea Pr. Prof. Univ. Dr. Viorel Ioniță din Arhiva Centrului Ecumenic de la Geneva _____ 199

CUVÂNT ÎNAINTE

Centrul de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad a fost înființat în anul 2004, în cadrul acestuia desfășurându-se, în decursul timpului, mai multe simpozioane și conferințe naționale și internaționale. El funcționează în cadrul Facultății de Teologie și de multe ori evenimentele Facultății și ale Centrului de Studii Teologice-Istorice au coincis. În anii 2006 și 2008 în cadrul Centrului de Studii au fost editate două volume care reunesc contribuțiile științifice ale unor teologi români, contribuții editate sub genericul *Ortodoxie și globalizare. Relevanța relației local-universal în Europa de astăzi* (2006) și *Teologia icoanei și provocările ei în lumea contemporană* (2008). Sintagma din titulatura Centrului „prognoză pastoral-misionară” este acoperită și astăzi prin publicația săptămânală *Calea Mântuirii*, de la editarea căreia anul acesta se împlinesc 20 de ani și, considerăm, că este în conformitate cu vocația pastoral-misionară constitutivă oricărei Facultăți de Teologie din Patriarhia Română. Mai rămâne o parte importantă din spectrul de cercetare al Centrului care trebuie acoperită, de data aceasta la nivel științific. Din anul 2008, Centrul de Studii nu a mai editat vreun volum propriu, datorită pe de o parte, modului legislativ în care învățământul superior românesc s-a derulat, iar pe de altă parte, datorită orientării contribuțiilor și manifestărilor științifice înspre portofoliul academic al Facultății.

În acest moment, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad, editează prin structurile ei academice mai multe publicații, cuprinzând toate nivelurile de pregătire, formare și cercetare academică. Publicațiile facultății re-

prezintă un semn al preocupărilor academice asumate atât de profesorii, cât și de studenții acesteia. Revista *Teologia* (1997-2020) și Anuarul Facultății (2016-2020) care reprezintă oglinda cercetării academice și a evenimentelor ce au avut loc pe parcursul unui an în Facultatea din Arad, în timp ce publicația *Calea Mântuirii* se adresează în special – prin limbaj și tematică – în spirit pastoral-misionar, preoților și credincioșilor Eparhiei Aradului și nu numai. Școala Doctorală, potrivit specificului domeniului pe care îl reprezintă în Universitate, editează o revistă proprie intitulată *Studia Doctoralia* (2016-2020), în care sunt publicate concluziile cercetărilor științifice ale studenților doctoranzi, în urma prezentării acestora în cadrul Simpozionului Național anual al Școlii Doctorale din Arad. La aceste reviste se adaugă anual volumele Simpozioanelor naționale și internaționale desfășurate în Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

Revenind la exigențele Centrului de Studii Teologice-Istorice, considerăm că este oportună înființarea unei reviste științifice propriie acestei structuri de cercetare din cadrul Facultății noastre, o revistă care să reunească concluziile cercetărilor în domeniul de competență al Centrului atât la nivel național, cât și internațional. Revista va acoperi preocupările științifice ale Centrului de cercetare, fiind editată cu titlul *STUDIA THEOLOGICA ET HISTORICA ARADENSIA*. Am ales acest titlu nu doar motivat de gândul de a acoperi o parte a spectrului de cercetare al Centrului, ci și de gândul de a deschide cercetarea istorică-teologică arădeană spre o și mai strânsă colaborare cu cercetarea istorică în general, precum și pentru a evidenția contribuția arădeană la dezvoltarea studiilor de teologie și de istorie în actualitate. De asemenea, revista va cuprinde studii și conferințe teologice-istorice care s-au desfășurat în cadrul Centrului pe parcursul unui an, precum și recenzii și concluziile unor cercetări academice actuale. Curajul unei asemenea inițiative ne este oferit atât de diversitatea oportunităților locale și naționale de a contribui la dezvoltarea studiilor de teologie, istorie ecleziastică și istorie, cât și de competențele actuale ale corpului profesoral al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad. O componentă esențială a acestei reviste va fi deschiderea ei internațională, o platformă în care să se regăsească elementele definitorii ale mișcării ideilor, precum și ale cercetării în arhive, la confluența studiilor de specialitate din mediul academic.

Deschidem primul număr al revistei *Studia Theologica et Historica Aradensis* cu publicarea lucrărilor a două conferințe naționale organizate în anul 2019, în cadrul Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară, sub genericul *Patriarhul Nicodim Munteanu și memoria istorică a interbelicului românesc* (9 aprilie 2019) și *Patriarhul Iustin Moiescu – promotor al dialogului ecumenic* (3 iunie 2019), conferințe care au reunit specialiști în temele abordate de la Facultățile de Teologie Ortodoxă din Patriarhia Română.

Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja
Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă
„Ilarion V. Felea”, Arad

CONFERINȚA NAȚIONALĂ
PATRIARHUL NICODIM MUNTEANU
ȘI MEMORIA ISTORICĂ A INTERBELICULUI
ROMÂNESC

PATRIARHUL NICODIM ȘI PASTORAȚIA SA ÎN PRIMII ANII AI REGIMULUI COMUNIST ÎN ROMÂNIA

†EMILIAN Crișanul

Episcop Vicar al Arhiepiscopiei Aradului

Facultatea de Teologie Ortodoxă Craiova

Abstract

The Romanian Orthodox Church commemorates this year 60 years since the patriarch Nicodim Munteanu passed away to the kingdom of heaven, on the 27th of February 1948. He was the patriarch who had to face the profound political, social and economic changes that Romania crossed in that period, changes which were reflected also in the ecclesiastical and spiritual life of our people.

The patriarch was born in the 6th of December 1864, in a mountain village from Moldavia, in a region deeply rooted in the orthodox faith and his entire life was a proof of orthodoxy and verticality. Perhaps his main concern was the mission he had, as a shepherd of an entire nation, to keep the faith alive and to give hope to those who started to loose it. For this mission he prepared himself a whole life, starting with his studies at the Theological Seminary "Veniamin Costachi" from Iassy and The Spiritual Academy from Kiev, continuing with his activity as a bishop in Iassy, Husi, Chisinau and Hotin. In 1924 he chose to retire at the Neamt Monastery as its abbot and here he started an enormous scholarly work: many translations, writings and printings.

In 1935 he was elected as a mitropolit of Moldavia and just two months before the second world war had started, in 1939, The Holy Synod of The Romanian Orthodox Church called him to be its patriarch. The period of his patriarchate represented only the beginning of the sufferings and martyrdom our people had to live during the communist period, but he was permanently fighting with the new political system, chosing always to defend the dignity of the Church and of the Romanian People. He will remain in the history of the Romanian Orthodox Church as a person with a remarkable integrality and a true missionary vocation.

Keywords:

Patriarch, Church, Orthodox, Communism, Party, National

In Anul comemorativ al Patriarhilor Nicodim Munteanu și Iustin Moisesescu - 2019, voi evoca câteva aspecte din pastorația Patriarhului Nicodim (1939-1948), patriarh care a păstorit Biserica în timpul celui de-al doilea război mondial, când au avut loc o serie de evenimente naționale și internaționale ce au influențat și parcursul istoric al Bisericii din țara noastră.

Dictaturile regelui Carol al II-lea (1930-1940) și a mareșalului Ion Antonescu (1940-1944), precum și instalarea la putere a comuniștilor după 23 august 1944, au făcut ca libertățile religioase din România să fie încălcate adeseori. Conform Constituției din 1923, articolul 22, libertatea conștiinței era absolută, iar Statul garanta tuturor cultelor religioase libertate și protecție. Biserica Ortodoxă Română și Biserica Greco-Catolică erau considerate Biserici românești, prima dintre ele fiind Biserica dominantă, datorită faptului că majoritatea românilor se regăseau în ea¹. În contextul istoric amintit, libertățile religioase nu au fost respectate, iar ierarhii ortodocși au fost puși în situații dificile privind administrarea și activitatea Bisericii noastre în plan religios și social. Prin urmare, Patriarhul Nicodim a avut misiunea de a conduce Biserica Ortodoxă Română în vremuri tulburi, când cei mai mulți dintre ierarhi, clerici și credincioși erau adesea forțați să slujească intereselor politice de moment în detrimentul Bisericii și a societății civile.

¹ Ioan MORARU, Gheorghe IANCU, *Constituțiile române. Texte. Note. Presentare comparativă*, ediția a III-a, București, 1995, p. 66.

Nicodim Patriarhul s-a născut la 6 decembrie 1864 în satul Pipirig de lângă Tîrgu Neamț și a trecut la Domnul, la 27 februarie 1948, când în țară era un climat de mare tensiune politică și socială, cauzată de puterea comunistă. Putem spune despre el că a fost unul dintre marii ierarhi ai Bisericii noastre din secolul al XX-lea, păstorind turma lui Hristos cu multă dăruire în mai multe eparhii din cuprinsul țării. A făcut studii la Seminarul „Veniamin Costachi” din Iași, la Academia Duhovnicească din Kiev, iar la întoarcerea în țară a fost numit director al Seminarului din Galați și apoi vicar al Episcopiei Dunării de Jos. A devenit arhiereu vicar al Mitropoliei Moldovei (1909-1912), episcop al Hușilor (1912-1924), iar în anul 1918, după reîntregirea țării, a fost rânduit de Sfântul Sinod să păstorească Biserica din Basarabia, fiind numit locțiitor de arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului (1918-1919). După anul 1924 s-a retras la Mănăstirea Neamț, unde a devenit stareț (1924-1935) și a întreprins o bogată activitate cărturărească prin traduceri, scrieri, reînființarea tiparniței, tipărituri; s-a remarcat și din punct de vedere administrativ, redobândind vatra înconjurătoare a mănăstirii și înființând o fabrică de cherestea. În anul 1935 a fost ales mitropolit al Moldovei, iar din anul 1939 (cu două luni înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial), patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, până în 1948, păstorind Biserica în timpul a două dictaturi, de dreapta și de stânga, aceasta din urmă fiind însă direct îndreptată împotriva Bisericii.

Din punct de vedere al formării sale teologice, Patriarhul Nicodim s-a remarcat prin excelența sa pregătire, fiind totodată deosebit de ferm în apărarea intereselor și demnității Bisericii. El a fost ierarhul desemnat de Biserica noastră să participe la Marele Sobor al Bisericii Ortodoxe Ruse din vara anului 1917, când s-a reînființat Patriarhatul Rus. Mai târziu, în anul 1946, Dumnezeu a rânduit ca tot el, în calitate de patriarh, să refacă legăturile Bisericii noastre cu Biserica Ortodoxă Rusă, legături întrerupte după Revoluția bolșevică din toamna anului 1917, când regimul ateu instalat la Moscova a adus mari prejudicii Bisericii și relațiilor ei cu Bisericile Ortodoxe surori. Aceste legături interortodoxe au fost refăcute, însă cu rezerve, datorită influenței regimului comunist existent în ambele țări și a revendicărilor solicitate de ruși după al Doilea război mondial. Această rezervă a Patriarhului Nicodim s-a manifestat și prin neparticiparea sa la ceremonia întronizării Patriarhului Alexei, desfășurată la Moscova în anul 1945.

În ceea ce privește lucrarea sa pe plan național, Patriarhul Nicodim a consfințit, prin viața și lucrarea lui, principiul continuității de credință și de slu-

jire, făcând legătura între două lumi, cea de dinainte și cea de după anul 1948, când s-a făcut trecerea de la libertate la dictatură, acest fapt conducând la martiriile și suferințele petrecute în închisorile comuniste. În ceea ce-i privește pe comuniști,

„după 23 august 1944, Partidul Comunist și aliații săi, grupați în Frontul Național Democrat (FND) și Blocul Partidelor Democratice (BPD), au sugerat în mai multe rânduri că Biserica s-ar fi îndepărtat de popor, mai ales în perioada antonesciană, iar slujitorii ei ar fi încetat să mai fie „apostoli ai poporului”. Aceste grupări politice au considerat legitimă imixtiunea lor în treburile Bisericii, acuzând ingerințe mult mai grave venite din direcția partidelor istorice, Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal”².

Acțiunile de cenzură și imixtiune în treburile bisericești, din partea comuniștilor începuseră să se facă simțite.

Cu prilejul aniversării a 80 de ani a Patriarhului Nicodim (1864-1944), colaboratorii săi i-au pregătit un volum omagial intitulat „Prinos”, cu o prefață scrisă de profesorul I.D. Ștefănescu, în cuprinsul căreia a fost introdusă fără știrea autorului mențiunea că „vremurile actuale nu permit să se scoată în evidență personalitatea Patriarhului Nicodim”³. Această afirmație a avut urmări neașteptate, guvernul condus de dr. Petru Groza hotărând

„trimiterea unei delegații la patriarh, delegație formată din Gheorghe Gheorghiu-Dej și Maurer, care să-i ceară demisia, precum și arestarea profesorului I.D. Ștefănescu. Dar n-au obținut nici demisia patriarhului și nici arestarea lui I.D. Ștefănescu”⁴.

În intervalul septembrie 1944 - martie 1945, un rol important în strategia aplicată de Partidul Comunist Român în relațiile cu clericii, intelectualii și mica burghezie l-a jucat Uniunea Patrioților, transformată ulterior în Partidul Național Popular. Unul dintre obiectivele declarate ale organizației era scoaterea clasei mijlocii, a profesorilor, institutorilor și preoților de sub in-

² Cristian VASILE, „Ingerințe politice în viața Bisericii Ortodoxe în primii ani ai regimului comunist”, în vol. *Teologie și Politică. De la Sfinții Părinți la Europa Unită*, coordonator Miruna Tătaru-Cazaban, Editura Anastasia, 2004, p. 211.

³ Pr. Mihai BISTRICEANU, *Viața și activitatea Patriarhului Nicodim Munteanu*, Edit. Trinitas, Iași, 2007, p. 51; vezi și Dudu VELICU, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României. Însemnări zilnice I 1945-1947*, București, 2004, p. 142

⁴ Pr. M. BISTRICEANU, *Viața și activitatea Patriarhului Nicodim Munteanu*, p. 51.

fluența „reacționarilor”⁵. „P.C.R. a încercat chiar imediat după 23 august 1944 să atragă în Uniunea Patrioților mulți preoți și, ulterior, din această formațiune s-a desprins Uniunea Preoților Democrați din România, care a fost contrapusă organizației tradiționale a preoțimii - *Asociația Generală a Clerului Român*”⁶. Adeziunea Patriarhului Nicodim la cauza Uniunii Patrioților, idee vehiculată de Constantin Agiu (unul dintre liderii UP) este discutabilă, deoarece patriarhul avea serioase rezerve față de obiectivele Partidului Comunist Român. Acesta

„era nemulțumit de autoritățile comuniste, care căutau mereu să-l constrângă și să-i limiteze libertatea de acțiune în folosul Bisericii. De aceea, când prindea ocazia, știa să-și impună punctul de vedere”⁷.

Există mai multe indicii că noii guvernanți au încercat să provoace retragerea din scaun a întâistătorului Bisericii Ortodoxe Române și să instituie o locotenentă mai favorabilă regimului. „Un document de la SSI din 11 august 1945, întemeiat pe relatarea unei surse (Viator) spune că:

„în legătură cu plecarea Patriarhului Nicodim la Mănăstirea Neamț, în iulie 1945, precum și în august, în cercurile clericale a circulat știrea după care înaltul chiriarh să nu se mai înapoieze în capitală, iar în locul lui să fie instituită o locotenentă până la alegerea unui nou patriarh”⁸.

Dorința liderilor comuniști era aceea de a intimida, supune, manipula și folosi Biserica în scopul construirii unei societăți românești socialiste și nu de desființare a acestei instituții divino-umane.

„În contextul declanșării artificiale a unei crize politice, sub pretextul curățirii instituțiilor de fasciști, s-a ajuns la adoptarea unor legi ale epurării prin care se înființau comisii de verificare inclusiv a instituțiilor eclesiastice (clericii diferitelor culte religioase, prin faptul că erau plătiți de la bugetul statului, erau asimilați funcționarilor publici). Vasile Luca (1898-1963, fruntaș comunist n.n.) aprecia că reminiscențele fasciste „sunt pătrunse

⁵ C. VASILE, „Ingerințe politice în viața Bisericii Ortodoxe în primii ani ai regimului comunist”, p. 212.

⁶ C. VASILE, „Ingerințe politice în viața Bisericii Ortodoxe în primii ani ai regimului comunist”, p. 213.

⁷ Pr. M. BISTRICEANU, *Viața și activitatea Patriarhului Nicodim Munteanu*, p. 53.

⁸ C. VASILE, „Ingerințe politice în viața Bisericii Ortodoxe în primii ani ai regimului comunist”, conform Arhiva CNSAS, *fond D*, dosar 56, f. 31.

în viața noastră publică, începând cu administrația, aparatul de stat, Biserica, Școala și terminând cu mentalitatea poporului”⁹.

„Concluzia era limpede: epurarea clericilor și teologilor considerați legionari”¹⁰. Tot Cristian Vasile afirmă că:

„Este interesant de notat că P.C.R. a făcut presiuni intense asupra S.S.R. (Societății Scriitorilor Români) pentru înlăturarea preoților și teologilor scriitori, considerați indezirabili, dar a ignorat o prevedere foarte „progresistă” sugerată de cunoscuta asociație profesională. Probabil, liderii comuniști erau conștienți de previzibila și puternica opoziție a clerului ortodox în fața unei asemenea inițiative și, în plus, nici directivele Moscovei nu încurajau o astfel de măsură de separare. Mai târziu, când Partidul Comunist deținea întreaga putere, doar Școala a fost separată de Biserică; în schimb preoții au continuat să fie plătiți de la buget, salariul fiind și un util instrument de șantaj”¹¹.

Presiunile asupra ierarhiei eclesiastice s-au exercitat și prin preoții „democrați”, care de multe ori s-au constituit în „sindicate” în mai multe centre eparhiale.

„Noua orientare a Bisericii spre socialism era promovată de preotul Constantin Burducea, Ministrul Cultelor și de câțiva preoți din jurul său grupați în Uniunea Preoților Democrați din România. În opinia lui Constantin Burducea, lupta pentru „democratizarea” Bisericii Ortodoxe Române nu-i grea deloc pentru că Biserica a fost de la început democrată și trebuie să rămână astfel”¹².

Au existat multe aluzii potrivit cărora în timpul păstoririi Patriarhului Nicodim și a predecesorului său, Miron Cristea, aceștia ar fi încercat să îndepărteze Biserica de popor, însă aceste aluzii erau extrem de străvezii. Evident, în opinia lor, însuși Patriarhul Nicodim trebuia „vindecat”. Este important să subliniem faptul că Constantin Burducea nu era original atunci când făcea afirmațiile de mai sus, el aliindu-se politiciii aripii comuniste din

⁹ C. VASILE, „Biserica și Regimul Comunist (1944-1948)”, în *Istoria Românilor*, vol. IX, Edit. Enciclopedică, București, 2008, p. 877, apud. ANIC, fond C.C. al P.C.R.- Cancelarie, dosarul nr. 28/1944, f. 63.

¹⁰ C. VASILE, „Biserica și Regimul Comunist (1944-1948)”, p. 877.

¹¹ C. VASILE, „Biserica și Regimul Comunist (1944-1948)”, p. 879.

¹² C. VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Edit. Curtea Veche, București, 2005, pp. 68-69.

guvern. Aceste susțineri erau în acord cu pledoaria Anei Pauker pentru „democratizarea” Bisericii.

„În avalanșa de zvonuri care au circulat cu câteva zile înainte de 6 martie 1945 s-a inserat și știrea potrivit căreia Patriarhul Nicodim ar fi un posibil candidat la funcția de premier”¹³.

A fost un zvon infirmat de realitățile vremii. Câțiva membri ai Consiliului Frontului Național Democrat susțineau că Patriarhul Nicodim a făcut intervenții în favoarea unui cabinet dominat de reprezentanții F.N.D., lucru greu de crezut.

Opoziția politică democratică a cerut în tot intervalul care s-a scurs de la 6 martie 1945 și până la „greva regală”, un guvern reprezentativ, precum și libertatea de exprimare. Dezechilibrul de pe scena politică nu-i era indiferent nici Patriarhului Nicodim, după cum sugerează și documentele de arhivă, deoarece mai trecuse prin perioade de dictatură.

Cenzura instituită de noul guvern condus de Petru Groza a afectat și revistele și cărțile bisericești. Autoritățile polițienești, puternic epurate, încercau să țină sub control strict chiar și comerțul cu cărți și obiecte religioase „spre a nu se pune în vânzare decât broșuri pentru care s-a obținut aprobarea”¹⁴. Mai mulți ierarhi, clerici și oameni de cultură au suferit, fiind acuzați că în scrierile și cuvântările lor au strecurat cuvinte jignitoare la adresa regimului și defăimătoare la adresa ordinii sociale. Astfel a fost cazul mitropolitului Bucovinei, Tit Simedrea, care în iunie 1945 a fost nevoit să demisioneze din cauză că în anul 1943 a publicat o carte de slujbă, *Ectenii și rugăciuni*, în care adaptase ecteniile și rugăciunile la vremurile de război din anul 1943¹⁵.

În noul context istoric, Patriarhul Nicodim era preocupat de situația politică din țară și avea întâlniri consultative inclusiv cu lideri ai opoziției. Prin atitudinea avută, patriarhul și-a exprimat sprijinul față de suveran, manifestare evidențiată și în perioada „grevei regale”. Deși într-o discuție interceptată în toamna anului 1945 de serviciile secrete Nicodim a avut cuvinte elogioase față de primul-ministru Petru Groza, patriarhul a contestat atât

¹³ C. VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, p. 70, conform Florin PINTILIE, *Serviciul Special de Informații din România 1939-1947*, vol. II, Documente, Edit. Academiei Naționale de Informații, 2003, p. 172.

¹⁴ C. VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, p. 71.

¹⁵ Pr. M. BISTRICEANU, *Viața și activitatea Patriarhului Nicodim Munteanu*, p. 49.

guvernul pro-comunist și Frontul Național Democrat, cât și prezența trupelor sovietice în România¹⁶.

„Istoriografia românească a insistat, pe bună dreptate asupra relației cu totul speciale care a existat în anul 1945 între Regele Mihai I și Patriarhul Nicodim, personalități identificate de majoritatea românilor cu simbolurile adevărate ale națiunii, în contrast cu guvernării sprijiniți de o minoritate politică violentă, pusă în slujba ocupantului sovietic. La 31 iulie 1945, chiar în ziua în care se încheiau lucrările Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, Regele Mihai I îl numea pe patriarh, prin decret, membru al Ordinului „Serviciul Credincios”, în grad de „Mare Cruce”. Era un gest de mare încredere, venit într-un moment când se vehiculau mai multe zvonuri legate de o presupusă retragere din scaunul patriarhal”¹⁷.

„Pe 6 septembrie 1945, la două săptămâni de la retragerea Regelui Mihai din zona publică a politicului, Patriarhul Nicodim trimite tânărului rege o telegramă de felicitare cu prilejul împlinirii a cinci ani de domnie. Acest gest este considerat un semnal că Biserica Ortodoxă Română sprijină regele aflat în impas, sfidat de un guvern „rebel”, ca apoi mesajul de felicitare din 25 octombrie (de ziua de naștere a regelui) să fie mult mai ponderat, cu sprijin pentru suveran mult diluat”¹⁸.

Există mai multe indicii că în toamna anului 1945, imediat după mesajul din 6 septembrie, asupra Patriarhului Nicodim s-au făcut presiuni mult mai directe din partea comuniștilor. Un exemplu în acest sens este acțiunea Ministerului Cultelor, care a trimis o comisie de inspecție la biserica Buzzești din capitală, unde slujea nepotul patriarhului, preotul Maxim, corpul de control constatând mai multe nereguli în gestiunea parohiei. Aceasta atitudine este considerată de către contemporani o acțiune îndreptată împotriva patriarhului. Mergând mai departe, semnalăm „tentativele guvernului Groza de a utiliza Biserica în scopuri politice, electorale, care s-au vădit imediat după rezolvarea crizei politice, prin includerea în cabinet a doi reprezentanți ai opoziției (PNT, PNL). Patriarhul Nicodim a încercat însă să păstreze o

¹⁶ C. VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, p. 73.

¹⁷ C. VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, pp. 73-74.

¹⁸ C. VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, p. 75.

anumită neutralitate a Bisericii, lucru ce reiese din nota nr. 27 a SSI (următorul eveniment n.n.):

„în ziua de 24 ianuarie 1946, după oficierea *Te Deum*-ului, în Catedrala patriarhală, cu prilejul zilei Unirii Principatelor, Patriarhul Nicodim a slujit dar nu a mers în fața bisericii pentru ca să asiste, cu oficialitățile, la defilarea trupelor armate, ci a rămas în Sfântul Altar. A fost invitat din nou de directorul ceremoniilor, Mircescu, însă tot nu a mers. Mai mult, clericii care au slujit la *Te Deum* au fost opriți de patriarh să meargă în fața catedralei, rămânând în Sfântul Altar cu el. Clericii au rămas mirați de acest gest al Patriarhului”¹⁹.

În toată această perioadă (1945-1947), serviciile speciale căutau motive pentru a-l incrimina și a-l compromite pe patriarh. De exemplu, patriarhul a fost acuzat că a înființat două orfelinate pentru copiii orfani de război: pentru băieți la Mănăstirea Cernica și pentru fete la Mănăstirea Țigănești și că nu le poartă de grijă. Că alimentele care trebuiau să fie date celor două orfelinate se găsesc la palatul patriarhal, în timp ce copiii orfani suferă de foame și duc o viață mizeră²⁰. De asemenea, patriarhul era acuzat că a îmbunătățit relațiile dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-Catolică în defavoarea apropierei de Biserica Ortodoxă Rusă. Zvonurile privind posibila înlocuire a Patriarhului Nicodim au continuat, dar guvernul comunist și Petru Groza au socotit că apropierea de Biserica Ortodoxă Română era pentru moment mai rentabilă și că era preferabil să nu treacă la schimbarea lui, ci așa după cum am menționat s-au folosit de slujitorii Bisericii pentru ași atinge scopurile.

Ajunși la putere, comuniștii au început sovietizarea țării după modelul stalinist. Cât privește atitudinea comuniștilor față de ierarhia Bisericii, aceasta reiese și din Decretul cu numărul 166 din 1947, care prevedea îndepărtarea acelor ierarhi în care regimul nu avea încredere, ceea ce s-a și întâmplat.

¹⁹ C. VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, pp. 96-97, conform AC-NSAS, fond D, dosar 56, f. 75; vezi și D. VELICU, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României*, p. 97.

²⁰ C. VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, p. 97, conform AC-NSAS, fond D, dosar 56, f. 85.

„În paralel cu impunerea unor arhierii considerați fideli puterii politice, s-a încercat modificarea legii de organizare a Bisericii Ortodoxe, în sensul infiltrării în adunările eparhiale și în Congresul Național Bisericesc a unor susținători ai guvernului, precum și adoptarea unui act normativ de pensionare și punere în retragere a membrilor clerului superior. Datorită opoziției Sfântului Sinod și în particular a patriarhului Nicodim, aceste modificări de legislație bisericească preconizate încă din februarie 1946 de sursa SSI, „Barbu”, au fost amânate mai bine de un an”²¹.

Cu toată opoziția Sinodului și a regelui, legea pentru punerea în retragere a clerului a fost promulgată la 30 mai 1947, conducând la excluderea unor ierarhi de seamă din viața bisericească (Irineu Mihălcescu, Cosma Petrovici, Lucian Triteanu ș.a.)²².

Începând din anul 1948, regimul comunist a trecut la exercitarea unui control riguros asupra Bisericii în toate structurile ei. Persoanele din proximitatea patriarhului erau șicanate și chiar îndepărtate din funcții de către autoritățile polițienești.

„S-a afirmat în istoriografia eclesiastică de la noi că, încă din vara anului 1947, Patriarhul Nicodim a fost obligat să se retragă la Mănăstirea Neamț, sub „supraveghere permanentă”. Părintele Profesor Ioan Dură, validează această versiune și invocă relatări din epocă apărute în presa catolică din Occident, care sesizau că, după vizita patriarhului rus Alexei din mai-iunie 1947, Patriarhul Nicodim s-a retras în vechea sa mănăstire de la Neamț și el nu revenise încă la sfârșitul lui noiembrie. Motivul de sănătate invocat pentru această lungă absență nu ar fi decât un mijloc de a disimula în public dezacordul grav existent între el și guvern, mai ales că acesta a trecut complet sub controlul Partidului Comunist (noiembrie 1947)”²³.

²¹ C. VASILE, „Biserica și Regimul Comunist (1944-1948)”, p. 895.

²² C. VASILE, „Biserica și Regimul Comunist (1944-1948)”, pp. 895-896; vezi și CALINIC Episcopul, *Biserica Neamului în pumnii tiranului (1945-1947)*, p. 33; D. VELICU, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României*, p. 198; Pr. M. BISTRICEANU, *Viața și activitatea Patriarhului Nicodim Munteanu*, pp. 54-55.

²³ C. VASILE, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, p. 151, conform Pr. prof. dr. Ioan DURĂ, „Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române îndepărtați din scaun și trimiși în reclusiune monastică de către autoritățile comuniste 1944-1981”, în *Altarul Banatului*, serie nouă, XIII(LI), nr. 10-12, oct.-dec. 2002, pp. 45-46.

Patriarhul Nicodim, bătrân și bolnav, amenințat în permanență cu pensionarea și retragerea din scaun din cauza rolului jucat în timpul războiului antisovietic, a reușit cu precarele-i puteri să se opună transformării Bisericii Ortodoxe Române, abuzurilor și permanentelor amenințări²⁴. Acuzat că ar fi pactizat cu regimul legionar și apoi cu cel antonescian, patriarhul Nicodim a încercat să nu intre în polemică cu noile structuri comuniste, ci să aplaneze conflictele create.

Trecerea la cele veșnice a patriarhului Nicodim în ziua de 27 februarie 1948 și schimbarea ierarhilor ortodocși „incomozii” regimului comunist „au fost doi factori importanți care au marcat evoluția raporturilor dintre Biserica Ortodoxă și guvernul comunist în prima parte a anului 1948”²⁵.

Meritul istoric al patriarhului Nicodim este acela de a fi făcut posibilă păstrarea dreptei mărturisiri întru Hristos, chiar în condițiile declanșării ofensivei ateismului comunist împotriva Bisericii, care avea să se intensifice și mai mult în deceniile următoare, cerând jertfe și suferințe din partea ierarhilor, preoților, monahilor și credincioșilor – jertfe și suferințe împlinite de ei până la capăt, cu conștiința răsplătirii veșnice din partea lui Dumnezeu²⁶.

„Patriarhul Nicodim Munteanu era un om adânc legat de istoria poporului, și în același timp, era unul care avea conștiința importanței și misiunii Bisericii în viața poporului român. El a înfruntat puterea politică, atunci când era vorba de prezentul și viitorul țării, apărând demnitatea Bisericii și a neamului românesc. Nicodim patriarhul rămâne în istoria Bisericii și a poporului român o persoană cu verticalitate și conștiință misionară”²⁷

în apărarea adevăratelor valori creștine.

²⁴ Cristina PĂIUȘAN, Radu CIUCEANU, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist 1945-1958*, vol. I, Institutul Național pentru studiul totalitarismului, București, 2001, p.18.

²⁵ C. VASILE, „Biserica și Regimul Comunist (1944-1948)”, p. 902.

²⁶ Pr. M. BISTRICEANU, *Viața și activitatea Patriarhului Nicodim Munteanu*, pp. 91-95.

²⁷ † DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Dăruire și Dăinuire - Raze și chipuri de lumină din istoria și spiritualitatea românilor*, Edit. Trinitas, Iași, 2005, p. 160.

PATRIARHUL NICODIM MUNTEANU SUB VREMI

Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae CHIFĂR

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfântul Andrei Șaguna”, Sibiu

Abstract

In the present study, the author presents the life of Patriarch Nicodim Munteanu, the second patriarch of Romania. It is presented his ascension from his entry into monasticism, during his studies in Kiev, the return to the country, the activity with the Holy Metropolitan Iosif Naniescu of Moldova, the departure to Galați and the return to Iasi as vicar-bishop with the title of “Băcăuanul”. The vicar-archbishop Nicodim Munteanu was elected bishop in Huși (February 18, 1912), until December 31, 1923, when he retired to the Neamț monastery. In 1935 he will be elected Metropolitan of Moldova and Suceava after the death of Metropolitan Pimen. There are the speeches of the new metropolitan of Moldova, from which we can see the great responsibility he felt. In 1939, in the context of the outbreak of World War II, he became Patriarch of the Romanian Orthodox Church, during a difficult period such as the one of the war and the one after the war, that of the establishment of the communist regime. However, Patriarch Nicodim Munteanu has finally completed his ministry at the head of the Church, through the sacrifice of his life.

Keywords

Patriarch Nicodim Munteanu, Romanian Orthodox Church, Metropolitan of Moldova and Suceava

Păstoria Patriarhului Nicodim Munteanu, al doilea patriarh al României, s-a desfășurat într-o perioadă de mari încercări atât pentru țară, cât și pentru Biserică: al Doilea Război Mondial și apoi instaurarea regimului comunist cu toate implicațiile ce le-au comportat acestea. Ca un destoinic și venerabil păstor, a știut să orienteze destinele Bisericii și ale neamului românesc încât poporul credincios să rămână legat de moștenirea spirituală lăsată de înaintașii lui. Au fost vremuri foarte grele, însă experimentatul ierarh și în cele duhovnicești, dar și în cele administrative-bisericești a știut să țină bine cârma Bisericii în apele învolburate ale acelor timpuri. Când a căutat odihna și liniște sufletească, a găsit-o în studiu și scris lăsând posteriorității o bogată creație științifică și teologică și o remarcabilă și valoroasă contribuție ca traducător al Sfintei Scripturi și a unor importante lucrări din literatura teologică rusă.

Nicolae Munteanu, viitorul patriarh Nicodim al României s-a născut la 6 decembrie 1865¹ în localitatea Pipirig din Jud. Neamț, primind la botez numele ierarhului în ziua prăznuirii căurii a văzut acest prunc lumina zilei. Providențial se naștea în ținutul marilor lavre mănăstirești din Moldova, la Schitul Pocrov fiind stareț Vasian, unchiul său după tată, iar mai târziu proprii părinți sunt întâlniți ca viețuitori în mănăstire, tatăl Varnava la mănăstirea Neamț și mama Veniamina la mănăstirea Agapia.

Între anii 1882-1890 a învățat la Seminarul „Veniamin Costachi” de la Socola/Iași, unde a găsit o preocupare deosebită pentru știința teologică la profesori, dar mai puțin o atmosferă duhovnicească. Dar și aceste lipsuri au jucat un rol important în formarea sa, căci așa se înțelege preocuparea sa constantă în ceea ce privește latura duhovnicească a învățământului teologic din România.²

După doi ani a fost luat la palatul mitropolitan din Iași, făcând rodnică ucenicie sub îndrumarea mitropolitului Iosif Namiescu. Acolo a întâlnit mari

¹ Ion D. ȘTEFĂNESCU, „Nicodim, Arhiepiscopul Bucureștilor, Metropolitul Ungro-Vlahiei, Locțiitor al Cezareei Capadociei, Patriarhul României”, în vol. *Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Nicodim, Patriarhul României, Prinos la sărbătorirea a optzeci de ani de vârstă*, (în continuare: *Prinos Patriarhului Nicodim*), București, 1946, p. XVI. Părinte academician Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul Teologilor Români*, Ed. Andreiană, Sibiu, 2014, p. 432 indică anul 1864. Consider că anul 1865 este anul nașterii Patriarhului Nicodim deoarece volumul omagial a apărut la 20 aprilie 1946, deci cum era și firesc la scurt timp după aniversare, iar scrisoarea adresată de patriarhul însuși comitetului redacțional poartă data de 17 martie 1946, conf. *Prinos Patriarhului Nicodim*, p. XIII.

² I.D. ȘTEFĂNESCU, „Nicodim, Arhiepiscopul Bucureștilor, Metropolitul Ungro-Vlahiei, Locțiitor al Cezareei Capadociei, Patriarhul României”, p. XVI.

personalități și a deprins arta de a vorbi și cu cei ce dețineau funcții înalte, dar și a se coborî la nivelul de înțelegere a credincioșilor simpli. A trăit alături de mitropolitul care oferea recepții/dineuri marilor personalități și oameni de stat, dar care trăia și simplitatea călugărească. Fiecare elev de la Seminar se bucura de mărinimia mitropolitului potrivit strădaniilor lor pentru învățatură și purtare. Celor merituoși le oferea burse de studii în străinătate.³

În anul 1890, mitropolitul Iosif I-a trimis pe tânărul Nicolae Munteanu la Academia Teologică „Petru Movilă” din Kiev pentru că, socotea el, învățarea limbii ruse este de mare folos, deoarece „pentru Ortodoxie, literatura rusă este o adevărată bogăție, izvor de creație și educație pur ortodoxă”⁴. Împreună cu Constantin Nazarie, trimis la studii de episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului, a urmat cursurile renumiților profesori kieveeni, precum arhiereul Silvestru, rectorul academiei, Petrov, Covalnițkii, A.A. Olesnițchi și alții.⁵

În ultimii ani de studii la Kiev, Nicolae Munteanu, a fost tuns în monahism la mănăstirea Neamț, la 1 august 1894, primind numele Nicodim și apoi hirotonit ierodiacon (6 august 1894, la Iași)⁶. Reîntors în țară după ce vizitase marile orașe (Moscova, Sankt Petersburg și altele) și vestitele mănăstiri ale Rusiei a fost numit predicator la Catedrala mitropolitană din Iași,

³ I.D. ȘTEFĂNESCU, „Nicodim, Arhiepiscopul Bucureștilor, Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Locțiitor al Cezareei Capadociei, Patriarhul României”, p. 17

⁴ Veniamin POCITAN, „Studenti teologi moldoveni la Academia spirituală din Kiev”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an LXIII (1945), p. 566.

⁵ Academia Teologică din Kiev era, așa cum caracterizează I.D. ȘTEFĂNESCU, „Nicodim, Arhiepiscopul Bucureștilor, Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Locțiitor al Cezareei Capadociei, Patriarhul României”, p. XVII-XVIII, „un altar al tradiției bisericești, întemeiată pe învățătura Bizanțului și îmbogățită cu tot ce a putut clădi o spiritualitate rusească activă și bine îndreptată. Ea oferă limpezime și rigoare de dogmă, viață călugărească de muncă și studiu, leturghii ferite de inovații și impresionate ca duh și convingere. Era aici...un spirit din care s-a împărtășit întreaga Biserică Rusească, și anume comuniunea atentă și de fiecare clipă cu Biserica și știința universală. Numai că, această comuniune, merge mână în mână cu o veghe puternică. Toate ideile noi și, cu deosebire, studiile și interpretările de ordin teologic erau trecute prin sita deasă și curată a Sinodului și Școalei Rusești, pentru a nu lăsa să se strecoare nici umbra unei greșeli. Nimic nu a rămas în literatura teologică și istorică a Apusului care să nu fi fost folosit de teologia rusească. Totul însă a fost analizat și însemnat cu pecetea de garanție a ortodoxiei celei mai curate. Suntem datori să amintim apoi și minunatele opere originale de teologie și istorie ale scriitorilor ruși, dintre care unele au întemeiat discipline științifice noi, ori au revoluționat pe cele vechi. Cităm, dintre acestea, în primul rând iconografia, temeiul cercetărilor de arheologie bizantină și orientală, și contribuția valoroasă cu care a fost dăruită liturgica și istoria Bisericii Creștine”.

⁶ M. PĂCURARIU, *Dicționarul Teologilor Români*, p. 432.

mitropolitul Iosif îndemnându-l, ca un bun cunoscător al limbii ruse, să traducă în limba română importante lucrări de teologie rusești ceea ce a dezvoltat o preocupare de seamă și o datorie sfântă până la sfârșitul vieții.⁷

A rămas ucenic devotat al mitropolitului Iosif, care l-a hirotonit ieromonah la 1 ianuarie 1896 și la distins cu rangul de arhimandrit mitrofor în anul 1900, încredințându-i diverse funcții administrative. După trecerea la cele veșnice ale părintelui său duhovnicesc, mitropolitul Iosif Naniescu (26 ianuarie 1902)⁸, Nicodim a fost numit vicar al Episcopiei Dunării de Jos (1902-1909) și director al Seminarului „Sfântul Andrei” din Galați (1908-1909)⁹, lucrând cu aceeași dăruire sub coordonarea episcopului Pimen Georgescu, care ajungând mitropolit la Iași (însăunat la 15 februarie 1909) l-a luat vicarul său.¹⁰ Experiența dobândită la catedră a folosit-o în organizarea ulterioară a sistemului de educație a preoțimii, de care nu avusese el parte la Seminarul de la Socola. Trei elemente le considera definitorii: credință puternică, convingere sinceră și luminare prin știință.

⁷ Dintre acestea amintim: Arhiepiscopul Inochentie al Odessei: *6 cuvântări despre natură* (București, 1904; Chișinău, 1924; Neamț, 1931); *51 de cuvântări la Postul Mare* (București, 1909; Neamț, 1932); *Predici la sărbătorile împărătești* (Neamț, 1933); *Cuvântări la sărbătorile Maicii Domnului* (Neamț, 1933); *Predici despre căderea lui Adam, păcat, moarte și înviere* (Neamț, 1939), Arhiepiscopul Serghie de Vladimir: *Cuvântări apologetice* (București, 1905; Neamț, 1932), Preotul Constantin Stratilatov: *26 de predici la credința creștină sau tâlcuirea Crezului* (București, 1912); *23 de predici la nădejdea creștină sau lămuriri asupra rugăciunii „Tatăl nostru” și a celor 9 fericiri* (Chișinău, 1938); *75 de predici catehetice pentru popor. Tâlcuirea Crezului, Tatăl nostru, 9 fericiri și 10 porunci* (Neamț, 1932), Preotul Grigorie Petrov: *Pe urmele lui Hristos* (București, 1908-1909; Chișinău, 1926; Neamț, 1943); *Viața de seminar* (București, 1909; Neamț, 1943); *Un păstor model* (București, 1918; Sibiu, 1925; Neamț, 1938), Preotul Serghie Cetfericov: *Paisie, starețul mănăstirii Neamț* (Neamț, 1933 și 1940-1943), A.P. Lopuhin: *Istoria biblică. Vechiul Testament*, 4 vol. (București, 1944-1945); *Istoria biblică. Noul Testament*, 2 vol. (București, 1947). De asemenea a tradus din rusește din teologul englez F.W. Farrar: *Primele zile ale creștinismului*, 3 vol. (Neamț, 1938); *Viața lui Iisus Hristos*, 2 vol. (Neamț, 1944-1945); *Viața și operele Sf. Apostol Pavel*, 3 vol. (Neamț, 1941-1943); *Viața și operele Sfinților Părinți și învățători ai Bisericii*, 3 vol. (Chișinău și Neamț, 1932-1935). A tradus apoi 5 ediții ale *Noului Testament*, 2 ediții ale *Psaltirii* și a avut o contribuție însemnată la traducerea celor două ediții sinodale ale *Bibliei* (1936 și 1944). A fost coautor la editarea *Micii Biblii* (1913) și a *Bibliei ilustrate* (1936), M. Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, p. 434.

⁸ Mircea PĂCURARIU (coord.), *Enciclopedia Ortodoxiei românești*, București, 2010, p. 427.

⁹ M. PĂCURARIU, *Dicționarul Teologilor Români*, p. 433.

¹⁰ Victor POPESCU, „Înalt Prea Sfințitul Nicodim, al doilea Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7-8/1939, p. 467.

Odată cu alegerea sa ca arhiereu-vicar al Mitropoliei Moldovei cu numele de „Băcăuanul”, în anul 1909, începe urcușul său până la cea mai înaltă demnitate arhierască, cea de Patriarh. Astfel, după 3 ani, deși i se oferise scaunul de mitropolit-primat al Țării Românești¹¹, arhiereul-vicar Nicodim Munteanu a fost ales episcop la Huși (18 februarie 1912), păstorind până la 31 decembrie 1923, când s-a retras la mănăstirea Neamț. Între anii 1918-1919 a administrat ca locțiitor și scaunul de arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului, după ce Basarabia se unise cu Regatul României la 27 martie 1918, fiind considerat „un cunoscător al treburilor obștești, de sub cârmuirea rusească”¹².

Retras la mănăstirea Neamț, a preluat conducerea acesteia ca stareț (1924-1935), îngrijindu-se atât de buna administrare și înzestrare a mănăstirii, cât și de tipografia reutilată tot de el, în care s-au tipărit sute de cărți, mare parte din ele fiind opera neobositului traducător și cărturar cum a fost cunoscut. Pe lângă marile realizări culturale și duhovnicești, ierarhul stareț Nicodim Munteanu, care, dacă nu era, cum spunea Patriarhul Miron Cristea, „să descopere de sub praful veacurilor dreptul și dreptatea mănăstirii, putea să stea mult timp înmormântate, putea să stea cum stă cărbunele sub spuză”¹³ a redat mănăstirii Neamț „vatra înconjurătoare” care se extindea pe 14.000 ha de pădure de stejar, fag și brad cu întinse poieni și văi. Fără odihnă a căutat documentele justificative în arhiva mănăstirii, a Mitropoliei și cea de stat cu care să obțină retrocedarea proprietăților¹⁴, ceea ce s-a și întâmplat la 29 iunie 1935, cum reiese din *Actul de restituirea vetrei*, semnat de Alexandru Lapedatu, Ministrul Cultelor, M. Cancicov, Ministrul Domeniilor și Nicodim Munteanu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei.¹⁵

¹¹ Despre aceasta amintește chiar el în cuvântarea rostită în fața colegiului electoral după ce fusese ales Patriarh: „Fac o mărturisire: Scaunul acesta mi s-a îmbiat acum 27 de ani în urmă. Era în anul 1912 când bărbați cu răspundere din acea vreme, m-au îndemnat să primesc această înaltă sarcină. Dar mă socoteam prea tânăr, - eram cel mai tânăr membru al Sf. Sinod și am spus: cu niciun chip nu trec înaintea celor mai bătrâni”, Gheorghe I. MOISESCU, „Alegerea Înalt Prea Sfințitului Nicodim ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7-8/1939, p. 478.

¹² V. POPESCU, „Înalt Prea Sfințitul Nicodim, al doilea Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, p. 468.

¹³ ATHANASIE, Episcop Locotenent al Râmnicului Noului Severin, „Mănăstirea Neamț, o cetate a naționalismului și a ortodoxiei românești”, în vol. *Prinos patriarhului Nicodim*, p. 215.

¹⁴ I.D. ȘTEFĂNESCU, „Nicodim, Arhiepiscopul Bucureștilor, Metropolitul Ungro-Vlahiei, Locțiitor al Cezareei Capadociei, Patriarhul României”, p. XXIV.

¹⁵ A se vedea, textul documentului la I.D. ȘTEFĂNESCU, „Nicodim, Arhiepiscopul Bucureștilor, Metropolitul Ungro-Vlahiei, Locțiitor al Cezareei Capadociei, Patriarhul României”, pp.

La 12 noiembrie 1934 se stingea din viață la București mitropolitul Pimen al Moldovei și Sucevei.¹⁶ Congresul Național prezidat de patriarhul Miron Cristea, cu 105 voturi din 156 exprimate a ales la 25 ianuarie 1935 ca urmaș pe episcopul Nicodim Munteanu, starețul de atunci al mănăstirii Neamț. În numele sinodalilor și al Bisericii din Ardeal, mitropolitul Nicolae Bălan l-a întâmpinat și felicitat cu aceste cuvinte:

„Astăzi am împlinit un act care are aprobarea întregii suflări ortodoxe din Tară. Am împlinit un act care are aprobarea Celui de sus, de la care cer binecuvântarea asupra noului ales și asupra membrilor Congresului Național Bisericesc, care a hotărât alegerea. Rog pe Bunul Dumnezeu s-o binecuvânteze și să păstreze ani mulți pe I. P. S. S. Mitropolit Nicodim, pentru a desăvârși opera predecesorilor lui. Să trăiești ani mulți și fericiri!”¹⁷

Sunt impresionante cuvântările rostite de Mitropolitul Nicodim atât în fața Congresului, cât și în fața Regelui Carol al II-lea cu ocazia investirii, făcând cunoscut programul său de păstorire ca și „căpitanie duhovnicească a unei întregi provincii de însemnătate a Moldovei”, având sub comandă oștirea preoților care să povățuiască mulțimea credincioșilor.¹⁸ Făcea mereu referire de marea responsabilitate a misiunii încredințate și la temerea că nu se va ridica la înălțimea marilor înaintași dar considera în același timp o chemare la ascultare, cu atât mai mult cu cât o pune și pe seama mentorului său spiritual, mitropolitul Iosif Naniescu, pe care îl numea de atunci sfânt:

„Dacă mă strămut după aceea cu gândul la Iași, și dacă îmi aduc aminte de cei 22 de ani de ucenicie și primă slujire acolo Bisericii, în casa și sub povața bunului părinte sufletesc, Iosif II cel sfânt, care m-a pregătit tocmai ca să servesc Biserica, atunci e firesc să-mi zic: „Nu cumva mă cheamă el acolo ?....”

Și continuă, trăgând o concluzie din toate cele invocate:

„Toate acestea mă fac să mă plec cu smerenie, să trec peste părerile mele despre mine însumi și să răspund cum cere buna

26-27. Vezi și pasajul din Scrisoarea ministrului Al. Lapedatu către I.D. Ștefănescu, „Iubitule amice”, în vol. *Prinos Patriarhului Nicodim*, pp. 41-42.

¹⁶ M. PĂCURARIU (coord.), *Enciclopedia Ortodoxiei românești*, p. 294.

¹⁷ ATHANASIE, „Mănăstirea Neamț, o cetate a naționalismului și a ortodoxiei românești”, pp. 32-33.

¹⁸ ATHANASIE, „Mănăstirea Neamț, o cetate a naționalismului și a ortodoxiei românești”, p. 34.

cuviință: Iată, mă supun chemării Voastre și mă duc unde mă trimiteți”¹⁹.

La investire, în sala Tronului, se angaja în fața regelui Carol al II-lea, pe care îl numea „regele culturii” să lucreze cu năzuință hotărâtă „la învățarea clerului și luminarea poporului....de a zori mereu către hotarele unei lumi ajunse mai aproape de Domnul, cu ajutorul cărții mântuitoare”, într-o lume ruptă de tradiție, în care „în goane după idealuri și întocmiri noi, s-a mers fără zăbavă, prea iute și în neorânduială,”... iar „prăbușiri de state și noi alcătuiți sociale au stârnit un grozav colb anarhiv, care a întunecat atmosfera sufletească”²⁰.

În cuvântarea sa, regele Carol al II-lea îi încredința, printre multe altele, noului ales sarcina revigorării culturale și spirituale a monahismului românesc:

„Venit acolo la Iași din chiliile mănăstirii Neamțului, vei ști desigur să ridici și nivelul mănăstirilor noastre. Ele nu trebuie să fie aziluri de pensionari, ci adevărate focare de muncă și de lumină culturală așa cum au fost ctitoriile domnești din trecut. Din zidurile lor strămoșești trebuie să radieze puternic peste toată țara strălucirea unor gânditori și unor propoveduitori ai seminței celei bune”²¹.

Cuvintele acestea au avut o rezonanță aproape profetică pentru că reorganizarea monahismului sub aspect social, filantropic și cultural, așa cum l-a gândit ca mitropolit și apoi ca patriarh Nicodim Munteanu a slujit spre binele Bisericii și păstrării credinței și spiritualității ortodoxe românești în anii ce au urmat instaurării regimului comunist, de consecințele căruia era conștient și îngrijorat patriarhul Nicodim în ultimii ani păstoririi sale la cârma Bisericii Ortodoxe Române.

Urcușul său în slujirea arhierească nu s-a încheiat la Iași ca mitropolit al Moldovei, ci a continuat până la cea mai înaltă treaptă, cea de patriarh. La 6 martie 1939 se stingea din viață, la Cannes/Franța, primul patriarh al României, Miron Cristea. Colegiul electoral, întrunit sub prezidenția mitropolitului Nicodim Munteanu, la 30 iunie 1939, pentru a alege pe noul patriarh al României l-a desemnat pe mitropolitul Moldovei și Sucevei pentru această înaltă demnitate cu o majoritate covârșitoare de voturi - 458 din cele 510

¹⁹ ATHANASIE, „Mănăstirea Neamț, o cetate a naționalismului și a ortodoxiei românești”, p. 35.

²⁰ ATHANASIE, „Mănăstirea Neamț, o cetate a naționalismului și a ortodoxiei românești”, p. 34.

²¹ ATHANASIE, „Mănăstirea Neamț, o cetate a naționalismului și a ortodoxiei românești”, p. 37.

exprimate. De aceea, s-a considerat că nu a fost doar voința Colegiului, ci a întregii țări și a întregului popor românesc²².

Din respect și mare considerație pentru mitropolitul Nicodim, doi dintre ceilalți avizați candidați, mitropoliții Visarion Puiu al Bucovinei și Nicolae Bălan al Ardealului au declarat că nu vor să candideze pentru scaunul patriarhal. Este impresionantă declarația mitropolitului Nicolae al Ardealului:

„O datorie de conștiință mă îndeamnă să fac următoarea declarație, ca o contribuție prealabilă la împlinirea cât mai promptă și mai frumoasă a importante misiuni pentru care a fost convocat acest Colegiu electoral. Întru cât unii dintre membrii Onoratului Colegiu electoral s-ar putea gândi să onoreze cu votul lor persoana mea, le adresez, odată cu mulțumirile mele cele mai adânc simțite rugămintea sinceră și stăruitoare să renunțe la această intențiune, făcând și de aci cunoscută neclintita mea voință de a rămânea mai departe în scaunul Mitropoliei ardelenene pe care o păstoresc până în prezent. Am ferma convingere că în împrejurările de astăzi identificându-mă integral cu idealurile Ortodoxiei și cu ceea ce însemnează ea pentru noi, cea mai mare slujbă ce o pot face credinței și Bisericii, Țării și Neamului meu este să rămân la postul de păstor sufletesc al poporului român din Ardeal, întărind în el credința către Dumnezeuul părinților noștri și făcând să-i crească puterile de luptă pentru viitorul liber și puternic al patriei întregite și pe veci neștirbite. Dumnezeu să ajute Onoratului Colegiu electoral, să indice pentru locul de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române pe acela care să corespundă întru totul acestei înalte situațiuni prin însușirile sale de superioară și încercată înțelepciune și de arzător devotament pus în slujba dreptei credințe și a intereselor sfintei noastre Biserici, atât de strâns împletite cu binele Neamului și al Statului nostru”²³.

El a avut și onoarea să comunice rezultatul votului exprimat de Colegiul electoral și să-l cheme pe mitropolitul Nicodim să urce pe scaunul de Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Ungro-Vlahiei și Patriarh al Bisericii

²² V. POPESCU, „Înalt Prea Sfințitul Nicodim, al doilea Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, p. 468.

²³ Gh. MOISESCU, „Alegerea Înalt Prea Sfințitului Nicodim ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, pp. 470-471.

Ortodoxe Române, exprimându-și convingerea că prin activitatea binecuvântată a noului ales

„se va pogori Duhul cel Sfânt, al păcii, al iubirii, al luminii, în cuprinsul Bisericii și că strălucirea ei va trece dincolo de granițele sfintei noastre Patrii”²⁴.

Este impresionantă alocuțiunea noului ales și modul în care își mărturisește sincer temerea că responsabilitatea încredințată nu o va putea îndeplini pe măsura așteptărilor, conștient fiind de vremurile pe care le trăia poporul român sub dictatură, în preajma războiului și apoi și mai greu sub regimul comunist instaurat la putere în anul 1945. Iată câteva fragmente: „Mărit Colegiu, Votul Dvs. mă onorează, iar în același timp mă și îngrijorează. Știm că Dumnezeu a dăruit păunului o strălucită podoabă, dar i-a făcut parte și de niște biete picioare care abia îl poartă. Se făleşte păunul când își răsfiră penele, dar când își zărește picioarele, penele se lasă și el rămâne, bietul, ca o simplă pasăre ploată.... Cam așa mă găsesc și eu. Votul dvs. este, pentru mine, ca o frumoasă podoabă, dar când mă văd în pragul anului 75 al vieții mele, atunci titlul de mândrie piere și mă găsesc în situațiunea bietului păun, - mai ales când aud și cuvintele Sfintei Scripturi care zice: „Zilele omului, 70 de ani; dacă e în putere 80 de ani; peste 80 slăbiciune și povară”. Am avut până astăzi o sarcină grea pe umerii mei. Votul dvs. mă cheamă acum la o sarcină întreită: Acea de Arhiepiscop al Bucureștilor - grija și păstoriarea unei eparhii de 6 județe și pe deasupra, Capitala Țării, - aceea de Mitropolit al Ungro-Vlahiei și sarcina unei Patriarhii cu grijile ei, cu legăturile ei, din țară și de peste hotare. O sarcină, în fața căreia mi-aș putea spune: Nu îndrăzni ! Totuși, dacă arunc ochii mei pe întinsul istoriei bisericii noastre, văd că niciunul din păstorii ei - atât cei mari cât și cei de rând - n-au fost fără de grijă și fără povară. Iată, astăzi Biserica face pomenire celor 12 Sfinți Apostoli. Între ei, - Petru - , bătrân și cu toate acestea gata în orice clipă să moară pentru Domnul și Mântuitorul său; apoi Pavel, marele Apostol al neamului creștin - șubred la trup și cu toate acestea, neobosit luptător al Bisericii, care, înfruntând toate primejdiile pe uscat, pe mare, în cetăți dușmane, propovăduiește învățătura Domnului. Dacă citim istoria Bisericii noastre naționale, vedem, tot așa pe Sfântul Mitropolit Nifon, care și-a dus sarcina până la capăt, în ciuda tuturor suferințelor și durerilor; dincolo, la Suceava, vedem

²⁴ Gh. MOISESCU, „Alegerea Înalt Prea Sfințitului Nicodim ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, pp. 471-472.

pe Iosif I-iul, vlăstar de voievod, care se străduiește până la moarte să apere autocefalia bisericii sale; vedem pe marele Dosoftei, cărturar și predicator vestit și adânc cunoscător al Scripturilor; apoi, Grigore al IV-lea, Veniamin, - acesta a păstorit 40 de ani ! Iar dacă mă uit peste munți, zăresc acolo pe nemuritorul Șaguna, care se străduiește și pregătește desrobirea poporului său. Iată aci aproape, fericitul Miron, Întâiul Patriarh al României, se străduiește 50 de ani pentru binele poporului său, iar după întregirea Țării, păstorește 20 de ani, între altele și ca regent, iar mai târziu, ca sfetnic distins al Tronului. Toate acestea, fac, parcă, să nu mă uit la îndemnul acela de care vă pomeneam adineauri și care spune „Nu îndrăzni!” Apoi, dacă ascult glasul dvs., chemarea dvs., așa de plină de dragoste și încredere, cum aş putea eu oare să mă împotrivesc și să nu răspund cu aceeași dragoste? Și îmi aduc aminte, în clipa aceasta de cuvintele: „Nimeni să nu se laude, ca toată lauda să fie a lui Dumnezeu

”... tot astfel și voința dvs., a celor ce mă chemați la această înaltă sarcină, nu este glasul poporului, ci las să fie glasul lui Dumnezeu, las să fie voința lui Dumnezeu. Mă supun acestei chemări și primesc această sarcină”²⁵.

În fața suveranului, a suitei impresionante care l-a însoțit la Palatul Regal și a personalităților politice și bisericești prezente la investire în Sala Tronului, patriarhul Nicodim Munteanu a prezentat în alocuțiunea sa un adevărat program de lucru, o reală viziune de păstorire a Bisericii neamului românesc: „Voi evangheliza poporul, voi vesti poporului Legea Domnului cu timp și fără timp, voi creștina mereu poporul și-l voi sfinți, până vor deveni toți, dacă e puțință, cetățeni destoinici ai Împărăției Cerești și prin aceasta cetățeni destoinici ai împărăției celei de pe pământ, ai Patriei. Și fiindcă Legea dumnezeiască învață, că stăpânirea este de la Dumnezeu și poruncește ca tot sufletul să se supună stăpânirii, de aceia voi propovădui respectarea stăpânirii și supunerea la legile Țării, nu de frica numai, ci mai ales din dragoste și din simțul datoriei. Mai ales astăzi, când națiile pământului se turbură, cum zice Scriptura și căpeteniile lor se frământă, se adună și se sfătuiesc, se cere ca și nația noastră să fie unită în cuget și în simțire și toată să fie roată împrejurul Regelui iubit și a căpeteniilor rânduite de El, știind că această unire e poruncită și ea de Legea Domnului și în ea stă puterea și mântuirea

²⁵ Gh. MOISESCU, „Alegerea Înalt Prea Sfințitului Nicodim ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, pp. 472-473.

și a Nației și a Patriei, și a fiecărui cetățean în parte. Aceste puncte din programul Bisericii isvorăsc din dumnezeiasca Scriptură, dar și din istoria străveche a vieții poporului român, căci poporul român este de la naștere creștin, născut fiind cam odată cu creștinismul.... Viața politică și viața religioasă a poporului român sunt contopite. Biserica națională românească și voievodatul sau Statul sunt legate indisolubil, pentru că fiii credincioși ai Bisericii sunt cetățenii Statului, iar cetățenii Statului sunt în același timp, fiii credincioși ai Bisericii. Cărmuitor politic al Statului e primul fiu al Bisericii naționale și cel mai mare ocrotitor al Ei; iar ierarhul Bisericii naționale e primul cetățean al Statului după cărmuitorul lui politic, și primul sfetnic al acestuia din urmă. Deci despre o înstreinare a Bisericii de Stat și a Statului de Biserică nu poate fi vorba. Ele trebuie să se ajute și să se sprijine reciproc, totdeauna. Dacă se zăresc câteodată ramuri și chiar câte o cracă ruptă din arborele Bisericii naționale, apoi acestea sunt numai urmări ale vreunei furtuni; grădinarii iscusiți însă la curăță. Sunt și alte multe punct în programul Bisericii, dar aceste două sunt capitale, sunt cele mai însemnate. Pentru realizarea lor, Ierarhul are la îndemână două tagme de lucrători: preoțimea de mir și călugăria. În Biserica noastră românească, raportul de ajutorare reciprocă dintre cele două tagme e sdruncinat. Restabilirea acestui raport între cele două tagme, trebuie de asemenea să fie grija Patriarhului și colaboratorilor săi, a Prea Sfinților Ierarhi.

Dar pentru această restabilire, se cere, Sire, să se înlăture, un alt neajuns. Biserica pe vremuri și-a întemeiat școli bisericești pentru formarea candidaților de preoție și școli pentru formarea candidaților la călugărie. Statul, însă, când a secularizat averile Bisericii, a secularizat și școlile bisericești. El a zis Bisericii:

„Nu te îngriji tu de partea materială și de școala bisericească. De acestea port eu de grija. Și iată, de vreo 80 de ani se ocupă Statul cu școala bisericească și rezultatele nu plac astăzi multora și nici chiar Statului. Și cu drept cuvânt. Fiecare tagmă de lucrători trebuie să-și pregătească ea oamenii săi. Dacă Statul ar spune comandanților oștirii: nu vă îngrijiți de școala militară și de formarea ofițerilor și a soldaților. Asta o fac eu; voi numai să conduceți oștirea la războiu. Ce înfățișare ar avea o asemenea oștire? Ce disciplină ar domni într-însa ? Și mai ales, ce rezultate ar obține în războiu? De aceea, problema școlii bisericești, pentru formarea candidaților la preoție și călugărie, de asemenea

va fi o mare grijă a Patriarhului și a celorlalți Ierarhi ai sfintei noastre Biserici”²⁶.

Regele Carol al II-lea a primit cu satisfacție angajamentul ferm al patriarhului investit și evidențiind fermitatea, autoritatea dar și dragostea părintească față de toți fiii Bisericii de care a dat dovadă ca episcop de Huși, ca Arhiepiscop de Chișinău și ca mitropolit al Moldovei și experiența cărturărească, administrativă și duhovnicească în calitate de stareț al mănăstirii Neamț, i-a amintit de misiunea Bisericii și a conducătorului în vremurile care se profilau nu întocmai liniștite pentru țară și popor:

„Tradiția noastră istorică, care a confundat în decursul vremurilor Națiunea cu Biserica, este o probă că, dacă toți, de la cel mai mic la cel mai mare, sunt demni de locul lor, arată că ce rol covârșitor are credința în dezvoltarea României, - rol covârșitor, deci și o răspundere covârșitoare. Felul vieții s-a schimbat, din contemplativă a devenit vie și activă. Biserica fără a se îndepărta de la învățăturile lui Hristos trebuie să se adapteze vieții de azi dacă vrea să-și păstreze rolul binefăcător. De aceea, am văzut cu mare bucurie dorința ce ați enunțat de a veghea cu deosebită atenție la pregătirea preoților. Căci ei sunt acei, care au datoria de a păzi sufletul poporului; deci către pregătirea lor trebuie să se îndrepte grija de căpetenie a conducătorilor eparhiilor. Credința trebuie să intre în viața de toate zilele, trebuie să facă parte din reflexele naturale ale fiecăruia și pentru aceasta preoții trebuiesc să fie hotărâți, la înălțimea chemării lor, căci numai așa Biserica noastră va deveni vie”²⁷.

Îndemnurile, dar și convingerile au fost reiterate de Nicolae Zigre, Ministrul Cultelor în cuvântarea rostită în catedrala patriarhală după citirea decretului regal de intronizare:

„Sub înțeleapta domnie a Regelui Carol al II-lea, Biserica e chemată la noi și sfinte îndatoriri. Ea, paznică a graiului din Scriptură - e menită să păzească și să pregătească rodirea unei vieți noi. Sufletul nostru plin de nădejde așteaptă îndemnuri înțelepte de la noul Patriarh. Viața bisericească e chemată la

²⁶ Gh. MOISESCU, „Alegerea Înalt Prea Sfințitului Nicodim ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, pp. 476-477.

²⁷ Gh. MOISESCU, „Alegerea Înalt Prea Sfințitului Nicodim ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, p. 479.

muncă - de cel harnic, la cultură de cel înțelept. Nu uităm că ocina Bisericii noastre își întindea hotarele spirituale până la Sf. Munte Athos și până în Siria. Cărți pentru suflet - se răspândeau peste țări - cum o știe prea bine, cel mai zelos tipograf. Și toată această hărnicie urmărea o mântuire sufletească. Înalte Prea Sfinția Voastră sunteți o puternică cheazășie a înflorii și strălucirii Bisericii noastre ortodoxe române și peste hotarele țării, spre înălțarea Ortodoxiei de pretutindeni, dar în deosebi spre binele scumpei noastre Patrii. Credința poartă în sine spiritul de jertfă. Ceea ce se înalță deasupra ajutorului său, a piedicilor e puterea sufletească jertfelnică. Aceasta va fi învinsă. Puterea izvorâtă din credință în Neam, în Rege, în toate pătimirile trecutului pentru toate înfăptuirile viitorului. Credem nestrămutat într-una Sfântă Biserică și într-o menire românească a tuturor celor dreți, smeriți, destoinici și harnici.

Înalte Prea Sfinția Voastră reprezentați continuitatea tradiției moldovenești și a spiritului monahal; ca atare veți asigura pe mai departe promovarea culturii și fortificarea sufletească în rândurile poporului, prin o consistentă etică creștină, propovăduită de preoți bine recrutați și înrânduți într-o potrivită stare morală și materială; veți intensifica crearea instituțiilor bisericești îngrijind de o buna administrare a lor și veți da îndemn pentru păstrarea spiritului de binefacere în iubirea de Biserică și de Neam, atât de caracteristică în toate vremurile poporului român”²⁸.

Angajarea patriarhului Nicodim în slujirea devotată a Bisericii și a neamului nu a fost una teoretică, cuprinsă în angajamentele făcute în cuvântări solemne, ci una practică, cerută cu stringență de vremurile grele ce au urmat. La câteva luni după întronizare a izbucnit Al Doilea Război Mondial, a urmat abdicarea regelui Carol al II-lea, guvernarea legionară, dictatura regală și altele, iar după terminarea războiului instaurarea regimului comunist ateu care a desființat monarhia și a îngrădit activitatea misionar-pastorală și cultural-duhovnicească a Bisericii, urmărind chiar desființarea ei. Patriarhul Nicodim a înțeles vremurile și schimbările lor și la chemarea regelui exprimată în cuvintele:

²⁸ Gh. MOISESCU, „Alegerea Înalte Prea Sfințitului Nicodim ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, pp. 481-482.

„Viața astăzi nu mai e contemplativă, ca în vremea marilor ierarhi premergători ai Înalt Prea Sfinției Tale; Astăzi se trăiește intens, se trăiește repede, agitat. Biserica trebuie și ea să urmeze cu vremea, că nu mai poate fi contemplativă, că trebuie să devină vie, să se afirme ca putere în fața nevoilor vremii moderne”²⁹,

a urmat o linie hotărâtă de la care nu s-a abătut. El a socotit că politica Țării și răspundere ei sunt purtate de Guverne. Acestea vin la cârmă în condiții hotărâte de Constituției și de spiritul public. Biserica are datoria să nu piardă din ochi Evanghelia și porunca Mântuitorului. Au venit vremuri grele, dar nu a făcut niciun pact cu nedreptatea,

„a suferit și a luptat pentru toți cei ce sufereau, a mustrat, a protestat, s-a rugat și a implorat... a izbândit în cauze de importanță excepțională, pentru că a socotit că Biserica este datoare să rămână liman și izvor de nădejde și pentru cel mai obijduit dintre locuitorii Țării”³⁰,

cum frumos caracterizează păstoria sa I.D. Ștefănescu.

Tocmai pentru faptul că a fost ales patriarh în vremuri grele și a intuit că războiul nu va putea aduce timpuri mai bune pentru țară și pentru Biserică, ci în fața urmărilor lui Biserica trebuie să slujească poporul credincios ori în ce condiții și sub orice fel de regim politic, patriarhul Nicodim a avut o viziune foarte clară asupra ceea ce trebuie consolidat în activitatea bisericească și în misiunea pastorală. De aceea, o preocupare majoră a acordat învățământului teologic. Având încă proaspăt în memorie spiritul științific dar și duhovnicesc al învățământului teologic experimentat la Kiev și văzând că cel românesc din seminariile și universitățile de stat tinde spre laicizare și secularizare, a susținut demersul mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului de a fi recunoscute academiile teologice din Transilvania (Sibiu, Cluj, Oradea, Arad și Caransebeș) ca școli superioare de teologie și asimilate ca grad academic facultăților de teologie din universități (București și Cernăuți), dar rămânând sub oblăduirea duhovnicească a Bisericii. Abia la 23 mai 1942 s-a publicat în Monitorul oficial *Legea de organizare a învățământului superior*, care la articolul 141 prevedea:

²⁹ Gh. MOISESCU, „Alegerea Înalt Prea Sfințitului Nicodim ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, p. 481.

³⁰ I.D. ȘTEFĂNESCU, „Nicodim, Arhiepiscopul Bucureștilor, Metropolitul Ungro-Vlahiei, Locuitor al Cezareei Capadociei, Patriarhul României”, p. XXVIII.

„Academia teologică din Sibiu va putea elibera diplome echivalente cu cele de licență în Teologie dacă își va organiza studiile și-și va recruta corpul didactic după modalitățile similare celor în vigoare pentru Facultățile de Teologie. În acest caz, corpului didactic al acestei academii teologice i se conferă aceleași drepturi de salarizare ca și celui de la facultățile de teologie”³¹.

Din păcate nu au beneficiat de aceste reglementări și celelalte academii teologice ardelene.

Formarea duhovnicească, educația temeinică și activitatea pastorală a preoților de mir era o preocupare de căpătâi. El a apărut preoțimea în fața învinuirilor că este lipsită de activitate, că nu înțelege schimbările timpului și este puțin devotată societății și a arătat greutățile cu care se confruntă preoțimea lipsită atunci de beneficiile materiale acordate de foștii domnitori, boieri și negustori, dar care se îngrijește de oficierea cultului divin, de ridicarea locașurilor de închinare, de opera de binefacere. Pentru continuarea acestor activități, preoțimea trebuie să fie educată în școlile bisericești, în spiritul Evangheliei, al propovăduirii și împlinirii ei. El vedea preoțimea ca pe o oștire gata să răspundă comandantului ei: „Ierarhul are la îndemână doua tagme de luptători, două feluri de oștire; o oștire așa zicând de front și alta de geniu: preoțimea de mir și călugăria. Preoțimea de mir e oștirea de front. Ea e pururea în popor. Ea zi de zi, ceas de ceas, clipă de clipă, catehizează, evanghelizează și sfințește poporul. Armele de luptă, ca orice oștire de front, nu le poate făuri singură, ci trebuie să i le pună la îndemână cealaltă oștire, cea de geniu. Călugăria e o oștire de geniu, mănăstirile sunt arsenalele Bisericii. Cartea de cult, cartea de propagandă, produsele de artă, care împodobesc locașurile sfinte și cultul trebuie să i le pună la îndemână mănăstirile”³².

Din această viziunea asupra rolului pe care îl are preoțimea de mir și tagma monahală a rezultat și preocuparea permanentă a patriarhului Nicodim față de prosperarea culturală, teologică și administrativă a mănăstirilor.

³¹ Mircea PĂCURARIU, *230 de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786-2016*, Ed. Andreiană, Sibiu, 2016, pp. 175-176.

³² Gh. MOISESCU, „Alegerea Înalț Prea Sfințitului Nicodim ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, pp. 476-477.

Pentru el, mănăstirile trebuie să fie acelea care să formeze teologi și misionari, care să aprofundeze învățătura Sfințelor Scripturi și tainele teologiei pentru a da răspuns la multiplele probleme cu care se confruntă poporul³³. Importanța mănăstirilor a văzut-o patriarhul Nicodim în promovarea culturii și a artei bisericești, atelierelor de pictură, broderie, sculptură și argintărie cunoscând o intensă activitate. Pictura bisericească, menită să învețe poporul credincios trebuia făcută după canoanele și tradiția veche răsăriteană, eliminând elemente de influență renașcentistă, barocă și neoclasică introduse în pictura bisericească a secolului al XIX-lea prin pictorii școliți în apus.

De asemenea, tipăriturile au cunoscut o mare varietate și densitate la Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române și în alte tipografii eparhiale, fiind tipărite cărțile de cult, cărți de rugăciuni și opere ale marilor teologi răsăriteni, dar și o nouă ediție sinodală a Sfintei Scripturi în anul 1944, care era aproape în întregime opera de traducător a patriarhului Nicodim.

A militat pentru sporirea patrimoniului bisericesc care să se facă pe redobândirea unor imobile și proprietăți ale Bisericii Ortodoxe și nu prin preluarea patrimoniului de la alte culte cum se preconiza după aplicarea decretului de desființare a sectelor, cărei acțiuni patriarhul Nicodim s-a opus categoric:

„Sectanții sunt în rătăcire de la calea cea adevărată. Îndreptarea lor nu se face însă prin decrete desființătoare, ci prin cu totul alte mijloace. În ceea ce privește imobilele și orice obiect de inventar, nu primesc nimic, niciun ac, niciun pai; nu pot consimți la sporirea patrimoniului Bisericii prin depozitarea prin violență a altora. E împotriva Evangheliei. Ci, cine a împușcat ursul din pădure, să-i ia și blana. Statul care a desființat sectele prin decret, să facă cu averile lor ce va crede de cuviință, dar în niciun caz ele nu pot trece în patrimoniul Bisericii noastre ortodoxe”³⁴.

În încheierea acestui succint periplu privind activitatea laborioasă a patriarhului Nicodim Munteanu în vremuri foarte grele, voi cita din expunerea

³³ Gh. MOISESCU, „Alegerea înalt Prea Sfințitului Nicodim ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”, pp. 477.

³⁴ IOSIF, episcop al Argeșului, „Omagiu”, în vol. *Prinos Patriarhului Nicodim*, p. 15.

episcopului Iosif al Argeşului, care creionează un portret real al celui comemorat:

„Măreața Înalt Prea Sfinției Sale făptură este aidoma unei statui săpată în cremene de mâna unui dibaci artist, aidoma unui monument falnic turnat în bronz de un meșter făurar de cea mai desăvârșită inspirație. Din orice parte ai privi un astfel de monument sau o așa statuie, ea de desfătează, te umple de interes și te cheamă mereu s-o admiri.

Când e vorba ca această opera artistică, să prindă a grăi, să-și deschidă sufletul și inima, atunci ți se pare că te afli lângă muntele fermecat din basme, care se deschide și oferă privitorului scule (lucruri alese), bogății rare și multe obiecte prețioase, etc. etc. Când e vorba să privești spre făptura sufletească a părintelui și patriarhului nostru Nicodim, simți că te afli lângă un om care de mic a iubit cartea bună și munca neîntreruptă, adevărul, cinstea și dreptatea; omul care face totul pentru a întemeia pacea, omul care respectă întru totul convingerile, drepturile și persoana oricui, omul dezlipit cu totul de cele pământești, luptător aprig și neînfricat pentru împărtășirea în lume a Evangheliei Domnului Hristos, omul care nu ia după sfatul necredincioșilor, în calea păcătoșilor nu umblă, și în adunarea hulitorilor n-a șezut, ci în Legea Domnului e dorirea lui și la Legea Domnului cugetă ziua și noaptea (Ps. 1, 1-2)”³⁵.

³⁵ IOSIF, episcop al Argeşului, „Omagiu”, în vol. *Prinos Patriarhului Nicodim*, pp. 12-13.

PATRIARHUL NICODIM MUNTEANU (1939-1948) - ÎNȚELEPT PĂSTOR AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN VREMURI TULBURI ALE ISTORIEI ROMÂNIEI

Pr. Prof. Univ. Dr. Mihail-Simion SĂSĂUJAN
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”,
București

Abstract

The author of the study briefly presents the biography of Patriarch Nicodim Munteanu, with a brief but very dense indication of his activity. The troubled times in which Patriarch Nicodim Munteanu was the head of the Romanian Orthodox Church (1939-1948) and his attitude towards the internal political life in Romania, especially with regard to the infiltration of communism in the country, are highlighted. There are also presented the scholarly activity of Patriarch Nicodemus, his activity as a translator, but also his oratorical qualities. Other aspects of his activity are those that concern his capacity as a shepherd of souls and as an organizer of the church life.

Keywords

Patriarch Nicodim Munteanu, Romanian Orthodox Church, biography, the period between the two world wars.

„Anii petrecuți de Înalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim în fruntea Bisericii Românești rămân anii cei mai încărcați de greutate ai neamului nostru atât de greu încercat. Va povesti odată cineva, și istoria va veni să afirme cu autoritatea ei, atunci când va veni vremea, stăpânirea de sine și tactul cu care a întâmpinat Înalt Prea Sfințitul evenimente mari și situații extrem de dificile. Se va putea vorbi atunci și privi în plină lumină, sfatul cel bun de liniște și îmbărbătare, care a pornit din Dealul Patriarhiei și din care s-a împărțășit Biserica și Țara întreagă.

În ceasurile grele ale războiului, în toiul bombardamentelor și zbuciumului tuturor, rugăciunea, meditația și scrisul ocupau toate clipele și sufletul Patriarhului României. În aceste ceasuri grele, și anume, pentru a-și păstra liniștea și a-și crește puterile, a revizuit traducerea Bibliei și a tradus din limba rusească Istoria Biblică, opera profesorului Lopuhin, lucrare monumentală și de importanță capitală pentru exegeza Bibliei.

În zilele cele mai negre, Patriarhul a rămas convins că Dumnezeu se va îndura de rugăciunile, jertfele și suferințele noastre ale tuturor. Nu a putut auzi și nici întâlni nimeni, în toată această vreme și în toate manifestările sale, o singură expresiune de nerăbdare, de teamă ori de îndoială. Cei necăjiți au găsit ascultare, cei obijduiți s-au bucurat de ajutor.

Credincios Regelui și drapelului României, plin de puterea pe care o dă singur Dumnezeu, a intervenit energic pentru respectarea drepturilor tuturor și pentru omenie.

Vor prețui mulți, cum se cuvine, când vor cunoaște împrejurările, bărbăția cu care El a înfruntat patimi și porniri izvorâte din valurile vremii. Va ști fiecare cum a izbândit întru apărarea drepturilor Bisericii, ale Neamului Românesc și ale tuturor celor izbiți de nedreptăți”¹.

¹ Ion D. ȘTEFĂNESCU, „Nicodim, Arhiepiscopul Bucureștilor, Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Locțiitor al Cezareei Capadociei, Patriarhul României”, în volumul *Prinos închinat Înalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României cu prilejul împlinirii a optzeci de ani de vârstă, cincizeci de ani de preoție și șapte ani de patriarhat*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1946, p. XXX.

I. Literatura bibliografică de specialitate

În rândul lucrărilor bibliografice cu referire la personalitatea patriarhului Nicodim Munteanu (1939-1948) se înscriu unele articole și volume omagiale contemporane acestuia, la care au contribuit ierarhi și intelectuali români de excepție din perioada interbelică, și apoi, după căderea regimului comunist din România, unele studii și lucrări monografice de specialitate, puține la număr.

În anii 1945-1946, la împlinirea a optzeci de ani de viață, a cincizeci de ani de preoție și a șapte ani de patriarhat, au fost redactate două volume omagiale la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române și un număr festiv în cadrul revistei *Biserica Ortodoxă Română*².

După anii 90, raportarea patriarhului Nicodim Munteanu și implicit a Bisericii Ortodoxe Române la regimurile politice de stat a fost analizată în mod diferențiat, în câteva lucrări monografice ale unor istorici laici, acestea fiind foarte diferite ca metodologie și abordare istoriografică, unele urmărind să analizeze obiectiv și contextual realitățile bisericești din perioada respectivă, altele acuzând Biserica Ortodoxă Română de aservire față de regimurile politice de stat³.

² „Închinare Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim al României”, număr omagial la împlinirea vârstei de 80 de ani, în revista *Biserica Ortodoxă Română*, 1945, nr 11-12, pp. 553-756; † Nicodim (1865-1945), Tipografia Cărților Bisericești, București, 1945; *Volum omagial cu ocazia împlinirii a 80 de ani*, București, 1946; *Prinos închinat Înalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României cu prilejul împlinirii a optzeci de ani de vârstă, cincizeci de ani de preoție și șapte ani de patriarhat*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1946; Teodor MANOLACHE, *Bibliografia Înalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României*, Neamț, 1947; etc. Unele din articolele publicate în volumele mai sus menționate au fost republicate în volumul *Patriarhul Nicodim Munteanu. Un mărturisitor al Luminii în vremuri întunecate*, Editura Basilica, 2019 (Editor pr. Mihai Hau).

³ A se vedea lucrările: *Biserica întemnițată. România 1944-1989*, Editura Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1998; George ENACHE, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană (studii și eseuri)*, Editura Nemira, București, 2005; Costel COAJĂ, *Relația Stat - Biserică în perioada 1938-1948*, Editura Princeps, Iași, 2007; Romeo NEGREA, *Relațiile Bisericii și Stat în timpul patriarhului Nicodim Munteanu (1939-1948)*, 2012 (teză de doctorat la Facultatea de Istorie a Universității din București), București, 2012; Adrian CIOROIANU, *Focul ascuns în piatră. Despre istorie, memorie și alte vanități contemporane*, Editura Polirom, 2002 (capitolul XII: *Secera, ciocanul și crucea. Biserica Ortodoxă Română în anul 1945*); Olivier GILLET, *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, București, 2003; Dudu VELICU, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României. Însemnări zilnice (1945-1947)*, vol. I, București, 2004 (Ediție îngrijită de Alina Tudor - Pavelescu); etc.

Parcurea revistei *Biserica Ortodoxă Română*, revista oficială a Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în perioada 1939-1948, oferă istoricului interesat, posibilitatea identificării discursului public al patriarhului Nicodim Munteanu și modul înțelept în care a căutat să conducă corabia Bisericii lui Hristos în vremurile politice tulburi de atunci.

II. Patriarhul Nicodim Munteanu: date biografice⁴

S-a născut la 6 dec. 1864, în satul Pipirig, județul Neamț. Între anii 1882-1890, a urmat Seminarul *Veniamin Costache* din Iași, bucurându-se de grija părintească a mitropolitului de atunci al Moldovei, Iosif Naniescu. Datorită faptului că a fost un elev silitor, a fost trimis de mitropolit pentru efectuarea studiilor superioare, la *Academia duhovnicească din Kiev* (1890-1895), obținând licența în anul 1895.

La 1 august 1894, cu un an înainte de terminarea studiilor de licență, a fost tuns în monahism, la mănăstirea Neamț, sub numele de Nicodim și apoi hirotonit ierodiacon la Iași. La 1 iulie 1895 a fost numit predicator la catedrala mitropolitană din Iași. În anul 1896, a fost hirotonit ieromonah. La 1 aprilie 1897, a fost numit mare eclesiarh al Catedralei Mitropolitane. În 1898 i s-a încredințat scaunul de arhimandrit vicar al Mitropoliei Moldovei. La 5 iulie 1900, cu prilejul sărbătoririi a 25 de ani de arhipăstorire, mitropolitul Iosif Naniescu l-a ridicat la rangul de arhimandrit mitrofor.

În 1902, după moartea mitropolitului Naniescu, episcopul Pimen Georgescu al Episcopiei Dunării de Jos l-a chemat la Galați unde l-a numit arhimandrit vicar al eparhiei sale. Între anii 1903-1909, a fost directorul Seminarului „Sf. Andrei” din Galați.

În anul 1909, după demisia din scaunul mitropolitan al Moldovei, a mitropolitului Partenie Clinceni (1902-1909), și după alegerea episcopului Pimen Georgescu ca mitropolit al Moldovei, arhimandritul Nicodim Munteanu a plecat la Iași unde a fost hirotonit arhiereu vicar al Mitropoliei Moldovei, cu titlul, „Bacăuanul”, rămânând în această funcție până în anul 1912.

În anul 1912, fiind cel mai tânăr ierarh din rândul membrilor Sf. Sinod, Ministrul de atunci al Cultelor și Instrucțiunii Publice, C.C. Arion, i-a făcut propunerea de a candida la funcția de mitropolit primat al României, loc devenit vacant prin retragerea mitropolitului primat de atunci, Atanasie Mi-

⁴ A se vedea studiul arhiereului ATANASIE, episcop locotenent al Eparhiei Râmnicului Nou Severin, „De la Pipirig până la conducerea Bisericii” în vol. *Nicodim (1865-1945)*, pp. 15-21.

ronescu. Nicodim a refuzat. În locul lui a fost ales episcopul de atunci al Hușilor, Conon Arămescu Donici.

În aceste condiții, la 18 februarie 1912, a fost ales episcop al eparhiei Hușilor unde a păstorit până în anul 1924. În perioada iunie 1918-decembrie 1919, a fost locțiitor de arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului. În anul 1918 a fost ales membru de onoare al Academiei Române iar în anul 1920 a primit titlul de „Doctor honoris causa” al Facultății de Teologie din Cernăuți.

La 31 decembrie 1923, s-a retras din scaunul episcopal de la Huși și s-a îndreptat spre mănăstirea sa de metanie Neamț, pe care a condus-o timp de unsprezece ani, până în anul 1935.

La 23 ianuarie 1935, a fost ales mitropolit al Moldovei, păstorind Mitropolia Moldovei până în anul 1939, când la 30 iunie 1939, a fost ales patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. A păstorit Biserica Ortodoxă Română timp de opt ani și opt luni, până la data de 27 feb. 1948, când la vârsta înaintată de 84 de ani, a trecut la cele veșnice.

III. Vremurile tulburi în care Patriarhul Nicodim Munteanu a păstorit Biserica Ortodoxă Română (1939-1948) și atitudinea acestuia față de viața politică internă din România

În perioada istorică menționată, în România s-au succedat la putere mai multe regimuri de stat: regimul de autoritate monarhică al regelui Carol al II-lea (10 februarie 1938-6 sept. 1940); regimul legionar (14 sept. 1940-23 ian. 1941); regimul militar-antonescian (1941-1944) și regimul comunist (1944-1947).

În acest context istoric – politic foarte dificil, patriarhul Nicodim a încercat să ducă o politică de echilibru prin care, pe de-o parte, să evite intrarea în conflict a Bisericii cu Statul, iar, pe de altă parte, să mențină Biserica ca o entitate aparte, fără a deveni anexa unei alte instituții. Mutațiile atât de rapide survenite în contextul intern și internațional au făcut pe ierarhii Bisericii Române să înțeleagă că nu era prea mult loc de manevră, limitând în același timp universul ideal al opțiunilor posibile.

După abdicarea regelui Carol al II-lea, la 6 septembrie 1940, Marele Voievod de Alba Iulia, Mihai, a depus jurământul de credință la Palatul Regal, în fața generalului Ion Antonescu, a patriarhului Nicodim Munteanu și a lui Dimitrie G. Lupu, președintele Curții de Casație și Justiție. În aceeași zi, a primit în Catedrala Patriarhală din București, din mâinile aceluiași patriarh,

ungerea cu Sfântul și Marele Mir, devenind Rege al României. Patriarhul a fost alături de regele Mihai, ca singura sursă legitimă de putere în acei ani.

În pastorală scrisă la 7 septembrie 1940 patriarhul Nicodim chema poporul la rugăciune pentru regele Mihai și pentru mama sa Elena și pentru conducătorul statului Ion Antonescu și pentru toți slujitorii statului, care să lupte pentru refacerea teritoriului României, în urma pierderilor teritoriale din acel an. El arăta:

„Trăim vremuri de grea cumpănă, trecem prin vremuri de care numai în Apocalipsă se mai pomenește. Țara ne este sfâșiată și la răsărit și la asfințit și la miazăzi. Poporul e tulburat și nedumirit peste măsură. Ca totdeauna în asemenea vremuri, umblă pescuitori în apă tulbure, umblă vânători de tot felul de interese, umblă semănători de zvonuri și de știri mincinoase, care bârfesc stăpânirea și măresc în popor tulburarea și nedumirirea”⁵.

În anii 1940-1941, Patriarhul Nicodim s-a delimitat de Mișcarea legionară și s-a împotrivit de mai multe ori, amestecului preoților în politică. A condamnat în termeni duri asasinarea primului ministru Armand Călinescu de către un grup de legionari, în luna septembrie 1939⁶.

În anul 1941, patriarhul arăta că implicarea unor preoți în lupta politică nu poate fi imputată

„ierarhiei bisericești, ci oamenilor politici, care, pe de o parte, au atras pe preoți în luptele politice, iar pe de altă parte pe la 1864 au luat școala bisericească de pregătire a candidaților la preoție din mâinile ierarhiei”⁷.

În data de 26 ianuarie 1941, mitropolitul Nifon Criveanu al Olteniei trimitea o telegramă lui Ion Antonescu, prin care îi propunea să decreteze scoaterea preoților din politică:

„Adânc respectuos vă rugăm să binevoiți a orândui ca Biserica strămoșească să fie scăpată flagelului amestecului preoților în politică. Decretați scoaterea preoților din politică redându-i

⁵ *Biserica Ortodoxă Română*, 1940, nr. 9-10, p.627.

⁶ *Biserica Ortodoxă Română*, 1939, nr. 9-10, p. 593.

⁷ Patriarhul Nicodim MUNTEANU, *Biruința nu se poate dobândi numai prin destoinicia clerului, ci prin vitejia întregii oștiri creștine*, București, 1941, p. 4.

pe de-antregul Altarului, Bisericii și Patriei. Biserica va fi recunosătoare și vă va binecuvânta”⁸.

La 18 februarie 1941 a fost luată decizia ministerială prin care era interzisă angrenarea preoților în activități politice⁹.

Problema implicării preoților în rebeliunea legionară din 21-23 ianuarie 1941 a fost analizată de Sf. Sinod, la 24 octombrie 1941. A fost adoptată o hotărâre în două puncte:

1) Era recunoscută gravitatea implicării unor preoți în rebeliunea legionară; 2) ”Pe cât de mult dezaprobă Sf. Sinod participarea clerului la rebeliune, pe atât mai mult dezaprobă generalizările neîntemeiate și invectivele nedrepte prin care a fost învinuit clerul de simțăminte contrare sufletului său”¹⁰.

Perioada anilor 1944-1947

„a fost una schizofrenică din punctul de vedere al discursului public. Comuniștii și aliații lor, pe de-o parte, urmăreau să impună un regim totalitar, însă negau în discursuri acest lucru, în timp ce forțele anticomuniste știau foarte bine ce urmează să se întâmple, însă erau legate în acțiunile lor de neputința aliaților occidentali de a interveni în mod efectiv în România. Biserica Ortodoxă Română era la mijloc, iar ambele tabere se luptau pentru a o atrage de partea lor. Motivul? Influența uriașă a Bisericii în rândurile maselor”¹¹.

În aceste condiții, când Biserica devenise o miză esențială pentru partidele politice în lupta lor pentru putere, patriarhul Nicodim a continuat să ducă aceeași politică prudentă, echilibrată, încercând să evite alunecarea Bisericii în dispute politice care o puteau compromite.

Atitudinea de condamnare a ideologiei atee comuniste și a politicii de represiune religioasă din Uniunea Sovietică¹² a constituit o constantă a atitudinii Bisericii Ortodoxe Române, în perioada interbelică și în timpul

⁸ Costel COAJĂ, *Relația Stat - Biserică în perioada 1938-1948*, p. 141, apud Arhivele Naționale ale României, *Fond Președinția Consiliului de Miniștri. Cabinetul Militar Ion Antonescu 1940-1944, Dosar nr. 561/1941*, fila 51.

⁹ C. COAJĂ, *Relația Stat - Biserică în perioada 1938-1948*, p. 142.

¹⁰ „Dezbaterile Sf. Sinod al Sfintei Biserici Ortodoxe Române. Sesiunea ordinară din anul 1941”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1941, nr. 11-12, p. 30.

¹¹ George ENACHE, „Patriarhul Nicodim în anii instaurării democrației populare (1944-1948)”, în ziarul *Lumina*, 20 februarie, 2010.

¹² Paul CARAVIA, *Studiu introductiv la vol. Biserica întemnițată. România 1944-1989*, p. 9.

războiului dus pe frontul de răsărit (1941-1944). Patriarhul Nicodim Munteanu alături de ierarhii și teologii români ortodocși s-a înscris pe această linie conceptuală, identificată în numeroase atitudini și acțiuni concrete.

În vara anului 1941, patriarhul Nicodim Munteanu trimitea o pastorală clerului și credincioșilor români, intitulată *Cuvântul Bisericii pentru războiul sfânt*, în care arăta

„durerea pricinuită de pierderea, cu un an înainte, a teritoriilor Bucovinei și Basarabiei și saluta începerea războiului de eliberare a acestora. Acest război era declarat un război sfânt, căci în el se urmărește nu numai cauza națională a refacerii unor hotare, ci mai ales doborârea balaurului apocaliptic al bolșevismului, care a prefăcut pravoslavnica Rusie în cuibul tuturor fărâdelegilor, în cuibul tuturor acelor care au declarat război chiar lui Dumnezeu, al tuturor acelor care urmăreau să împrăștie în toată lumea, groaznica lor otravă sufletească”¹³.

În gândirea patriarhului, războiul în care intrau acum trupele române, era unul pentru dezrobirea fraților și a brazei strămoșești, de asemenea, unul care putea duce la dezrobirea milioane de ruși „care de douăzeci de ani duc cu cea mai mare greutate, jugul bolșevic”¹⁴. Patriarhul se adresa clerului, îndemnându-l să fie alături de familiile celor plecați pe front, pentru o cauză nobilă și sfântă.

Câteva luni mai târziu, în ședința din 23 octombrie 1941, a Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, patriarhul Nicodim saluta eliberarea teritoriilor Basarabiei și Bucovinei, de către armata română condusă de mareșalul Ion Antonescu¹⁵.

În ziua de 2 septembrie 1941, patriarhul Nicodim binecuvânta, la București, misiunea organizată de Mitropolia Ardealului în Basarabia și Transnistria, aceasta fiind

¹³ Patriarhul NICODIM, „Cuvântul Bisericii pentru războiul sfânt”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1941, nr. 7-8, p. 376.

¹⁴ Patriarhul NICODIM, „Cuvântul Bisericii pentru războiul sfânt”, p. 378.

¹⁵ „Dezbaterile Sf. Sinod al Sfintei Biserici Ortodoxe Române. Sesiunea ordinară din anul 1941”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1941, nr. 11-12, p. 19.

„numai o parte din marea bătaie misionară pe care Biserica Ortodoxă Română a pornit-o și o duce în părțile batjocorite, ruinate și spurcate de hoardele celor fără de Dumnezeu”¹⁶.

O analiză lucidă și echilibrată a atitudinii patriarhului Nicodim Munteanu în relație cu puterea de stat, o face un contemporan al său, profesorul universitar I. D. Ștefănescu:

„În toamna anului 1939, la două luni numai după întronarea Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim, se dezlănțuie îngrozitorul război ale cărei zguduirii au nefericit lumea. Probleme mari se ivesc în fața statelor celor mai civilizate. Valuri furtunoase bat în zidul Bisericii, fiindcă toate instituțiile naționale de temei sunt năpustite de furtună.

Multe lucruri și acte de ordine națională nu pot fi înțelese ușor și nu pot fi discutate cu seninătate. Un lucru însă este evident. Patriarhul Nicodim a urmat o linie hotărâtă de la care nu s-a abătut. El a socotit că politica țării și răspunderea ei sunt purtate de guverne. Acestea vin la cârmă în condiții hotărâte de Constituție și de spiritul public. Biserica are datoria să nu piardă din ochi Evanghelia și porunca Mântuitorului. ... Patriarhul Nicodim n-a înțeles nici un fel de nedreptate. El a suferit și a luptat pentru toți cei ce sufereau. A muștrat, a protestat, s-a rugat și a implorat. Dumnezeu cu puterea Lui și mintea cea bună a românului l-au ajutat mai totdeauna să izbândească. A izbândit în cauze de importanță excepțională.

În vremi de adânci frământări sociale, pe care le-a înțeles, inima lui a bătut pentru toți. A socotit că Biserica este datoare să rămână liman și izvor de nădejde și pentru cel mai obișnuit dintre locuitorii Țării. Pregătit sufletește, din vreme, și prevăzând multe lucruri, în ceasuri grele de îndoială cernite de păreri de rău, ne-a învățat pe toți să nădăjduim și să recunoaștem mâna lui Dumnezeu. După 23 august 1944, probleme gingașe și-au cerut dezlegarea. ... Istoria va înregistra cu uimire și poate cu recunoștință înțelegerea cu care capul Bisericii Românești a privit la vârsta de optzeci de ani, orientarea îndrăzneată a celei mai tinere lumi. Nimeni nu are dreptul să lămurească mai mult

¹⁶ *Biserica Ortodoxă Română*, 1941, nr. 9-10, p. 607.

în această direcție și fericiți vor fi cei care vor fi întârziat cu-minte, înainte de a judeca”¹⁷.

În comparație cu această analiză făcută de către un contemporan al lumii de atunci, căruia, în pofida limbajului posibil encomiastic, tind să-i dau, personal, dreptate, există astăzi istorici care acuză grav Biserica Ortodoxă Română pentru modul ei de relaționare cu puterea de stat în acele timpuri extrem de dificile din toate punctele de vedere: politic, economic, social, etc.

Analizând discursurile publice ale patriarhului Nicodim în timpul diferitelor regimuri politice de stat, un istoric ajunge la următoarele concluzii: pasivismul și lipsa de inițiativă caracteristice Bisericii Ortodoxe Române¹⁸; faptul că schimbarea regimurilor politice nu a fost însoțită din partea Bisericii Ortodoxe Române de un examen de conștiință, de justificări pentru opțiunea făcută până în acel moment; faptul că schimbarea ar fi fost înregistrată ca un fapt normal¹⁹; cameleonismul politic al unor ierarhi din acea perioadă²⁰, etc.

În acest context al unui culoar istoriografic diferențiat cu privire la perioada menționată, viitoare studii istorice de specialitate bazate pe documente din arhivele de stat și bisericești sunt binevenite și foarte necesare.

IV. Patriarhul cărturar

La plecarea spre Academia din Kiev, în anul 1890, mitropolitul Iosif Nănescu al Moldovei i-ar fi spus tânărului Nicodim:

„Să faci carte, bun înțeles, dar mai osebit, să înveți bine limba ca apoi să tălmăcești din ea cărți folositoare pentru obștea noastră românească”²¹.

Nicodim a îndeplinit sfatul ierarhului său.

„A scris și a tradus cu o hărnicie și perseverență fără egal, an de an, decenii de-a rândul, atâtea valoroase cărți de orientare teologică și de zidire sufletească, cărți menite a umple mari și numeroase goluri într-o literatură tânără ca a noastră”²².

¹⁷ I.D. ȘTEFĂNESCU, „Nicodim, Arhiepiscopul Bucureștilor, Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Locuitor al Cezareei Capadociei, Patriarhul României”, în vol. *Prinos închinat Înalț Prea Sfințitului Nicodim*, p. XXVII.

¹⁸ C. COAJĂ, *Relația Stat - Biserică în perioada 1938-1948*, p. 418.

¹⁹ C. COAJĂ, *Relația Stat - Biserică în perioada 1938-1948*, p. 421.

²⁰ C. COAJĂ, *Relația Stat - Biserică în perioada 1938-1948*, p. 423.

²¹ AL. LASCAROV-MOLDOVANU, „De vorbă cu Înalț Prea Sfințitul Patriarh Nicodim”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1943, nr 4-6, p. 165.

²² Episcopul Nicolae POPOVICIU al Oradei, „Omagiu I.P.S. Nicodim, patriarhului octogenar

Activitatea sa de traducător a fost cu adevărat impresionantă: a tradus și a prelucrat din limba rusă 27 lucrări teologice, biblice, istorice, de spiritualitate și filosofie creștină. Menționăm câteva dintre ele: *Predici catehetice* (448 p.), *Cuvântări apologetice* (400 p.), *Menirea științei și artei* (412 p.), *Viața și operele Sf. Părinți și Învățători ai Bisericii* (1337 p.), *Predici pentru tineretul școlar* (416 p.), *Primele zile ale creștinismului* (1489 p.), *Viața și operele Sf. Apostol Pavel* (1900 p.), *Viața lui Iisus* (1300 p.), *Paisie* (413 p.), *Istoria biblică* (1784 p.), etc. publicate în seria: *Semințe evanghelice pentru ogorul Domnului* (în anul 1946 erau publicate 32 de volume), care a devenit o adevărată enciclopedie teologică pentru preoți.

Traducerea Sfintei Scripturi în limba română a constituit o datorie asumată și întrupată. Alături de preoții profesorii Gala Galaction și Vasile Radu, Nicodim Munteanu a dăruit culturii teologice românești *Biblia din 1936*. Este absolut impresionant articolul lui Gala Galaction publicat în anul 1946, în volumul deja menționat: *Prinos închinat Înalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României...*, în care descrie modul în care a venit la mănăstirea Neamț pentru a-l întâlni pe starețul Nicodim cu scopul de a termina împreună, traducerea unui fragment din *Cântarea Cântărilor*:

„Aveam fiecare chilia noastră și ore exacte de muncă, așa cum se cuvine în acest soi de împrejurări. Ne adunam numai la vremea mesei și, cum spune undeva Anatole France, ceasurile noastre de întâlnire și de societate erau făcute să ne evidențieze și mai mult prețul laborioasei noastre singurătăți”²³.

A tradus *Psaltirea* (trei ediții), *Evangheliile* (1924) și *Noul Testament* integral (cinci ediții), *Biblia sinodală din 1944* este, în cea mai mare parte, realizarea sa; îi aparține traducerea integrală a *Noului Testament* și a 24 de cărți vechi-testamentare.

„Având afinități cu neîntrecutul fiu și scriitor al ținuturilor nemțene Ion Creangă, a tradus într-o limbă românească curgătoare, neaoșă și vie, Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament pentru hrănirea sufletească a întregii obști românești dreptmăritoare”²⁴.

al României”, în vol. *Prinos închinat Înalt Prea Sfințitului Nicodim*, p. 5.

²³ Gala GALACTION, „Pe când traduceam Sfânta Scriptură”, în vol. *Prinos închinat Înalt Prea Sfințitului Nicodim*, p. 47.

²⁴ Episcopul Nicolae POPOVICIU al Oradiei, „Omagiu I.P.S. Nicodim, patriarhului octogenar al României”, p. 5.

„Prin aceasta, Înalt Prea Sfinția Sa se înscrie printre puținii cărturari ai trecutului nostru bisericesc, care ne-au dat întreaga Sfântă Scriptură într-o haină nouă. Preocupările îndelungate și stăruitoare cu textul Sfintei Scripturi și cu literatura predicatorială rusească i-au ajutat Înalt Prea Sfinției Sale să devină un cuvântător bisericesc dintre cei mai fermecători. Cuvântările Înalt Prea Sfinției Sale au o mireasmă de cazanie și o înțelepciune proprie bătrânilor noștri, iar legătura lor strânsă cu versetele biblice le dă o înaltă autoritate”²⁵.

Patriarhul cărturar Nicodim a rămas în memoria contemporanilor săi și prin darul plăcut al vorbirii.

„Pe mine m-a mișcat totdeauna fermecătorul dar de povestitor, cu care bunul Dumnezeu a binecuvântat pe cel de-al doilea patriarh”, scria în anul 1946, episcopul Nicolae Colan al Vadului, Feleacului și Clujului²⁶.

„Graiul Preafericitului Părinte Patriarh Nicodim este curat și cu bună mireasmă ca vinul când îl bei în cramă. Nu-i amestecat cu vorbe pe care nația nu și le-ar recunoaște ca ale sale. De aceea, Înaltul Ierarh poate vorbi la fel, ori se adresează cărturarilor, ori cuvântează către norod. Toți îl ascultă și-l înțeleg ca pe-un unchieș sfătos”²⁷.

Tema picturii bisericești a format o preocupare constantă a patriarhului Nicodim. În timpul patriarhatului său, a întemeiat *Școala Superioară de Artă Bisericească a Arhiepiscopiei Bucureștilor*, fiind consiliat de doi experți în pictura bisericească: A.G. Verona și I.D. Ștefănescu, care au funcționat și ca profesori în această instituție. A.G. Verona era membru al Comisiei Monumentelor Istorice și membru al Comisiei de autorizare a pictorilor bisericești. I. D. Ștefănescu a fost profesor de Istoria Artei Religioase la universitățile din Paris și Bruxelles și titular al catedrei de Istoria Artei Bizantine Orientale și Românești la Universitatea din București. A fost un foarte bun cunoscător al artei bizantine bisericești²⁸.

În anul 1945, I.D. Ștefănescu afirma:

²⁵ Mitropolitul Nicolae BĂLAN al Ardealului, „Înalt Prea Sfinția sa Patriarhul Nicodim”, în vol. *Prinos închinat Înalt Prea Sfințitului Nicodim*, p. 2.

²⁶ NICOLAE, Episcopul Clujului, „I.P.S.S. Patriarhul Nicodim, povestitorul”, în vol. *Prinos închinat Înalt Prea Sfințitului Nicodim*, p. 8.

²⁷ NICOLAE, Episcopul Clujului, „I.P.S.S. Patriarhul Nicodim, povestitorul”, p. 9.

²⁸ Protos. Vasile VASILACHE, „Întemeierea Școalei superioare de pictură bisericească”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1940, nr. 11-12, p. V.

„M-am bucurat de marea cinste de a fi chemat să răspund la numeroase chestiuni referitoare la tot ceea ce întemeiază ori luminează cunoștința adâncită a artei monumentale și a artei creștine în special. Din toate acestea a luat ființă acum șase ani de zile, Școala Superioară de Artă Bisericească a Arhiepiscopiei Bucureștilor”²⁹.

A existat o reală preocupare pentru revenirea la stilul bizantin în pictura bisericească românească.

„Sfintele icoane în fața cărora noi aducem smerite închinăciuni și ne înălțăm sufletul în calde rugăciuni nu pot fi zugrăvite de oricine și oricum. Talentul innăscut al maestrului pictor trebuie să fie în cazul de față sporit cu o aleasă cultură teologică și cu un necontestat prestigiu moral al vieții. Altfel ne este dat să vedem și să slăvim chiar ca slujitori ai altarelor și ca simpli închinători, crezuri străine credinței noastre ortodoxe”³⁰.

V. Patriarhul păstor de suflete

Programul patriarhului Nicodim menționat în sala Tronului, cu prilejul investiturii sale ca patriarh, în anul 1939, accentua în mod prioritar, dimensiunea pastoral-misionară:

„Voi evangheliza poporul, voi vesti poporului, legea Domnului cu timp și fără timp, voi creștina mereu poporul și-l voi sfinți până vor deveni toți, dacă e cu putință, cetățeni destoinici ai Împărăției Cerești și prin aceasta și cetățeni destoinici ai împărăției celei de pe pământ, ai Patriei”³¹.

Preocuparea pentru formarea duhovnicească a monahilor și pentru formarea unei preoții luminate au constituit două teme esențiale ale activității sale.

„Înalt Prea Sfințitul Patriarh Nicodim le-a fost preoților prieten și sfătuitor de fiecare clipă. El a pus cu insistență deosebită, problema învățământului religios și aceea a formării preoției. Aceasta trebuie să fie crescută de Biserică. Școlile bisericești trebuie supuse unei direcții unitare și însuflețite de spiritul Evangheliei. Trebuie respectată și tradiția, în primul rând aceea a

²⁹ Ion D. ȘTEFĂNESCU, „Din înfăptuirile Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1945, nr. 11-1, p. 718.

³⁰ Protos. V. VASILACHE, „Întemeierea Școalei superioare de pictură bisericească”, p. III.

³¹ „Cronica internă”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1939, nr. 7-8, p. 476.

Transilvaniei, care și-a făcut dovada și s-a înrădăcinat în lumea românească de peste munți”³².

Lucrarea pastorală autentică a preoților în cadrul comunităților lor parohiale s-a aflat, de asemenea, în atenția patriarhului. Spre exemplu, mersul pe la casele credincioșilor la Praznicul Bobotezei trebuia să aibă un profund caracter pastoral-misionar:

„Iar faptul că la toate aceste cercetări, preotul trebuie a stropi cu apă sfințită pe oameni și casele dimpreună cu toate așezărilor lor, nu trebuie privit numai ca o arătare că peste tot pe unde ajung picăturile apei sfințite, vine și darul Duhului Sfânt ca să îndepărteze duhurile cele viclene, care îndeamnă la păcat, ci și ca o îndemnare a Bisericii la curățenia caselor, a locurilor și a trupului omenesc. De aceea, preacucernici părinți, vă îndemn ca să vă faceți bine slujba și sub acest raport. Iar mergând prin casele parohienilor, să nu vă mulțumiți numai a intra, a stropi și repede a pleca; ci zăboviți, dragii mei, mai zăboviți, oleacă. Ochiul vostru să pătrundă peste tot: prin casă, prin ogradă, pe la grajduri și cotețe, în timp ce stând de vorbă cu gospodarii, vă veți interesa de fiecare membru al casei și de sănătatea sa. Încredințați-vă personal pe unde și cum își petrece timpul fiecare! Povățuiți-i, «cu timp și fără timp», să-și păstreze curățenia trupului, ca o oglindire a curățeniei sufletului”³³.

Numeroasele lucrări și broșuri catehetice tipărite în timpul păstoririi sale la Huși, Iași și București vizează teme de interes practic și foarte necesare pentru articularea unei vieți dinamice a preoților și credincioșilor: *Ce să crezi și cum să trăiești, Călăuza creștinului în biserică, Ce socotiți voi despre Hristos, Cu ce trăiesc oamenii, Epistolie către creștinii ortodocși, Orașe și oameni, Respectați femeia, Crâșma trează, Jos beția etc.*

VI. Patriarhul organizator

În toate funcțiile bisericești în care a fost numit și pe care le-a îndeplinit cu ascultare, a dovedit o voință plină de energie creatoare, o minte luminată și clarvăzătoare și un simț de ordine și disciplină desăvârșite. Ne vom opri,

³² I.D. ȘTEFĂNESCU, „Nicodim, Arhiepiscopul Bucureștilor, Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Locuitor al Cezareei Capadociei, Patriarhul României”, p. XXVIII.

³³ *Patriarhul Nicodim Munteanu, Patriarhul Iustin Moisesu, Sfaturi duhovnicești*, Editura Cuvântul Vieții, 2019, pp. 23-24.

spre exemplificare, în rândurile ce urmează, doar asupra activităților organizatorice din cadrul mănăstirii Neamț, în perioada 1923-1935³⁴.

În urma unui efort extraordinar, după ani de cercetare temeinică a documentelor mănăstirii Neamț aflate în arhivele de stat și bisericești, ierarhul stareț al mănăstirii Neamț, a reușit să readucă, în anul 1935, în proprietatea mănăstirii, vatra acesteia care însuma 14.000 hectare de terenuri și păduri, luate de stat la secularizarea din 1863.

Patriarhul Miron Cristea a afirmat la un moment dat cu privire la acest lucru:

„Dacă nu era Înalt Prea Sfinția Sa, care să descopere de sub praful veacurilor, dreptul și dreptatea mănăstirii, puteau să stea mult timp înmormântate, cum stă cărbunele sub spuză”³⁵.

În timpul celor unsprezece ani de stăreție la mănăstirea Neamț, a făcut reparații capitale la cele șapte biserici și la cele trei sute de chilii, la clădirile seminarului, tipografiei și bolniței. Au fost introduse instalație electrică și apa în mănăstire. A fost clădită o bolniță pentru bolnavi, o farmacie și o casă de oaspeți. A fost înființată o fabrică de cherestea la care lucrau zilnic 500-600 de săteni.

În anul 1936, într-una din vizitele sale la mănăstirea Neamț, scriitorul Mihail Sadoveanu scria:

„Când am revăzut după doi ani, vechea ctitorie domnească sub ocârmuirea blândă, dar pricepută și hotărâtă a părintelui Nicodim, a tresărit în mine inima cu dulceață și bucurie. Trecutul se leagă iarăși cu viitorul, florile cădelnițau Domnului Dumnezeu miresme și cei îndepărtați de zbuciumul lumii și poposiți în prea frumoasa pustie, simțeau duh nou pătrunzându-i nu numai pentru răscumpărarea lor, ci și pentru binele întregii obști creștine. Livezi noi, iazuri zăgăzuite, ostenitori la câmp, ctitori în sfânta biserică, trapeză curată și cercetată, arhondaric înnoit, stăreție albă... Dacă Cel de Sus s-ar fi hotărât vreodată, ca în poveștile copilăriei, din nou să vie pe pământ însoțit de Sfântul Petru, desigur că n-ar fi ocolit grădina acestui stareț, unde, printre munți, fructe și flori s-ar fi simțit ca la el acasă”³⁶.

³⁴ Spre marea surpriză a ministrului Cultelor Al. Lapedatu, Nicodim Munteanu, la acea vreme, episcop al Hușilor, cu o atitudine irevocabilă, a înmănat acestuia o scrisoare de retragere din scaunul episcopal al Hușilor, arătându-i că dorește să se retragă la metania sa de la Mănăstirea Neamț. Avea vârsta de 58 de ani. Vezi, Al. Lapedatu, „Iubite Amice”, în vol. *Prinos închinat Înaltei Prea Sfințitului Nicodim*, p. 41.

³⁵ ATANASIE, Episcop locotenent al Râmnicului Nou Severin, „Mănăstirea Neamțu, o cetate a naționalismului și a ortodoxiei românești”, în vol. *Prinos închinat Înaltei Prea Sfințitului Nicodim*, p. 25.

³⁶ ATANASIE, Episcop locotenent al Râmnicului Nou Severin, „Mănăstirea Neamțu, o cetate a naționalismului și a ortodoxiei românești”, pp. 24-25.

Concluzii

La 3 octombrie 1947, din cauza stării de sănătate precare, patriarhul Nicodim și-a înaintat demisia regelui. Regele a respins-o, scriindu-i: *„Prezența Înalt Prea Sfinției Voastre în fruntea Bisericii este de cel mai mare folos, astfel că socotesc că este bine să rămâneți Patriarhul României pentru binele și bucuria tuturor*. Bătrânul patriarh a acceptat să-și ducă crucea până la capăt și să rămână în fruntea Bisericii ca un simbol. Pentru că starea lui de sănătate se agrava, a fost adus de la Neamț la București. Din palatul patriarhal, a aflat la 30 decembrie 1947, vestea abdicării regelui. Atunci bătrânul patriarh a rostit: *Dacă a plecat el, eu nu mai am nici un rost*. Nu a mai trecut mult timp și tristul eveniment al morții patriarhului s-a petrecut vineri, 27 februarie 1948³⁷.

A rămas toată viața un ierarh cu o vocație monahală autentică, profund atașat de mănăstirea Neamț. A fost un bun organizator al Bisericii Ortodoxe Române și un păstor apropiat al turmei încredințate, îngrijindu-se de viața preoților și a credincioșilor. A fost un traducător prolific din literatura teologică rusă și un autentic cărturar, dedicându-se traducerii Sfintei Scripturi și întocmirii a multor lucrări catehetice pastorale pentru credincioși. A păstorit în vremurile întunecate și grele ale mai multor regimuri politice autoritare, apoi în vremurile celui de-al doilea război mondial și ale instaurării comunismului în România, fiind cu adevărat un *„mare vâslaș și conducător al corabiei lui Hristos printre valurile dezlănțuite ale oceanului de patimi omenești”*³⁸.

³⁷ G. ENACHE, „Patriarhul Nicodim în anii instaurării democrației populare (1944-1948)”.

³⁸ Teodor N. MANOLACHE, „Din dragoste și din simțul datoriei”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1945, nr 11-12, p. 677.

PATRIARHUL NICODIM MUNTEANU ȘI BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ÎN TENSIUNILE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan-Barbu NEGREANU

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Fela”, Arad

Abstract

When Nicodim Munteanu took over the patriarchate of the Romanian Orthodox Church in 1939, the Church and the people were in a very difficult situation. The political crises, the territorial spoliations and later, the entry into war of Romania had powerful effects on both the clergy and the spiritual life of the people. In the wake of these sad events, the Church worked restless, directly supporting those in need and making permanent prayers. Patriarch Nicodim managed to keep her independent from any political intrusion or other nature, understanding that the work of the Church is different and trying to fulfill it by any means. Thus, the clergy were present through prayer, in churches and on the front, but also in all the social, humanitarian and missionary actions that were required to be performed in those times.

Keywords

Romanian Orthodox Church, Patriarch Nicodim Munteanu, World War II, social action, missionaryism

Ca greutate și vicisitudine a vremurilor, cei nouă ani de patriarhat ai Patriarhului Nicodim Munteanu sunt egalați doar de patriarhatul următorului mare întâi-stătător al Bisericii Ortodoxe Române, Justinian Marina (1948-1977). El a trebuit să conducă Biserica în timpul a patru dictaturi, sfârșind cu cea comunistă și în vremea celui de-al doilea război mondial.

Nicodim Patriarhul s-a născut la 6 decembrie 1864 în satul Pipirig de lângă Târgu Neamț și a trecut la Domnul la 27 februarie 1948. A făcut studii la Seminarul „Veniamin Costachi” din Iași și la Academia Duhovnicească din Kiev, bucurându-se de sprijinul direct și personal al Sfântului mitropolit Iosif Naniescu al Moldovei de curând canonizat, deoarece după cum mărturisea el însuși, mitropolitul considera cunoașterea limbii ruse de mare folos, căci „pentru ortodoxie, literatura rusă este o adevărată bogăție, izvor de creație și educație pur ortodoxă”¹.

La întoarcerea în țară a fost numit director al Seminarului din Galați și apoi vicar al Episcopiei Dunării de Jos. A devenit arhiepiscop vicar al Mitropoliei Moldovei (1909-1912), episcop al Hușilor (1912-1924), iar în anul 1918, după reîntregirea țării, a fost rânduit de Sfântul Sinod să păstorească Biserica din Basarabia, fiind numit locțiitor de arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului (1918-1919). După anul 1924 s-a retras la Mănăstirea Neamț, unde a devenit stareț (1924-1935) și a întreprins o bogată activitate cărturărească prin traduceri, scrieri, reînființarea tiparniței, tipărituri². În această perioadă s-a remarcat și din punct de vedere administrativ, redobândind vatra înconjurătoare a mănăstirii și înființând o fabrică de cherestea. În anul 1935 a fost ales mitropolit al Moldovei, iar din 5 iulie 1939 (cu două luni înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial), patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, pe care a păstorit-o până la adormirea sa, în anul 1948³.

¹ Pr. Prof. Dr. Nicolae CHIFĂR, „Ierarhi de seamă ai Bisericii Ortodoxe Române care au studiat la Academia Duhovnicească de la Kiev”, în *Revista Teologică*, nr. 2/2006, p. 41.

² Pr. Lect. Dr. Adrian IGNAT, „Nicodim Munteanu, un Patriarh cărturar în vremuri potrivnice”, în *Lumina*, nr. 1/2019, <https://ziarulumina.ro/actualitate-religioasa/an-omagial/nicodim-munteanu-un-patriarh-carturar-in-vremuri-potrivnice-140320.html>.

³ Pr. Prof. Dr. N. CHIFĂR, „Ierarhi de seamă ai Bisericii Ortodoxe Române care au studiat la Academia Duhovnicească de la Kiev”, p. 41.

Nicodim Munteanu, al doilea patriarh la Bisericii Ortodoxe Române – vremuri de restriște

La preluarea patriarhatului Bisericii Ortodoxe Române de către Nicodim Munteanu, Biserica și neamul se aflau într-o situație foarte grea, care se va agrava odată cu trecerea timpului. Astfel, la 11 februarie 1938 se instaurează Dictatura regală a lui Carol al II-lea, care a instalat un guvern condus provizoriu de patriarhul Miron Cristea. Printr-un decret-lege, toate partidele politice parlamentare au fost regrupate într-o nouă și singură formațiune, numită Frontul Renașterii Naționale, din care legionarii și comuniștii erau excluși.

În anul 1939, situația internațională se precipită. La 15 martie 1939, trupele germane cotropesc Cehoslovacia. Urmare acestui fapt, în România s-a decretat mobilizarea generală. Pe întreg teritoriul țării au avut loc manifestații în sprijinul poporului cotosit de germani. Pe de altă parte s-a căutat ajutor în direcția obișnuită, diplomația românească luptând pentru obținerea unor garanții anglo-franceze cu privire la granițele României. Din păcate, s-a obținut doar o garanție cu privire la independența statului român, acordată de Marea Britanie și Franța în luna aprilie 1939, în speranța blocării tendințelor expansioniste germane în zona de sud-est a Europei⁴.

Pactul de non-agresiune semnat la Moscova în data de 23 august 1939 de către reprezentanții Germaniei și URSS (cunoscut în istorie ca Pactul Ribbentrop-Molotov) a conținut un protocol secret care prevedea împărțirea Poloniei și României între cele două puteri totalitare. În ceea ce privește România, URSS revendica Bucovina de Nord și Basarabia. Această înțelegere și-a dat roadele un an mai târziu, românii necunoscând în vara anului 1939 termenii acordului secret.

Tensiunile și pregătirile internaționale din anul 1939 și-au atins apogeul la data de 1 septembrie 1939, când Germania a invadat Polonia, dând startul celei mai mari conflagrații mondiale de până atunci. O săptămână mai târziu, România s-a declarat neutră, nădăjduind să nu sufere nicio pierdere teritorială în urma acestei neutralități⁵.

⁴ Keith HITCHINS, *România 1866-1947*, Humanitas, București, 1994, p. 471.

⁵ K. HITCHINS, *România 1866-1947*, p. 473.

I. 1940 – Frângerea României Mari. Agonia neamului și a Bisericii *Basarabia și Bucovina de Nord*

La data de 26 iunie 1940, România a primit un ultimatum din partea Uniunii Sovietice, prin care se cerea evacuarea administrației civile și a armatei române de pe teritoriul dintre Prut și Nistru, cunoscut ca Basarabia, și din partea nordică a Bucovinei. (Textul ultimatumului afirma că Basarabia era populată, în principal, cu ucraineni: „În anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia populată în principal cu ucraineni, călcând prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei cu Republica Sovietică Ucraineană”)⁶.

Prin ședința Consiliului de Miniștri din 28 iunie 1940 guvernul român acceptă prevederile ultimatumului, pentru a evita, cel puțin temporar, un război cu Uniunea Sovietică. La ora când avea loc această comunicare, trupele sovietice trecuseră deja frontiera României, orașele Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă fiind ocupate în după-amiaza aceleiași zile. În jur de 100.000 de români s-au refugiat din fața armatelor sovietice din Basarabia și Bucovina, între care și sute de preoți⁷.

În anii stăpânirii sovietice (1940-1941), a fost declanșată o campanie de persecuții împotriva localnicilor basarabeni și bucovineni - arestări, torturi, execuții și deportări în gulagurile Siberiei. Potrivit datelor oficiale, circa 57.000 au murit și peste 100.000 au fost deportați. Au fost distruse 13 biserici, 27 transformate în cluburi, 48 de preoți omorâți sau deportați. Potrivit altor date, dintre cei rămași în timpul ocupației, au fost executați, sau deportați peste o sută de preoți⁸. În acest răstimp au avut loc ucideri în masă în rândul populației românești. Astfel, pe 1 aprilie 1941 la Fântâna Albă – Bucovina au fost uciși aproximativ 3.000 de români care au încercat să fugă în țară, secerați de mitralierele grănicerilor sovietici⁹.

⁶ Conf. Dr. Vasile VASILOS, „Conjunctura internațională și preliminarile politico-diplomatice ale cedării Basarabiei și nordului Bucovinei” (Partea II), în *Meridian ingineresc*, nr. 3/2010, p. 86.

⁷ K. HITCHINS, *România 1866-1947*, p. 476.

⁸ Igor CAȘU, „Teroarea comunistă în RSS Moldovenească: Metode de represiune. Reabilitarea victimelor”, în *Pontes Review of South East European Studies*, vol. 3-4, 2009, p. 222.

⁹ Pentru detalii a se vedea *Fântâna Albă, Golgota neamului*, Ed. Nicodim Caligraful, Măn. Putna, 2018.

Răpirea Ardealului de Nord

La 30 august 1940, prin Dictatul de la Viena, puterile Axei au forțat România să cedeze Ungariei jumătate din Transilvania. Ca urmare a ocupării Ardealului de Nord de către armatele maghiare, peste 200.000 de români s-au refugiat ori au fost exilați între granițele ciuntite ale României.

Noile autorități maghiare au expulzat mii de intelectuali (juriști, învățători, profesori, preoți, medici, artiști, funcționari) împreună cu familiile lor, din Cluj, Oradea, Baia Mare, Satu Mare, Sighet, Dej, Gherla, Zalău etc. Ziarul *Drapelul* din Arad dădea o știre în care scria despre

„sosirea în gara Curtici, în dimineața zilei de 5 octombrie a unui tren de marfă, care avea 7 vagoane, în care gemeau nu mai puțin de 283 de intelectuali români expulzați. Printre ei se aflau și femei și copii, în fruntea cortegiului sinistru de expulzați se găsește episcopul Orăzii P.S. Sa dr. Nicolae Popovici”¹⁰.

O știre dintr-o revistă bisericească a vremii anunța atunci: „Ungurii expulzează pe episcopii ortodocși ai Ardealului ocupat. Astfel P.S.S. episcopul Dr. Vasile Stan al Maramureșului e nevoit să plece din Sighet, iar pe întreg cuprinsul eparhiei sale nu rămân, decât doi preoți ortodocși. P.S.S. episcopul Dr. Nicolae Popovici al Orăzii este expulzat, fiind închis într-un tren de marfă. P.S. Sa se stabilește la Beiuș”¹¹.

Românii rămași în zona ocupată de maghiari au avut de suferit, mulți dintre ei pierzându-și viața. Dintre aceștia au căzut victime furiei șovine și oamenii Bisericii. Astfel, protopopul Aurel Munteanu din Huedin a fost schingiuit în piața din centrul orașului timp de patru ore și ucis de către câțiva unguri, sub privirile soldaților horthyști¹². Un alt caz este cel al preotului Traian Costea din comuna Trăzneu, județul Sălaj, care a fost împușcat în cap, apoi i s-a dat foc și a ars cu toată casa parohială, iar preoteasa și copiii au dispărut fără urmă¹³.

Nu putem să nu amintim calvarul prin care au trecut românii din secuime. Între anii 1940-1944, în zona ocupată de statul horthyst și locuită în special

¹⁰ D.A. BULZAN, „Episcopul Nicolae Popovici al Oradei și momentul expulzării sale de către horthyști”, în *Hiperboreea*, nr. 6/2012, p. 15.

¹¹ Pr. N. VASIU, „Biserica Ortodoxă Română în anul 1940”, în *Renașterea*, nr. 42-43/1940, p. 4.

¹² *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul Transilvaniei* (septembrie 1940-octombrie 1944), Ed. Politică, București, 1985, p. 112.

¹³ *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul Transilvaniei* (septembrie 1940-octombrie 1944), p. 111.

de secui au fost dărâmate 23 de biserici, dintre care Catedrala episcopală din Miercurea Ciuc, iar alte 28 devastate¹⁴. Presa maghiară a cerut demolarea lăcașurilor de cult construite în stil bizantin, pentru ca Transilvania să-și recăpete aspectul vechi și armonia maghiară. Românii din secuime au fost maghiarizați și trecuți cu forța la cultele catolice și reformate, iar preoții ortodocși alungați din sate, iar unii maltratați (într-o localitate o româncă a refuzat să salveze Sf. Antimis și l-a păstrat cu ea timp de patru ani)¹⁵.

Ca urmare a izgonirii preoților ortodocși din regiunea ocupată de statul maghiar, episcopul Clujului, Nicolae Colan făcea un apel în rândul clerului din celelalte părți ale Ardealului ocupat de horthyști, să meargă ca preoți misionari în zonele din secuime locuite de români¹⁶. De asemenea, au fost hirotoniți învățători care s-au oferit voluntari. Cei trei ani petrecuți de aceștia ca păstori duhovnicești ai ortodocșilor din secuime au fost ani de mari încercări: erau mereu arestați, prigoniți, maltratați, împiedicați să săvârșească Sf. Liturghie, amenințați¹⁷.

Un ultim rapt teritorial s-a petrecut la data de 7 septembrie 1940, când, prin Tratatul de la Craiova, „Cadrilaterul” (partea sudică a Dobrogei) a fost cedat Bulgariei¹⁸. În total vara anului 1940 a adus României pierderi teritoriale de aproximativ 100.000 de kilometri pătrați, adică o treime din suprafață și un număr de 6.800.000 de locuitori, însumând 33% din populație, rămân în afara granițelor țării¹⁹.

Situația grea a dus la o criză politică din care a ieșit biruitor un ofițer de armată. La data de 4 septembrie 1940, prin Decret Regal Carol al II-lea l-a numit prim-ministru pe generalul Ion Antonescu, acesta fiind însărcinat cu formarea unui guvern de uniune națională. În 6 septembrie 1940 Antonescu îi cere regelui Carol al II-lea să abdice în favoarea principelui moștenitor Mihai. Din 14 septembrie 1940 și până la 21 ianuarie 1941 România este

¹⁴ Emanuel Sebastian SUCIU, „Momente de restriște în viața bisericească românească din județul Covasna”, în *Angustia*, nr. 3/1998, p. 216.

¹⁵ Dr. Alin SPĂNU, „Suferințele bisericilor naționale din Transilvania de sud-est în timpul ocupației horthyste (septembrie 1940 – septembrie 1944)”, în *Angustia*, nr. 13/2009, p. 216.

¹⁶ „Cronică: Al doilea an de apostolat ortodox românesc dincolo de Feleac”, *Revista Teologică*, nr. 1-2/1943 p. 153.

¹⁷ Alexandru MORARU, „Situația românilor transilvăneni din perioada horthystă – reflectată în unele documente ale vremii”, în *Angustia*, nr. 3/1998, p. 208 și urm.

¹⁸ K. HITCHINS, *România 1866-1947*, p. 477.

¹⁹ K. HITCHINS, *România 1866-1947*, p. 479.

condusă de gen. Antonescu, sprijinit de Garda de Fier, al cărei conducător, Horia Sima, ajunge vicepreședintele Consiliului de Miniștri.

În vârtoarea acestor triste evenimente, Biserica a lucrat cu timp și fără timp, sprijinindu-i pe cei care suferiseră în mod direct și făcând permanente rugăciuni.

Astfel, Episcopia Aradului a răspuns chemării generale făcute de Patriarhie față de situația grea în care se afla țara în toamna anului 1940 și s-au făcut slujbe speciale, dar și întruniri de condamnare a nedreptății rapturilor teritoriale, la care primul participant a fost mereu episcopul Andrei Magieru. Acesta, în cuvântul rostit la 1 septembrie 1940 în fața credincioșilor din Catedrala arădeană, își exprima durerea, căutând răspunsuri la întrebarea „de ce a îngăduit Dumnezeu așa ceva?”. Pricina acestei încercări o vede astfel: „Prin suferință și durere El caută să ne trezească din letargie și să ne sgudue oprindu-ne din calea pierzării sufletului”²⁰.

De asemenea, Episcopia Caransebeșului a trimis o sumă de bani Ministerului Cultelor, destinată ajutorării preoților refugiați din Basarabia și Bucovina, sumă strânsă din salariile întregului cler din cuprinsul eparhiei²¹.

Din rânitul Cluj, episcopul de atunci, Nicolae Colan, trimitea fiilor săi duhovnicești cuvinte de mângâiere și întărire:

„Vă îndemn deci, iubiții mei Fii sufletești, să lăpădați din sufletul Vostru orice desnădejde, orice ură, orice dor de răzbu-nare... Fiți ascultători față de stăpânirea legiuită și mai presus de toate fiți fiii devotați ai Bisericii noastre strămoșești.... Preoți, frați împreună slujitori, stați cu căldură și jertfă lângă poporul vostru credincios. Fiilor credincioși, stați cu ascultare lângă pă-rinții voștri cei duhovnicești. Întăriți-vă unii pe alții cu iubirea frățească”²².

În toată perioada în care Ardealul de Nord s-a aflat sub stăpânirea maghiară, Biserica și statul român au avut în vedere ajutorarea preoților care s-au refugiat sau au fost expulzați din acel ținut în România Mare. Astfel:

„Din cauza urgiei, un număr însemnat de preoți au trebuit să-și păsăsească parohiile și rosturile lor, plecând în neagra pribegie, iar alții sunt rând pe rând expulzați, pierzându-și toată agoniseala

²⁰ PS Andrei MAGIERU, „Tragedia Ardealului românesc”, în *Biserica și Școala*, nr. 37/1940, p. 305.

²¹ „Episcopia Caransebeșului și ajutorarea preoților refugiați”, știre în *Foaia diecezană*, nr. 27/1940, p. 6.

²² PSS Nicolae COLAN, episcopul Clujului, „Cuvânt”, în *Renașterea*, nr. 36/1940, pp. 1-2.

vieții. Ministerul cultelor a dat dispozițiuni categorice ca toți preoții refugiați să fie plasați la parohiile vacante, iar celorlalți, care nu au primit parohie, li s-a asigurat măcar salariul avut”²³

Pe de altă parte, în tot timpul guvernării legionare, Biserica s-a delimitat de acțiunile extreme înfăptuite de aceasta. Sf. Sinod asigurând

„de toată sollicitudinea și ajutorul său noua conducere a statului legionar, în frunte cu domnul general Ion Antonescu, constatând voința acestei conduceri de a aduce în viața statului și a poporului român un duh de înnoire morală sub semnul credinței și al virtuților creștine, își îngăduie să-i dea îndemnul ca această voință să se manifeste pe toată linia și fără nici o excepție, în concordanță cu voința lui Dumnezeu, aratăată în Sf. Evanghelii, căci numai astfel înnoirea pe care intenționează va fi profundă, reală și durabilă”²⁴.

Reorganizarea Bisericii din teritoriile ocupate

În momentul intrării tancurilor sovietice în partea de răsărit a României, Mitropolia Basarabiei cuprindea 1090 de biserici parohiale și 30 de mănăstiri. Cea mai mare parte dintre ele au fost închise, vandalizate, profanate, incendiate sau distruse complet. 57 de preoți ai Mitropoliei Basarabiei, care nu au acceptat jurisdicția impusă de Moscova, au fost martirizați prin împușcare, schingiuire sau alte forme. Alții au fost deportați în Siberia²⁵. Mitropolia Basarabiei a fost desființată și întreg teritoriul ei a ajuns sub jurisdicția Patriarhiei Moscovei. În această perioadă (1938-1943) Efrem Enăchescu a deținut treapta de locțiitor de arhiepiscop al Chișinăului.

La 14 septembrie 1939, mitropolitul Visarion al Bucovinei va expedia o scrisoare din Cernăuți, adresată lui Stalin, încercând sa-l determine pe acesta să mediteze asupra faptului că Biserica este o instituție fără frontiere, iar sentimentul religios nu poate fi distrus de persecuții, care n-au încetat de-a lungul veacurilor. Această atitudine s-a finalizat din păcate prin înscenarea

²³ „Completarea parohiilor prin preoți refugiați”, știre în *Renașterea*, nr. 36/1940, p. 2.

²⁴ Lect. dr. George ENACHE, „Biserica Ortodoxă Română și „ispita totalitară” de dreapta”, în *Revista Teologică*, nr. 2/2012, p. 296.

²⁵ Adrian Nicolae PETCU, „Misiunea bisericească românească din Transnistria în timpul celui de-al doilea Război Mondial”, în *Lumina*, nr. 7/2013, <https://ziarulumina.ro/societate/historica/misiunea-bisericeasca-romaneasca-din-transnistria-in-vremea-celui-de-al-doilea-razboi-mondial-83602.html>.

pensionării mitropolitului și înlăturarea sa din scaun la 1 iunie 1940. Nu este exclus, ca un rol important în pensionarea forțată a mitropolitului să-l fi avut și atitudinea lui tranșantă din septembrie 1939, când a primit și găzduit cu ospitalitate la Cernăuți, grupul de refugiați polonezi în frunte cu președintele Poloniei, Ignacy Moscicki.²⁶ Ulterior, Mitropolia Bucovinei va fi mutată de la Cernăuți la Suceava, sub conducerea episcopului de Hotin, Tit Simedrea, care a fost numit și locțiitor de mitropolit al Bucovinei în iulie 1940, iar în martie 1941 a fost instalat ca mitropolit canonic, la Suceava²⁷.

Pe de altă parte, Episcopia Clujului sub conducerea episcopului de vrednică pomenire Nicolae Colan, rămâne în Ardealul de Nord, dar o parte din protopopiatele împărțite prin Dictatul de la Viena, se reorganizează de ambele părți ale noii frontiere, la Alba Iulia înființându-se un vicariat care va cuprinde protopopiatele rămase în România²⁸. După expulzare, episcopul Nicolae Popovici își mută reședința la Beiuș, cât mai aproape de hotarul care sfîșiasse trupul Ardealului și eparhia sa²⁹.

II. Pe frontul de Răsărit - România în iureșul războiului. Basarabia și Bucovina de Nord redobândite. Lucrarea Bisericii între 1941-1944

În urma reorientării strategice a României din octombrie 1940, prin alianța cu Puterile Axei, la 22 iunie 1941, România intră în război, recucerind împreună cu armatele germane: Basarabia, Bucovina de Nord și Ținutul Herței, sub celebrul îndemn al mareșalului Antonescu, șeful statului român: „Ostași, vă ordon: treceți Prutul!”³⁰. După ce Basarabia și Bucovina sunt eliberate într-o lună, la 31 iulie 1941, la cererea lui Hitler, Antonescu ordonă trecerea Nistrului, cu nădejdea că acesta îl va ajuta să redobândească Ardealul.

În anii 1941 și 1942, unitățile române, operând sub comandament general german, au luat parte la bătăliile pentru Crimeea, Caucaz, Cotul Donului și Stalingrad, cu sute de mii de victime. Ca o compensație la aportul trupelor sale, România a primit în administrare un teritoriu, care inițial ar fi trebuit

²⁶ Pr. drd. Florin TUȘCANU, „Un nedreptățit al istoriei, mitropolitul Visarion Puiu”, în *Rost*, nr. 19/2004, <https://www.fericiticeiprigoniti.net/episcop-visarion-puiu/1007-un-nedreptatit-al-istoriei-mitropolitul-visarion-puiu>.

²⁷ Cronica internă în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 3-4/1941, p. 244.

²⁸ Pr. N. VASIU, „Biserica Ortodoxă Română în anul 1940”, p. 4.

²⁹ D.A. BULZAN, „Episcopul Nicolae Popovici al Oradei și momentul expulzării sale de către horthyști”, p. 14.

³⁰ K. HITCHINS, *România 1866-1947*, p. 501.

să fie până la Nipru. Guvernul antonescian s-a mulțumit însă cu spațiul dintre Nistru și Bug, pe care l-a numit Transnistria³¹.

Față de greul prin care trecea țara ciuntită, Biserica Ortodoxă Română a reacționat imediat, în primul rând prin lucrarea ei mijlocitoare către Dumnezeu. Astfel, Patriarhul Nicodim a trimis întregului cler o circulară prin care le cerea să facă rugăciuni în fiecare vineri la ora 6.30 pentru izbânda în război.

De asemenea, vlădica și-a exprimat deschis poziția față de acest război:

„Iubiții mei fii sufletești, După ce un an de zile, împreună cu voi toți am statut și am plâns durerea și rușinea adusă Neamului și Țării noastre, durerile și suferințele la care dulcea Bucovina și scumpa Basarabie smulse din trupul țării au fost supuse de neamul celor fără de Dumnezeu; după ce un an de zile am plâns pe copiii rămași pe drumuri, pe femeile batjocorite, pe preoții chinuiți și izgoniți, ... bisericile devastate și pângărite, iată, Domnul Puterilor pe care neconținut zi și noapte l-am rugat ca să nu-și tindă până în sfârșit certarea Sa, ne-a învrednicit să trăim zilele în care, răsuflând ușurați de nădejdea marei bucurii ce se apropie, să ne simțim din nou Români... Iubiții mei fii Români și Românce, Țara noastră e în războiu cu neamul celor fără de Dumnezeu. Cu drept cuvânt Conducătorul Țării a numit acest războiu războiul sfânt ; căci în el se urmărește nu numai cauza națională a refacerii unor hotare, ci mai ales doborârea balaurului apocaliptic al bolșevismului, care a prefăcut pravoslavnică Rusia în cuibul tuturor fără de legilor, în cuibul tuturor acelor care au declarat războiu chiar lui Dumnezeu, a tuturor acelor cari urmăreau să împrăștie în toată lumea, groaznica lor otrăvă sufletească”³².

Lucrarea Bisericii s-a extins și la cele materiale. Astfel, în vara anului 1941, „arhieriei, preoți, diaconi și cântăreți ai Arhiepiscopiei Bucureștilor, potrivit dorințelor exprimate de majoritate, au dăruit salariul pe 5 zile în folosul ostașilor răniți și a familiilor mobilizaților”³³. Au fost organizate periodic colecte bănești și materiale în același scop, iar preoții au început să cerceteze mai intens și mai organizat pe răniții din spitale³⁴.

³¹ K. HITCHINS, *România 1866-1947*, p. 503.

³² Patriarhul Nicodim MUNTEANU, „Cuvântul Bisericii pentru Războiul Sfânt”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7-8/1941, p. 378.

³³ Cronica internă în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7-8/1941, p. 472.

Organizarea Bisericii Ortodoxe Române după redobândirea teritoriilor

Primul pas făcut de către Biserică după reinstalarea conducerii românești în teritoriile dezrobite a fost să reazeze Mitropoliiile Basarabiei, respectiv a Bucovinei în vechile lor scaune din Chișinău și Cernăuți.

În Bucovina, după ce în 1941 armata română a reinstaurat administrația românească, mitropolitul Tit a putut să-i cheme înapoi pe preoții evacuați. De asemenea s-a străduit să facă din Mănăstirea Putna un puternic centru misionar³⁵.

În tot timpul cîrmuirii acestei mitropolii, ierarhul Tit Simedrea a vizitat mereu toată regiunea, a numit preoți în localitățile unde nu erau și care au purces de îndată și în mod gratuit să săvârșească toate tainele și slujbele de care populația nu avusese parte în timpul stăpînirii sovietice. De asemenea, s-a îngrijit ca toate parohiile să aibă cele necesare cultului, întrucât în bună măsură obiectele fuseseră distruse ori furate de sovietici³⁶. Vlădica Tit a făcut numeroase demersuri la autoritățile de stat pentru a împiedica deportarea evreilor din Bucovina în lagărele din Transnistria³⁷.

Trebuie să amintim și rolul pe care Mitropolitul Bucovinei l-a avut în încheierea mișcării Rugul Aprins. În vara anului 1943 vlădica Tit a organizat la Cernăuți o școală de vară, unde a invitat mai multe personalități ale teologiei și culturii române, printre care: publicistul Sandu Tudor, profesorul Alexandru Mironescu, arhim. Benedict Ghiuș și alții. Rostul acestei școli a fost nu doar susținerea unor prelegeri pline de miez, ci și ore de tainică rugăciune, care au pus bazele unei împreună-lucrări, concretizate mai târziu în mișcarea Rugul Aprins de la București³⁸.

Pe lângă lucrarea făcută de Mitropolia Basarabiei în această regiune greu încercată, Patriarhia Română a înțeles că este nevoie și de alt ajutor. Ca atare a încurajat formarea unor echipe de preoți misionari, în primă fază acestea fiind conduse de înșiși ierarhii lor.

O primă misiune este cea din 3-14 septembrie 1941. Preoți și ierarhi au pornit din București spre Basarabia, luând mai întâi binecuvântarea Patriar-

³⁴ Cronica internă în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7-8/1941, p. 473.

³⁵ Policarp CHIȚULESCU, „Mitropolitul Tit Simedrea, un ierarh misionar”, în *Lumina*, nr. 12/2011, <https://ziarullumina.ro/educatie-si-cultura/cultura/mitropolitul-tit-simedrea-un-ierarh-misionar-444.html>.

³⁶ Cronica internă în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7-8/1941, p. 474.

³⁷ P. CHIȚULESCU, „Mitropolitul Tit Simedrea, un ierarh misionar”.

³⁸ Marius VASILEANU, „Rugul Aprins – o formă de restaurare metafizică a Ortodoxiei”, în *Arthos*, nr. 27/2017, p. 154.

hului Nicodim. Astfel, o echipă condusă de Mitropolitul Nicolae Bălan și avându-i alături pe episcopii: Andrei al Aradului, Vasile al Timișorii și Nicolae al Oradiei, a luat direcția spre Chișinău, iar echipa episcopului Veniamin al Caransebeșului s-a îndreptat spre Ismail, „având a cerceta pe frații basarabeni din județele Ismail, Cetatea Albă, Chilia și o parte din Cahul”³⁹.

În cursul lunii octombrie 1941, Episcopia Hușilor a trimis a doua echipă, alcătuită din 16 misionari⁴⁰. Un preot misionar din Ardeal nota atunci: „La 20 Decemvrie 1941 ne-a venit o mare echipă misionară din Arhiepiscopia Chișinăului, alcătuită din 55 de preoți, sub conducerea misionarilor Ic. Stavr. N. Grosu și Ic. T. Rudiev. Echipa aceasta a fost trimisă pentru o singură lună, aducând credincioșilor multă mângâiere sufletească în timpul sf. sărbători ale Crăciunului”⁴¹. Tot în decembrie, a sosit o echipă de 9 ieromonahi și preoți de mir din partea Mitropoliei Olteniei. Ei au fost rânduiți să lucreze în cuprinsul județului Dubăsari⁴².

Pe lângă binecuvântarea dată clerului misionar, Patriarhul Nicodim s-a implicat și direct în sprijinirea lucrării din Basarabia și Bucovina, donând cărțile de cult necesare preoților din teritoriile dezrobite⁴³. De asemenea, a adresat mereu cuvinte de îmbărbătare și întărire armatei și tuturor românilor, preocupându-se de ajutorul dat cauzei războiului, dar și al celor aflați în nevoi. Astfel, a sprijinit permanent acțiunea „împrumutul reîntregirii”, alături de întreg personalul Arhiepiscopiei Bucureștilor, donând în acest sens salariul pe o lună, dar și o importantă sumă de bani din partea Patriarhiei Române⁴⁴.

Misiunea Ortodoxă Română din Transnistria

Între 19 august 1941-29 ianuarie 1944, România a deținut sub administrație temporară regiunea de la râul Nistru (în vest) până la râul Bug (în est) și de la râul Niomjii (în nord) până la Marea Neagră (în sud), care a purtat numele de Transnistria. Din 1.623 de funcționari ai administrației, doar 398 proveneau din România⁴⁵. Situația Bisericii din acest ținut se prezenta ast-

³⁹ „Misiunea preoțească în Basarabia”, în *Foaia diecezană*, nr. 40/1941, p. 4.

⁴⁰ „Știre”, în *Revista Teologică*, nr. 1-2/1942, p. 133.

⁴¹ „Știre”, în *Revista Teologică*, nr. 1-2/1942, p. 133.

⁴² „Știre”. în *Revista Teologică*, nr. 1-2/1942, p. 133.

⁴³ Cronica internă în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7-8/1941, p. 470.

⁴⁴ Cronica internă în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7-8/1941, p. 471.

⁴⁵ Viorel DOLHA, „Totul despre Transnistria”, în *Lohanul*, nr. 45/2018, p. 26.

fel: înainte de instaurarea regimului sovietic, în acest spațiu funcționau 1.017 biserici și 13 mănăstiri, în care slujeau 890 de preoți și viețuiau 384 de călugări. După 23 de ani de prigoană ateistă mai funcționa o singură biserică, într-un cimitir din Odesa⁴⁶.

Ca atare, Patriarhia a înțeles necesitatea urgentă a refacerii Bisericii și vieții religioase în general. Soluția găsită a fost înființarea la 15 august 1941 a Misiunii ortodoxe române din Transnistria, cu sediul inițial la Tiraspol, iar din octombrie 1942 – la Odesa, aflată în subordinea mareșalului Ion Antonescu și sub oblăduirea patriarhului Nicodim Munteanu⁴⁷. În ziua de 6 decembrie 1942, cu un deosebit fast, s-a făcut instalarea Î.P.S.S. Mitropolitul Visarion Puiu în demnitatea de mitropolit al Transnistriei, cel care a devenit sufletul acestei mișcări misionare⁴⁸.

Prin stăruința Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria au fost reclădite și redată cultului peste 500 biserici⁴⁹. Au fost înființate: Seminarul Teologic Ortodox din Odesa, cu predare în limba rusă, și Seminarul Teologic Ortodox din Dubăsari, cu predare în limba română. În cadrul Universității din Odesa a fost înființată o Catedră de Teologie Ortodoxă. Cu sprijinul Societății Ortodoxe a Femeilor Române a fost înființat la Odesa un Liceu Ortodox, condus de principesa Alexandrina Cantacuzino⁵⁰. Religia a devenit materie obligatorie în școlile publice, fiind predată de profesori de religie care au urmat la Odesa cursuri pregătitoare organizate de Misiune, cu participarea unor profesori universitari din România⁵¹. Misiunea a mai înființat o farmacie, un ambulatoriu și 12 cantine sociale.

De asemenea, nu putem să nu amintim faptul că Mitropolitul Visarion al Transnistriei a avut un rol hotărâtor în primirea, întâi la reședința Misiunii din Odesa, iar mai apoi în țară, la mănăstirea Cernica, a mitropolitului Nicolae de Rostov și a protoiereului Ioan Kulighin, duhovnicul său și mai târziu, inima Mișcării Rugului Aprins. În acest sens a prezentat și solicitat cereri

⁴⁶ A.N. PETCU „Misiunea bisericească românească din Transnistria în vremea celui de-al Doilea Război Mondial”.

⁴⁷ A.N. PETCU, „Misiunea bisericească românească din Transnistria în vremea celui de-al Doilea Război Mondial”.

⁴⁸ Adrian Nicolae PETCU, „1942-1943: Mitropolitul Visarion Puiu în Transnistria”, în *Lumina*, nr. 12/2009, <https://ziarulumina.ro/societate/historica/1942-1943-mitropolitul-visarion-puiu-in-transnistria-36119.html>.

⁴⁹ Nicolae FUȘTEI, „Activitatea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria (1941-1944)”, în *Tyragetia*, nr. 2/2018, p. 219.

⁵⁰ N. FUȘTEI, „Activitatea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria (1941-1944)”, p. 226.

⁵¹ N. FUȘTEI, „Activitatea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria (1941-1944)”, p. 228.

către patriarhul Nicodim, iar acesta, înțelegând rolul Bisericii și valoarea duhovnicească a celor refugiați, a fost de acord cu găzduirea lor de către Biserica Ortodoxă Română, mijlocind în fața autorităților pentru primirea refugiaților⁵².

Activitatea Misiunii a fost întreruptă de apropierea frontului, în februarie 1944 personalul fiind retras în țară⁵³. La acel moment, Misiunea Ortodoxă Română era cel mai mare centru misionar din teritoriile ocupate. Despre lucrarea misionară din Transnistria, un autor spunea că „nici Misiunea Ortodoxă din Pskov, nici Biserica Ortodoxă Rusă din Străinătate, nici Biserica Finlandei nu au putut realiza o lucrare practică la așa dimensiuni pe care le-a realizat Misiunea Română”⁵⁴.

Episcopia Armatei

La intrarea României în război, alături de ostași a fost mobilizat și clerul militar. Acesta se afla încă din anul 1937 sub îndrumarea episcopului general de brigadă Partenie Ciopron. „Oastea ” preotească de pe front era compusă dintr-un protopop colonel, Ioan Dăncilă, care era subinspectorul clerului militar, 18 preoți de corp de armată, cu gradul de locotenent-colonel sau maior, și 88 de preoți de garnizoană, cu gradul de maior sau căpitan. La aceștia s-au adăugat aproximativ 200 de preoți de parohie, mobilizați pentru perioade mai scurte de timp, asimilați tot cu gradul de căpitan⁵⁵.

Părintele sufletească al oștirii române timp de 11 ani (1937-1948) a fost episcopul general de brigadă Partenie Ciopron. Acesta a fost prezent mereu în mijlocul oștirii române, prin inspecțiile și vizitele pastorale pe care le-a întreprins pe ambele fronturi⁵⁶. În 1943, PS Partenie a slujit Liturghia Învierii la Simferopol, iar a doua zi de Paști a fost prezent la mănăstirea Topli din aceeași regiune a Crimeii, refăcută de armata română⁵⁷. Pe frontul de est, preoții militari, alături de cei plecați voluntar în Transnistria, au avut un rol

⁵² Cuviosul Ioan cel Străin (din arhiva Rugului Aprins), Ed. Anastasia, București, 1999, p. 69 și urm.

⁵³ N. FUȘTEI, „Activitatea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria (1941-1944)”, p. 229.

⁵⁴ N. FUȘTEI, „Activitatea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria (1941-1944)”, p. 215.

⁵⁵ George ENACHE, „Preoții militari, pe fronturile celui de-al Doilea Război Mondial”, în *Lumina*, nr. 5/2010, <https://ziarulumina.ro/documentar/preotii-militari-pe-fronturile-celui-de-al-doilea-razboi-mondial-29211.html>.

⁵⁶ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, „Armata și Biserica în trecutul neamului nostru”, în *Revista Teologică*, nr. 1, 2018, p. 31.

⁵⁷ M. PĂCURARIU, „Armata și Biserica în trecutul neamului nostru”, p. 31.

însemnat în acțiunea de (re)încreștinare a populației din satele și orașele prin care treceau trupele române⁵⁸. De sutele de mii de cărți de rugăciuni, iconițe și cruciulițe, comandate de PS Partenie pentru întărirea duhovnicească a armatei, au beneficiat și populațiile din fostele teritorii sovietice, preoții români săvârșind un adevărat „apostolat militar”⁵⁹.

Întreaga lucrare a preoților militari a fost binecuvântată și sprijinită de însuși patriarhul Nicodim. Li s-a păstrat unul dintre cuvintele sale rostite în acele zile grele de război, cuvânt de îndrumare, de întărire, de îmbărbătare:

„Prea Cucerniciilor Voastre!...la hotare, în luptele încheștate ce se dau pentru biruința crucii, pentru desrobirea fraților și a brazei strămoșești, voi țineți mereu aprinsă în sufletele luptătorilor candela nădejzii în desăvârșita biruință a dreptății lui Dumnezeu aflându-vă pururea cu crucea-n fruntea armatelor... Înflăcărați pe toți cu pilda voastră de curaj, de avânt și de credință, fiind în același timp părintele la care tot luptătorul să-și găsească înțelegerea și mângâierea. Puneți în lucrare tot harul preoției voastre, prefăcându-vă prin el, în stâlpi de foc care să lumineze tuturor și învățați pe luptători ca disprețuind moartea cu tot sângele rece, să se avânte împotriva dușmanului de lege și de neam și, sub steagul crucii, să ducă peste tot pacea Evangheliei Domnului Hristos. Arătați-le că cei ce își vor da astfel viața, vor fi nu numai eroi naționali, dar și eroi credinței celei adevărate, și că prin aceasta păcatele lor vor fi iertate de bunul Dumnezeu și sufletele vor fi așezate în împărăția cea plină de lumină neînserată”⁶⁰.

După 23 august 1944, când România a întors armele împotriva Germaniei, preoții militari și-au continuat munca în mijlocul ostașilor armatei române. Lucrarea lor a avut în vedere: îngrijirea răniților, convorbiri personale cu soldații, slujba de Crăciun în anul 1944, de Anul Nou, Bobotează și Paști în anul 1945, Liturghii atunci când s-a putut, spovedanii și împărtășanii, Te Deum-uri, sfințirea apei, prohodirea soldaților morți pe câmpul de luptă, parastase, predici funebre, liturgice sau ocazionale, precum și amenajarea și înfrumusețarea mormintelor sutelor de mii de soldați căzuți eroic în

⁵⁸ Pr. Prof. Dr. M. PĂCURARIU, „Armata și Biserica în trecutul neamului nostru”, p. 30.

⁵⁹ Pr. Prof. Dr. M. PĂCURARIU, „Armata și Biserica în trecutul neamului nostru”, p. 31.

⁶⁰ Patriarhul Nicodim MUNTEANU, „Cuvântul Bisericii pentru Războiul Sfânt”, p. 382.

luptă⁶¹. Episcopul general Partenie Ciopron a fost la datorie și în această nouă fază a războiului, prin prezența sa pe front, inspectând trupele și interesându-se de activitatea preoților, organizând concursuri pentru ocuparea posturilor vacante de preoți militari activi și de numire a unor preoți militari în rezervă.

Zeci de preoți militari au fost decorați în timpul și la sfârșitul războiului, recunoscându-se astfel lucrarea importantă pe care Biserica a avut-o pe front. Însă venirea comunismului a dus nu doar la desființarea episcopiei militare de Alba Iulia și a prezenței clerului în rândul armatei, ci și la prigonirea multora dintre preoții militari, unii dintre ei ajungând să facă ani grei de închisoare pentru „vina” de a fi fost „preoți cu crucea-n frunte, căci oastea e creștină”⁶².

Să nu uităm nici de clerul militar care a avut de suferit în timpul războiului. Îi pomenim aici pe preoții militari luați prizonieri de război de către trupele sovietice, pe frontul de Răsărit, dintre care cel mai cunoscut este preotul Dimitrie Bejan. Acesta mărturisește că a botezat peste o sută de mii de ruși care știau că nu sunt botezați, că spovedea și împărtășea pe toți ostașii înainte de fiecare bătălie⁶³.

Atitudinea Bisericii și a Patriarhului Nicodim Munteanu în ceea ce privește problema evreiască

În acele vremuri tulburi și delicate totodată, Patriarhul Nicodim a reușit cu fiecare prilej să dea răspuns înțelept în numele Bisericii. Astfel, în timpul guvernării legionare, deși doctrina acesteia era creștină și destui preoți intraseră în organizațiile legionare, patriarhul s-a pronunțat împotriva exceselor în ceea ce îi privește pe evrei. În toamna anului 1940 el a rostit o cuvântare la radio a cărei apariție în presă a fost interzisă de cenzura legionară. Astfel, vlădica a făcut un apel la omenie și la unitate în contextul dezastrului adus de un mare cutremur de pământ, dezastru care îi afectase deopotrivă pe creștini și pe evrei⁶⁴.

De asemenea, în momentul în care, în luna martie 1941, guvernul Antonescu a modificat Legea pentru regimul general al cultelor, interzicând per-

⁶¹ Pr. Prof. Dr. M. PĂCURARIU, „Armata și Biserica în trecutul neamului nostru”, p. 32.

⁶² Pr. Prof. Dr. M. PĂCURARIU, „Armata și Biserica în trecutul neamului nostru”, p. 35.

⁶³ Pr. Dimitrie BEJAN, *Bucuriile suferinței*, fără editură, Hârlău – Iași, 2002, p. 30.

⁶⁴ Brîndușa COSTACHE, Mircea COSTACHE, Doru COSTACHE, „Problema evreiască în România modernă: Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române”, în *Tabor*, nr.4-5/2010, p. 18.

soanelor care aparțineau cultului mozaic dreptul de a trece de la o religie la alta, Patriarhia Română a trimis ministrului culturii, I. Petrovici, o adresă prin care cerea respectarea vieții religioase și activității Bisericilor⁶⁵.

Urmând pilda întăistătorului Bisericii, mitropolitul Nicolae Bălan al Transilvaniei a protestat față de această îngrădire religioasă. Motivațiile sale erau misionare, ierarhul vădind intruziunea statului în viața Bisericii printr-o astfel de lege, ceea ce ar fi adus atingere rostului și menirii ei față de credincioși⁶⁶.

Sinodul Permanent al Bisericii Ortodoxe Române, întrunit în data de 9 aprilie 1941 și-a asumat punctul de vedere al mitropolitului Nicolae Bălan, cerând guvernului retragerea Decretului-Lege de modificare a Legii cultelor⁶⁷. Răspunsul negativ al guvernului a dus la o poziție categorică asumată de Sfântul Sinod în ședința din 6 iunie 1941, sub președinția patriarhului Nicodim Munteanu:

„Biserica ... nu poate abdica de la împlinirea poruncii dată ei de către dumnezeiescul Întemeietor, prin cuvintele: «Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh». Așadar, Biserica nu poate împiedica botezul celui ce-l cere pentru mântuirea lui”⁶⁸.

Totodată, putem aminti faptul că în luna august 1942, rabinul șef Alexandru Șafran a solicitat sprijinul mitropolitului Nicolae Bălan pentru anularea deciziei de deportare a evreilor din sudul Transilvaniei în lagărele de pe teritoriul Poloniei. Ierarhul ortodox, deși recunoscut ca mare patriot, a pornit de îndată spre București, unde s-a întâlnit cu conducătorul religios al evreilor din România, fapt resimțit de ultimul ca „început al unui miracol pe cale de a se realiza”⁶⁹. Apoi, mitropolitul a avut o întrevedere cu mareșalul Antonescu, pe care l-a convins să anuleze aplicare legii pentru evreii din zona amintită. Astfel, zeci de mii de vieți omenești au fost salvate de la moartea sigură în lagărele germane⁷⁰.

⁶⁵ B. COSTACHE, M. COSTACHE, D. COSTACHE, „Problema evreiască în România modernă: Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române”, p. 16.

⁶⁶ B. COSTACHE, M. COSTACHE, D. COSTACHE, „Problema evreiască în România modernă: Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române”, p. 17.

⁶⁷ B. COSTACHE, M. COSTACHE, D. COSTACHE, „Problema evreiască în România modernă: Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române”, p. 17.

⁶⁸ B. COSTACHE, M. COSTACHE, D. COSTACHE, „Problema evreiască în România modernă: Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române”, p. 17.

⁶⁹ B. COSTACHE, M. COSTACHE, D. COSTACHE, „Problema evreiască în România modernă: Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române”, p. 17.

⁷⁰ B. COSTACHE, M. COSTACHE, D. COSTACHE, „Problema evreiască în România modernă: Ati-

În final, trebuie să mai amintim grija și dragostea deosebită arătată de Patriarhul Nicodim față de odoarele Bisericii în timpul războiului. În anul 1944, frontul se apropia tot mai mult de granița de răsărit a țării. Ca atare, moaștelor Sfintei Parascheva au fost aduse de la Iași la București, fiind așezate o vreme la Mănăstirea Pasărea și apoi la Mănăstirea Samurcășești-Ciorogârla. Patriarhul Nicodim le-a avut în atenție neîncetat, locuind câteva luni în această mănăstire, aproape întreaga perioadă cât sfintele moaște s-au aflat acolo⁷¹.

Concluzii

Aflat la cârma Bisericii în vremuri deosebit de grele pentru țară, om al păcii și al dialogului, vlădica Nicodim a rezistat la toate presiunile din jurul său, reușind să o păstreze independentă față de orice intruziune politică sau de altă natură. El a înțeles că lucrarea Bisericii este alta și a căutat prin toate mijloacele să o împlinească. Astfel, clerul a fost prezent prin rugăciune, în biserici și pe front, dar și în toate acțiunile sociale și umanitare care se cereau a fi realizate în acele vremuri. O direcție aparte a constituit-o lucrarea misionară a Bisericii din timpul războiului, când sute de preoți alături de ierarhi au făcut muncă de apostolat în rândul populațiilor de sub stăpânirea sovietică. Biserica milostivă, Biserica rugătoare și mijlocitoare către Dumnezeu, Biserica – piatră de scăpare pentru mulți și stâncă neclintită, aceasta a fost dorirea și lucrarea Patriarhului Nicodim și a preoților ortodocși în timpul celui de-al doilea Război Mondial și pentru aceasta vrednic de amintire și pomenire s-a făcut chipul său.

tudinea Bisericii Ortodoxe Române”, p. 18.

⁷¹ TIMOTEI Prahoveanu, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, „Amintiri inedite despre Patriarhul Nicodim Munteanu”, în *Lumina*, nr. 2/2019, <https://ziarullumina.ro/repere-si-idei/amintiri-inedite-despre-patriarhul-nicodim-munteanu-141719.html>.

PATRIARHUL CĂRTURAR NICODIM MUNTEANU- TRADUCĂTOR NEOBOSIT ȘI ÎNDRUMĂTOR AL ACTIVITĂȚII TIPOGRAFICE

Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu BASA,
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, Arad

Abstract

Leader of our ancestral Church and representative personality of the great church translators and scholars, Patriarch Nicodim Munteanu, had the example of the good housekeeper, who was his father and the spiritual dowry he had received from his mother, which caused him to understand the fact that work and prayer are the foundation of an authentic life, so that it can become a good master of the work that it had to perform both on the cultural and administrative - ecclesiastical realm. The creed of his life, which guided him in all his activity and which he confessed on the occasion of the homage of eighty years: "I will work as much as I can, and after me God will appoint another and continue the work," he determined to apply this principle until the last moment of his life and to remain in the chair until his death, regardless of the situations in which he lived. Looking at all the work we do, we come to understand the complex work done by this leading representative of the Romanian Church and theology.

Keywords

Nicodim Munteanu, patriarch, translator, metropolitan, leader, bishop, tutor, monastery, typography, egumen, scripture, theological books, program, war, communism, work, church, theology.

Omagierea patriarhului NICODIM MUNTEANU, supranumit și „Starețul Munților”¹ sau „Ceahlăul culturii moldovenești”² apare ca un firesc al anului omagial al satului românesc, prin însăși obârșia sa, din Pipirigul Neamțului care a făcut ca nuanța de popular și omenie să-i călăuzească toate momentele vieții sale.

Exemplul bunului gospodar, care a fost tatăl său, cel care avea „un munte întreg” în care își păștea oile și zestrea spirituală pe care o primise de la mama sa, prin care se înrudea cu familia marelui scriitor Ion Creangă, dar și din mănăstirile zonei a făcut să crească „ca un stejar falnic crescut lângă izvoare cu ape line, în mireasma poienilor de pe creste de dealuri”, încât să ajungă la statura unei viguroase personalități. Potrivit însemnărilor timpurilor două lucruri au constituit taina biruinței sale în viață: munca și rugăciunea, încât avea să ajungă o „figură reprezentativă a marilor noștri cărturari bisericești”³.

Trecerea în revistă a datelor sale biografice dar și a momentelor care au marcat viața și activitatea acestuia vor determina înțelegerea valorii preocupării sale de căpetenie, așa cum o evidenția și IPS Iustinian, în cuvântarea rostită la înmormântarea sa:

„Numele de familie Munteanu, îi contura făptura fizică și cea spirituală. Se născuse între munții Pipirigului, purta trup falnic, ca de munte; iar lucrarea lui cărturărească, ca făuritor de slovă românească și tălmăcitor al predaniilor Bisericii, se înalță astăzi în câmpul literaturii românești, tot ca pe un pisc de munte”⁴.

¹ Diac. Gheorghe MOISESCU, „Moartea și îngroparea fericitului întru pomenire Nicodim, Patriarhul României”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an LXVI, nr. 1-2/1948, p. 18.

² Constantin MANEA, „Aniversare patriarhală”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an LXIII, nr. 11-12/ 1945, p. 678.

³ Diac. Ghe. MOISESCU, „Moartea și îngroparea fericitului întru pomenire Nicodim, Patriarhul României” pp. 23, 10.

⁴ Diac. Ghe. MOISESCU, „Moartea și îngroparea fericitului întru pomenire Nicodim, Patriarhul

Însă, cu toate că

„ne-a izbit mai mult strădania sa pe ogorul scrisului bisericesc și deci am scris mai mult din latura aceasta. Totuși aceasta e numai una, pe când trăsăturile vieții sale sunt cu multe felurimi, toate dulci și frumoase”⁵.

Ca urmare, prezentarea unor momente din viața patriarhului Nicodim va fi însă în strânsă legătură cu înțelegerea activității sale pe tărâm cărturăresc.

Născut în 6 decembrie 1864 în Pipirig, județul Neamț a urmat școala primară în comuna natală și în urma obținerii prin concurs a unei burse a urmat și cursurile Seminarului „Veniamin” din Iași (1890-1895) pe care l-a absolvit ca șef de promoție⁶.

Avea să fie perioada când a fost remarcat de Mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei care,

„... după ce am terminat eu seminarul, m-a chemat și mi-a spus: Pe tine te trimit în Rusia la Academia lui Petru Movilă, să te duci acolo și să înveți teologie cât vei putea. Dar două lucruri să nu scapi din vedere și anume: să înveți binișor rusește și să răscolești teologia rusească și toate scrierile cele mai bune pe care le vei găsi, să le iei și să le aduci în țară. Și după ce te întorci în țară, să te apuci nu atât de scrieri originale, că n-ai să faci cine știe ce ispravă, ci de tradus, pentru ca să îmbogățim limba noastră românească cu scrieri teologice ortodoxe ca tineretul să aibă ce citi și să se poată forma”⁷.

Ascultarea și recunoștința față de mitropolitul Iosif Naniescu l-au determinat să adune „cărțile cele mai valoroase” pe care le-a găsit și să le aducă în biblioteca de la mănăstirea Neamț⁸.

României”, p. 18.

⁵ Arhim. Iuliu SCRIBAN, „Un dar al lui Dumnezeu”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11-12/1945, p. 689.

⁶ Constantin C. ANGELESCU, „Contribuții la biografia Patriarhului Nicodim”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an LV, nr. 1-2/1979, p. 168.

⁷ Pr. Dumitru FECIORU, „Sărbătorirea aniversării a optzeci de ani de vârstă a I.P.Sf. Patriarh Nicodim”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 4-6/1946, p. 303.

⁸ Pr. D. FECIORU, „Sărbătorirea aniversării a optzeci de ani de vârstă a I.P.Sf. Patriarh Nicodim”, p. 304.

Prin calitățile sale, s-a făcut remarcat și în fața profesorilor de la Academia din Kiev, pe care a urmat-o începând cu anul 1890, fiind licențiat în anul 1895, când obținea titlul de „magistru”. Întors în țară, avea să dea curs por-nirii, cristalizate și întărite în conștiința sa, prin viețuirea în apropierea mănăstirilor și schiturilor din zona natală, de a îmbrăca haina monahală.

Apreciat de mitropolitul Iosif, avea să fie hirotonit ierodiacon la Iași, în anul 1894 și ieromonah în anul 1896. În anul 1895 a fost numit ca predicator la catedrala mitropolitană din Iași și în 1896 numit vicar al Mitropoliei Moldovei, unde a rămas până în anul 1902, la moartea mitropolitului.

A fost perioada în care dădea glas „Cuvântărilor Apologetice”, pe care le-a adus din Rusia, le-a tradus și pe care le rostea de la amvonul catedralei din Iași. Despre importanța muncii sale din acea perioadă credem a fi elocvente ar fi următoarele consemnări:

„noi școlarii ne bucuram văzând acest chip ales atât prin înfățișarea sa cât și prin felul slujbei Și ne făcea cu adevărat cinste După ce a trecut vremea diaconiei și a fost înălțat la treapta de arhimandrit, odată am văzut pe tânărul slujitor, împodobit cu darurile cărții, suindu-se pe amvon și a început a cuvânta creștinește O! Ce fericire era pe noi seminariștii că vedeam strălucirea învățăturii bisericești răsărind și vestind despre ce va trebui să facem și noi odinioară ca preoți slujitori ai altarului! ... Asta a fost una din marile mulțumiri pe care tânărul slujitor al Bisericii, venit de la Kiev ni le-a adus”⁹.

Odată cu moartea mitropolitului Iosif, în anul 1902, avea să treacă vicar al Episcopiei Dunării de Jos. Frumosele sale preocupări intelectuale și gospodărești au determinat pe episcopul Pimen Georgescu să îl numească ca vicar, ascultare pe care a îndeplinit-o în perioada anilor 1902-1909, și director al Seminarului „Sf. Andrei” din Galați.

Preocupările de ordin gospodăresc nu i-au permis să uite de preocupările sale de traducător, și astfel aveau să fie date la lumină *Cuvântările la Postul Mare* ale Arhiepiscopului Inochentie al Odesei, apărute într-o primă ediție la București în anul 1909 (384 p), după ce anterior apăruseră *Șase cuvântări despre natură*, tipărite la București în 1904 (80 p); *Cuvântări apologetice asu-*

⁹ Arhim. I. SCRIBAN, „Un dar al lui Dumnezeu”, p. 691.

pra adevărilor fundamentale ale religiunii creștin ortodoxe ale arhiepiscopului Sergiu de Vladimir, București 1905 (486 p). Între lucrările prelucrate sau întocmite de patriarh însuși se numărau: *Ce să crezi și cum să trăiești? Adecă schema credinței și moralei creștine*, București, 1905, (47 p); *Cuvântări liturgice*, București, 1906, (114 p); *Călăuza creștinului la Biserică sau cum se cuvine să stea creștinul în Biserică la slujba Sf. Liturghii*, București, 1907, (96 p). După preotul Grigorie Petrov *Pe urmele lui Hristos*, București 1908-1909 (218 p - 211 p); *Viața la Seminar*, București, 1909, (248 p)¹⁰.

Alegerea episcopului Pimen Georgescu ca mitropolit al Moldovei în anul 1909, aducea și reîntoarcerea acestuia la Iași, fiind hirotonit, în același an, ca arhiereu vicar cu titlul de „Bacăuanul”. În anul 1912, în urma vacanțării scaunului eparhial de la Huși, prin alegerea episcopului Conon Arămescu Donici ca mitropolit primat, Nicodim Munteanu avea să fie ales ca episcop de Huși, la propunerea mitropolitului Pimen.

„Aci vlădica Nicodim începe să își arate toată puterea sa de creație Restaurează palatul episcopal, renovează catedrala și înfrumusețează curtea Episcopiei cu un parc de pomi și trandafiri ... instituind conferințe culturale”¹¹.

A fost perioada în care a început munca de traducere a Sfintei Scripturi, după Septuaginta, lucrare care i-a ocupat foarte mult timp. Cu toate acestea în anul 1912 au apărut lucrările *Ortodoxia și creștinismului apusean*, prelucrare după A. P. Lopuhin ș.a (51 p) și *26 de predici la credința creștină sau tâlcuirea Crezului*, după preotul Constantin Stratilatov, București, 1912 (183 p), iar în anul 1918 lucrarea *Un păstor model* după preotul Grigorie Petrov, București, 1918 (280 p). În anul 1913, împreună cu arhimandritul Iuliu Scriban și Pavel Savin, publică pentru prima dată *Mica Biblie* (398 p) și ea retipărită în mai multe ediții. Se pune astfel la îndemâna omului de rând, cuvântul lui Dumnezeu „într-o haină curată a limbii românești”¹².

¹⁰ Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, ediția a III-a, Sibiu, 2014, pp. 433-434 și Teodor N. MANOLACHE, *Bibliografia IPS Nicodim Patriarhul României*, Mănăstirea Neamț, 1947, pp. 15-20.

¹¹ Diac. Ghe. MOISESCU, „Moartea și îngroparea fericitului întru pomenire Nicodim, Patriarhul României”, p. 20.

¹² M. PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, p. 434 și Diac. Ghe. MOISESCU, „Moartea și îngroparea fericitului întru pomenire Nicodim, Patriarhul României”, p. 21.

În anul 1917 a fost delegat să reprezinte Biserica noastră la Marele Sinod al Bisericii Ruse de la Moscova, care a hotărât reînființarea Patriarhiei Ortodoxe Ruse.¹³

După încheierea primului Război mondial, în perioada iunie 1918 – decembrie 1919 i se încredințează refacerea eparhiei Chișinăului, în calitate de locțiitor de arhiepiscop al acesteia, după care avea să revină în scaunul de episcop de la Huși, păstorind până la 31 decembrie 1923.

Începând cu 1 ianuarie 1924, avea să se retragă la „căsuța sa” din mănăstirea Neamț, unde potrivit propriilor mărturii a trăit „cel mai frumos timp de ocupație”. A fost perioada în care a ostenit pentru recuperarea moșiei acesteia, aproximativ „14 mii de hectare, pădure seculară și pășune”, care fusese secularizată”. Eu cunoșteam actele și m-am apucat ca să urmăresc acea moșie. 11 ani am umblat și cu ajutorul oamenilor de bine între care și Ministrul Cultelor de atunci, d. Alexandru Lapedatu, care mi-a dat tot concursul, am obținut pentru mănăstire acea vatră încurajatoare, cu ajutorul căreia mănăstirea s-a putut ridica și poate să tindă către vechile ei organizațiuni. La mănăstire fiind, m-am apucat și am organizat tipografia”¹⁴.

În mod evident principala preocupare a patriarhului a continuat. Meritul de ostenitor al condeiului fusese recunoscut prin alegerea sa ca membru de onoare al Academiei Române, la data de 15 octombrie 1918, iar în anul 1920, prin acordarea titlului de „Doctor honoris causa” al Universității din Cernăuți. Acestea l-au motivat și mai mult. Tipografia mănăstirii, reutilată încă din anul 1922, a fost readusă la viață, prin osteneala sa neîntreruptă, tipărind, în perioada 1924-1948, peste o sută de titluri¹⁵.

„Și cât am stat la Neamț am lucrat și am ocupat tipografia.

Nu dovedea Tipografia să tipărească cât îi dădeam eu, pentru că eu ziua aveam treabă cu administrația dar noaptea mă duceam la biroul de lucru și ziceam că mă duc la utrenie, iar cele

¹³ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, ed. a 3-a, Iași, 2008, p. 379.

¹⁴ Dumitru FECIORU, „Sărbătorirea aniversării a optzeci de ani de vârstă”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 4 -6/1946, p. 303.

¹⁵ Diacon Iorgu IVAN, „Patriarhul Nicodim – Trei decenii de la moartea sa”, în *Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, nr. 3-4/1978, p. 361 și Ion VICOVAN, „Tiparnița de la Neamț”, în vol. *Litere VII*, Editura Andreiană și Editura Astra Museum, Sibiu, 2016, p. 294.

3-4 ceasuri de utrenie le întrebuițam acolo și nici nu știam când trecea vremea”¹⁶

A tradus *Noul Testament*, pe care l-a tipărit pentru prima dată la Mănăstirea Neamț, în anul 1924 (urmat de alte patru ediții : 3 la Neamț și 1 la București) și *Psaltirea*, editată în 1927 la Chișinău, având și aceasta alte patru ediții. Traducerea Psaltirii era semnalată de marele scriitor Mihail Sadoveanu astfel:

„Vlădica Nicodim, starețul acelei sfinte mănăstiri a tipărit o Psaltire, într-o tălmăcire nouă a sa; astfel se armonizează cu trecutul de cultură al vechilor ctitorii domnești, cu munții care fumegă, cu apele care spumează, cu toată poezia măreață a locurilor Părintele Nicodim s-a întâmplat să aibă într-un înalt grad simțul limbii celei bune a poporului și a cărților vechi, tocmai ceea ce trebuie pentru imnurile lui Izrail ...”¹⁷.

Dorința sa de a pune la îndemâna omului simplu, sub o formă cât mai accesibilă și plăcută, învățăturile Sfintei Scripturi se materializa în anul 1936, în urma colaborării cu profesorul I.D. Ștefănescu, când vedea lumina tiparului, la mănăstirea Neamț, *Biblia ilustrată. Locuri alese, însoțite de ilustrații de artă și lămuriri științifice*. Aceasta cuprindea 100 de fragmente din Biblie (Vechiul și Noul Testament) și 100 ilustrații, având un studiu introductiv asupra cărților biblice respective și explicații istorice și teologice ale ilustrațiilor. Toate erau însoțite de un studiu asupra artei creștine, realizat de marele profesor. Ilustrațiile aveau rostul să dea o explicație și o interpretare teologică a adevărilor de credință, cuprinse în textul biblic, tradus de cel care între timp, în anul 1935, a fost ales ca Mitropolit al Moldovei, despre care același Mihail Sadoveanu spunea că „e singurul urmaș fidel al lui Creangă”¹⁸.

În anul 1932 pe când era încă la Neamț a pus bazele unei colecții de lucrări, cunoscută sub titlul „Ogorul Domnului”, în cadrul căreia au fost publicate până în 1947, 35 de titluri, traduceri după scriitori ruși și străini. Între lucrările prelucrate, traduse și tipărite la mănăstirea Neamț se numără: *Cuvântări liturgice. Dumnezeu și dreptatea lui. Mîna lui Dumnezeu în lumea*

¹⁶ D. FECIORU, „Sărbătorirea aniversării a optzeci de ani de vîrstă”, p. 304.

¹⁷ Diac. Ghe. MOISESCU, „Moartea și îngroparea fericitului întru pomenire Nicodim, Patriarhul României”, p. 21.

¹⁸ Diac. Vasile Gh. VASILACHE, „Biblia ilustrată”, în *Mitropolia Moldovei*, nr. 9/1935, pp. 265-266.

văzută. *Scurtă explicare a Sfintei Liturghii și pomenirea morților*, Mănăstirea Neamț 1933, (416 p).

Traduceri după Inocențiu, arhiepiscopul Odesei: *Predici la sărbătorile împărătești*, Neamț 1933, (510 p); *Cuvântări la sărbătorile Maicii Domnului, Duminici ...*, Neamț, 1933 (443 p); *Predici despre căderea lui Adam, păcat, moarte și înviere*, Neamț, 1939, (544 p).

Traduceri după preotul Constantin Stratilov: *23 de predici la nădejdea creștină sau lămuriri asupra rugăciunii „Tatăl nostru” și a celor 9 fericiri*, Chișinău, 1928, (88 p); *75 de predici catehetice pentru popor. Tălmăcirea Crezului, Tatăl nostru, 9 fericiri și 10 Porunci*, Neamț, 1932 (446 p).

Dintre traduceri făcute după Lev Tolstoi: *Menirea științei și artei sau Religia este știința științelor*, Neamț, 1932 (411 p) și alte câteva broșuri.

Traducerea protoiereului Serghie Cetfericov: *Paisie, starețul mănăstirii Neamț. Viața, învățătura și influența lui asupra Bisericii Ortodoxe*, Neamț, 1933 (431 p).

Traduceri după teologul englez F.V. Farrar: *Viața și operele Sfinților Părinți și Învățători ai Bisericii*, vol. I, Chișinău, 1932 (441 p), vol. II, Neamț, 1934 (416 p) și vol. III, Neamț, 1935 (478 p); *Predici pentru tineretul școlar*, Neamț, 1935 (416 p); *Primele zile ale creștinismului* (3 volume), Neamț, 1938 (599 p+439 p+493 p); *Viața și opera Sfântului Apostol Pavel*, 3 volume, 1941, 1942, 1943, (637 p +510 p +432 p); *Viața lui Iisus Hristos*, 2 volume, Neamț, 1944 – 1945, (640 p +576 p).

Concomitent însă în tipografia de la mănăstirea Neamț au fost tipărite, sub conducerea sa o serie de lucrări cu profil istoric sau de istoria artei bizantine dar și vieți de sfinți, acatiste, paraclise, cărți de rugăciuni sau povestiri moralizatoare pentru copii¹⁹.

Traducerea cărților Sfintei Scripturi, a constituit însă o preocupare constantă a patriarhului Nicodim și astfel în ediția sinodală a *Bibliei* din 1936 era cuprins întreg textul Noului Testament, precum și 24 de cărți din cele 39 traduse de acesta. Importanța acestor traduceri constă în faptul că edițiile ulterioare ale Sf. Scripturi din 1968, 1975 și 1982 folosesc acest text.

¹⁹ Mircea PĂCURARIU, *Tiparul în Biserica Ortodoxă Română*, Ed. Andreiană, Sibiu, 2016, pp. 254-255; M. PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, pp. 434 -435 și T.M. MANOLACHE, *Bibliografia IPS Nicodim*, pp. 15-20.

Alegerea sa în demnitatea de patriarh al Bisericii Ortodoxe Române și ceremonia investirii, făcută în data de 5 iulie 1939 îl determina să prezinte în fața autorităților și a regelui programul său:

„Voi evangheliza dar poporul, voiui vesti poporului Legea Domnului cu timp și fără timp, voiui creștina mereu poporul și-l voiui sfinți, până vor deveni toți, dacă e cu putință, cetățeni destoinici ai Împărăției cerești și prin aceasta și cetățeni destoinici ai împărăției de pe pământ, ai Patriei Aceste puncte din programul Bisericii izvorăsc din dumnezeiasca Scriptură ...”²⁰.

Conștient de importanța punerii în circulație a textului scripturistic și a lucrărilor de teologie, a cărților de cult și a cărților de învățătură sau de rugăciuni, în anul 1941, reorganiza activitatea vechiului Institut Biblic de la București, înființat în 1922, sub noua denumire de Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române. Acesta era menit „să înfăptuiască unitatea de lucru a Bisericii în domeniul tiparului ... și să devină un oficiu mai eficace de răspândire a culturii teologice printre credincioși”, iar o comisie de iluștri profesori, din care făceau parte: prof. I. Gh. Savin, Pr. dr. D. Fecioru, prof. I. V. Georgescu și viitorul mitropolit al Olteniei, Firmilian Marin, au alcătuit un „vast și amănunțit plan editorial”²¹.

Condițiile grele ale războiului au făcut ca în Tipografia de la București să poată fi tipărite doar ediții ale Sfintei Scripturi, ale cărților de slujbă și ale cărților de specialitate.

În anul 1944 se publica o nouă ediție a *Sfintei Scripturi*, în fapt o reeditare a celei din 1936 dar cu o Introducere cuprinzând „Lămuriri asupra Bibliei” semnată de patriarhul Nicodim. La aceasta se adaugă mai multe ediții ale *Noului Testament* printre care și cea tradusă de profesorii Irineu Mihălcescu (devenit ulterior mitropolit al Moldovei) și Teodor M. Popescu, caracterizată prin „corectitudinea ei față de textul original grecesc”²².

²⁰ Diac. Gheorghe I. MOISESCU, „Cronica internă”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an LVII, 1939, nr. 7-8, p. 476.

²¹ Ene BRANIȘTE, „Tiparul și cartea bisericească în cei cincizeci de ani de patriarhat (1925-1975)”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11-12/1975, p. 1421.

²² E. BRANIȘTE, „Tiparul și cartea bisericească în cei cincizeci de ani de patriarhat (1925-1975)”, p. 1423.

A fost perioada în care s-au editat sau au fost reeditate, cu binecuvântarea patriarhului Nicodim, multe din cărțile de cult: *Sfânta Evanghelie* din 1941, cuprindea textul Noului Testament tradus de patriarhul Nicodim, *Apostolul*, *Molitfelnicul*, *Ceaslovul*, *Psaltirea*, *Octoiul Mare*, *Triodul*, *Cartea de Te-deum*, *Panihida*. În privința Mineelor acestea au fost editate anterior, între anii 1926-1929, în tipografia de la Cernica, care funcționa ca o filială din anul 1923 a Tipografiei Cărilor Bisericești²³.

Studii de Vechiul Testament, Noul Testament, Istorie Bisericească Universală, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Dogmatică, Morală, Liturgică și Pastorală, Îndrumări misionare, Drept Canonic, Omiletică sau traduceri din Sfinții Părinți au realizat și editat în această perioadă cu sprijinul și binecuvântarea patriarhului, profesorii: Ioan Popescu-Mălăești, I. V. Georgescu, Haralambie Roventă, Teodor M. Popescu, Nicolae M. Popescu, Gheorghe Moisescu, Ioan Irineu Mihălcescu, Nicolae Chițescu, Șerban Ionescu, Petre Vintilescu, Ene Braniște, Vasile Ispir, Constantin Dron, arhimandritul Iuliu Scriban, Toma Chiricuță, Vasile Gheorghiu (de la Cernăuți), I. G. Savin de la Chișinău, Iorgu Ivan și preoții Dumitru Fecioru și Olimp Căciulă²⁴.

Activitatea de traducător o continua și patriarhul Nicodim, însuși, în ciuda tuturor greutăților timpului, prin tălmăcirea lucrărilor teologului rus A. P. Lopuhin, *Istoria biblică. Noul Testament* – 2 volume, 1943 și *Istoria biblică. Vechiul Testament* – 4 volume, 1944-1946.

Mărturisirea făcută la ședința solemnă de aniversare a celor optzeci de ani de viață „și în vremea bombardamentelor eu stăteam cu capul vârât în cărți și nici nu știam ce se petrece afară”²⁵, vine să confirme această preocupare a sa. În fapt era

„o pasiune, o necesitate și o delectare, și o recreere sufletească, în același timp. Scriu de 60 de ani. Am scris mult și încă mai am putere să scriu și deloc nu obosesc. Scrisul parcă mă fortifică, mă hodinește. Eu scriu de când eram elev la Seminarul din Iași”²⁶.

²³ E. BRANIȘTE, „Tiparul și cartea bisericească în cei cincizeci de ani de patriarhat (1925-1975)”, p. 1425.

²⁴ M. PĂCURARIU, *Tiparul în Biserica Ortodoxă Română*, pp. 233-236.

²⁵ D. FECIORU, „Sărbătorirea aniversării a optzeci de ani de vârstă”, p. 304.

²⁶ T.M. MANOLACHE, *Bibliografia IPS Nicodim*, p. 5.

Cunoscând starea lucrurilor și greutățile timpului am crede că în fața încercărilor noului regim de a impune patriarhului să accepte, uneori prin șantaj, amestecul în viața Bisericii, acesta nu mai era capabil să le facă față. Dar crezul vieții sale, care l-a călăuzit în toată activitatea sa și pe care îl mărturisea cu același prilej al omagierii sale: „Am să lucrez cât voi putea și după mine va rândui Dumnezeu pe altul și va continua lucrarea”²⁷, l-a determinat să aplice acest principiu până în ultima clipă a vieții sale. Ducând aceeași politică echilibrată a rămas în scaun până la moartea sa, survenită la 27 februarie 1948. Darurile condeiului său, alături de buna chivernisire a lucrurilor, în toată perioada vieții sale și poate mai cu seamă în ultima parte a acesteia, ne îndreptățesc să înțelegem lucrarea desfășurată de acest reprezentant de seamă al Bisericii și teologiei românești.

²⁷ D. FECIORU, „Sărbătorirea aniversării a optzeci de ani de vârstă”, p. 305.

CONFERINȚA NAȚIONALĂ
PATRIARHUL IUSTIN MOISESCU,
PROMOTOR AL DIALOGULUI ECUMENIC

PATRIARHUL JUSTIN MOISESCU - REPREZENTANTUL BOR ÎN CADRUL CEB ȘI CBE - INFORMAȚII INEDITE DIN ARHIVELE CENTRULUI ECUMENIC DE LA GENEVA

Pr. Prof. Univ. Dr. Viorel IONIȚĂ

**Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”,
București**

Abstract

For two decades Patriarch Justin Moiescu represented the Romanian Orthodox Church both in the World Church Council and the Conference of European Churches. This study presents some aspects of his activity in these Ecumenical institutions, based on information extracted from the archives of the Ecumenical Center in Geneva.

Keywords

Iustin Moiescu, World Church Council, Conference of European Churches

I.

Vrednicul de pomenire Patriarh Justin Moiescu a reprezentat Biserica Ortodoxă Română, pe atunci în calitate de Mitropolit al Moldovei și Sucevei (1957-1977), atât la întrunirile din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor (CEB), cât și la cele din cadrul Conferin-

ței Bisericii Europene (CBE). După ce păstorise la Sibiu doar zece luni ca Mitropolit al Ardealului, unde a fost înscăunat în ziua de 18 martie 1956, înaltul ierarh a fost ales Mitropolit al Moldovei și Sucevei în ziua de 10 ianuarie 1957, iar la Iași a păstorit vreme de 20 de ani, mai exact până la data de 12 iunie 1977, când a fost ales Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. La scurtă vreme după ce a fost instalat la Iași, Sfântul Sinod al Bisericii noastre l-a ales pe Mitropolitul Justin președinte al Comisiei sinodale pentru relațiile externe bisericești¹ și în această calitate a determinat relațiile Bisericii Ortodoxe Române pe plan internațional.

În timpul păstoririi Patriarhului Justinian (1948-1977), mai precis în perioada când Mitropolitul Justin devenise președinte al Comisiei sinodale române pentru relații externe bisericești, se afirma că Biserica Ortodoxă Română își dorește să revină în sânul Mișcării Ecumenice, la care aparținuse pe parcursul primei jumătăți a secolului al XX-lea. Această afirmație se referea la faptul că, la 30 aprilie 1919, o delegație a Bisericii Episcopaliene din America a vizitat Biserica Ortodoxă Română, pe care a invitat-o să trimită delegați la o conferință mondială a mișcării pentru „Credință și Constituție,” inițiată de această biserică americană, conferință programată să aibă loc în anul 1920. La data de 30 iunie 1919, Mitropolitul Pimen Georgescu al Moldovei și Sucevei (1909-1934), pe atunci în calitate de locțiitor al scaunului de mitropolit al Ungrovlahiei, a scris conducătorilor acestei mișcări că membrii delegației române la acea conferință erau episcopii Miron Cristea al Caransebeșului și Vartolomeu Stănescu, episcop locotenent de Argeș. Dar înfruntând unele dificultăți, conferința mondială planificată pentru 1920 a avut loc abia în anul 1927 la Lausanne, în Elveția, iar între timp delegația Bisericii noastre s-a schimbat, președintele ei devenind primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Astfel, scrisoarea Mitropolitului Pimen din iunie 1919 a fost socotită prima adeziune formală a Bisericii Ortodoxe Române la Mișcarea Ecumenică. Biserica noastră, ca și celelalte Biserici Ortodoxe, a participat activ la întrunirile ecumenice atât ale mișcării pentru Credință și Constituție, cât și la cele ale mișcării pentru Viață și Acțiune, din perioada interbelică, dar după anul 1937 Biserica Ortodoxă Română s-a distanțat de Mișcarea Ecumenică.

După al Doilea Război Mondial, Biserica Ortodoxă Română a participat printr-o delegație condusă chiar de întâistătătorul ei, Patriarhul Justinian

¹ Prof. Nicolae CHIȚESCU, „Prezența și contribuția Prea Fericitului Patriarh Justin la dialogul general ecumenic”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CIII (1985), nr. 3-4, p. 296.

Marina, la Conferința interortodoxă de la Moscova, din 8-17 iunie 1948. La această conferință s-a hotărât ca Bisericele Ortodoxe prezente acolo să nu participe la Adunarea generală de constituire a CEB de la Amsterdam, dintre 22 august – 4 septembrie 1948. Prin absența ei de la această adunare, Biserica Ortodoxă Română întrerupea apartenența sa formală la Mișcarea Ecumenică, respectiv la CEB. Pe parcursul deceniului al VI-lea al secolului trecut, atât Patriarhia Ecumenică, care era membră a CEB încă din anul 1948, cât și Biserica Rusă, care între timp intrase în legătură cu organizația de la Geneva, au încercat să convingă Biserica Ortodoxă Română să devină membră a CEB, însă fiecare sub aripa ei. Dar vrednicul de pomenire Patriarh Justinian, păstrând relații frățești cu cele două Biserici Ortodoxe surori, cu sprijinul determinant al Mitropolitului Justin al Moldovei și Sucevei, a căutat să găsească soluția ca Biserica sa să participe de sine și în mod direct la Mișcarea Ecumenică, sau mai precis să revină în sânul acesteia. De partea sa primul secretar general al CEB, pastorul olandez Willem Adolph Visser't Hooft, (1948-1966), a căutat să intre în contact cu Biserica Ortodoxă Română, așa cum se vede dintr-o scrisoare adresată în ziua de 14 ianuarie 1959 Preotului Andrei Scrima (1925-2000), care era atunci la studii în India, căruia pastorul olandez îi mărturisea că era la curent cu persecuțiile împotriva creștinilor din România, precizând că „voi folosi prima ocazie ca să vorbesc cu unul din reprezentanții săi”².

II.1.

La 21 februarie 1961, pastorul Visser't Hooft a adresat patriarhului Justinian o scrisoare prin care solicita Bisericii Ortodoxe Române să trimită un observator la cea de a III-a Adunare CEB, planificată să aibă loc la New Delhi, India, în toamna aceluia an. În urma acestei scrisori, pastorul anglican Francis H. House, secretar general adjunct al CEB, a vizitat România în mod neoficial între 29 martie și 4 aprilie 1961 și a avut o întrevedere cu Patriarhul Justinian în ziua de joi, 30 martie, cu care ocazie a înmănat Întâistătătorului Bisericii Ortodoxe Române o scrisoare din partea pastorului W. A. Visser't Hooft, prin care acesta își exprima speranța că Biserica Ortodoxă Română va răspunde favorabil invitației de a trimite un observator la Adunarea CEB, de la New Delhi. La acestea patriarhul român a răspuns imediat că „Sfântul Sinod a hotărât deja să dea un răspuns favorabil la această invitație și că va

² Arhivele COE, Dosar nr. 42.3.059/2.

trimite la New Delhi un ,observator' însoțit de unul sau doi ,experți' în relații externe bisericești ai Bisericii Ortodoxe Române. El a repetat acest ultim punct"³. Pe parcursul vizitei sale în România, pastorul House nu s-a întâlnit cu Mitropolitul Justin, dar în notele făcute de el pentru CEB se mira că reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române, atât ierarhii Antim Nica și Teoctist Arăpașu, cât și profesorii Ioan Coman și Vintilă Popescu, de ale căror cunoștințe privind Mișcarea Ecumenică era impresionat, dar se mira de faptul că gazdele române nu au menționat nimic despre conferința de pace care urma să aibă loc la Praga în vara acelui an, „deși Arhiepiscopul Justin, Mitropolitul Iașilor, a participat la o întrunire preliminară a acesteia”⁴.

Răspunsul Patriarhiei Române la scrisoarea pastorului W. A. Visser't Hooft, din februarie 1961, a fost expediat de la București la 1 aprilie 1961, deci chiar în timpul vizitei lui Francis H. House la București, ceea ce indică faptul că această vizită a accelerat procesul de apropiere dintre BOR și CEB. Prin răspunsul său pozitiv, Patriarhul Justinian solicita CEB aprobarea ca observatorul Bisericii Ortodoxe Române la New Delhi să fie însoțit de 1-2 persoane. Secretarul general al CEB a răspuns Patriarhului Justinian la 2 mai același an și așa au început contactele directe dintre Biserica Ortodoxă Română și CEB. La data de 10 iunie același an, Patriarhul Justinian scria secretarului general al CEB că întrucât Biserica sa dorește să cunoască în mod direct organizația de la Geneva, precum și perspectivele aderării ei la aceasta, a fost delegat Mitropolitul Justin al Moldovei și Sucevei să viziteze Geneva între 1-7 iulie 1961⁵.

³ Francis H. HOUSE, *Notes of a short informal visit to the Romanian Orthodox Church, 29 March to 4 April 1961*, Arhivele COE, Dosar nr. DEA/65/61, pp. 1-2.

⁴ F.H. HOUSE, *Notes of a short informal visit to the Romanian Orthodox Church, 29 March to 4 April 1961*,

Arhivele COE, Dosar nr. DEA/65/61, p. 5; Într-adevăr Mitropolitul Justin a participat la cea de a treia sesiune a „Mișcării creștine pentru pace”, desfășurată la Praga între 6-11 septembrie 1960, la care Biserica Ortodoxă Română fusese reprezentată de la început prin Pr. Prof. Dr. Milan Pavel Șesan de la Sibiu. La această sesiune de la Praga au fost reprezentate următoarele Biserici Ortodoxe: Biserica Georgiei prin Patriarhul Efrem, apoi Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă Sârbă, Biserica Ortodoxă Bulgară, Biserica Ortodoxă din Polonia și Biserica Ortodoxă din Cehoslovacia. Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de Mitropolitul Justin al Moldovei și Sucevei și de Pr. Prof. Șesan, cf. Prof. Milan ȘESAN, „Pentru pacea omenirii. Conferința Creștină pentru Pace de la Praga, Septembrie 1960”, în *Mitropolia Ardealului*, anul V (1960), nr. 9-10, p. 783.

⁵ Pr. Nicolae ȘERBĂNESCU, „Biserica Ortodoxă Română și Mișcarea Ecumenică”, în *Ortodoxia*, anul XIV (1962), nr. 1-2, p. 148.

În vara aceluiași an, Mitropolitul Justin a participat în fruntea unei delegații române la prima Adunare Pancreștină pentru pace, desfășurată între 12-18 iunie 1961 la Praga. Această adunare fusese organizată de Conferința Creștină pentru Pace (CCP), înființată la Praga în anul 1958 de un grup de teologi protestanți de stânga, în frunte cu profesorul ceh Josef Lukl Hromadka (1889-1970). La întrunirea de la Praga, mitropolitul român a cunoscut o serie de reprezentanți ai CEB. Apoi la sfârșitul aceleiași luni, Mitropolitul Justin a participat în ziua de 27 iunie 1961 la întronizarea celui de al 100-lea arhiepiscop de Canterbury, Arthur Michael Ramsey (1904-1988), unde s-a întâlnit și a stat de vorbă cu secretarul general al CEB, W. A. Visser't Hooft. De la Londra, mitropolitul român a plecat la Geneva, unde a fost însoțit de Pr. prof. dr. Gheorghe Moiescu, superiorul parohiei ortodoxe române de la Viena. La Geneva, delegația română, care a poposit în orașul lui Clavin între 8-16 iulie 1961, s-a adăugat unei delegații a Patriarhiei Ecumenice, conduse de mitropolitul Maxim al Sardelor, precum și unei delegații a Bisericii Ortodoxe Bulgare, conduse de mitropolitul Iosif de Varna și Preslav, delegații cu care ierarhul român se întâlnise și la Canterbury. În lipsa secretarului general, cele trei delegații au fost primite la Geneva de pastorul Francis H. House, care a întocmit un proces verbal al convorbirilor cu oaspeții. În zilele de 11, 12 și 13 iulie, cele trei delegații au purtat discuții intense cu diferiți membrii ai personalului CEB.

În procesul verbal al acestor convorbiri, la care cele trei delegații participau împreună, este reprodusă prima intervenție a Mitropolitului Justin, prin care ierarhul român informa reprezentanții CEB că

„Biserica Ortodoxă Română urma să depună cererea de a deveni membră a CEB la Adunarea de la New Delhi și că această cerere va fi formulată în luna septembrie. Ierarhul român a transmis CEB și mesaje din partea Bisericii Luterane Maghiare din România, a Bisericii Protestante de confesiune de la Augsburg și a Bisericii Reformate Transilvane (sic! – V.I.), prin care și acestea își exprimau dorința de a trimite delegați (sic! – V.I.) la cea de a treia Adunare a CEB”⁶.

Prin a doua intervenție a sa, Mitropolitul Justin a afirmat că

„Biserica Română a fost totdeauna foarte interesată să colaboreze cu alte biserici și cu alți creștini, pentru a împlini voia lui

⁶ F.H. HOUSE, *Official visits to Geneva of representatives of the Ecumenical Patriarchate and the Romanian and Bulgarian Orthodox Churches*, Arhivele COE, Dosar, nr. DEA/81/61, p. 2.

Dumnezeu pe pământ. În perioada dintre cele două războaie Biserica Română a avut contacte ecumenice foarte bune. Condițiile dificile create după război au împiedecat această colaborare, dar această vizită la Geneva arată că Biserica sa consideră că de acum condițiile sunt favorabile pentru cooperare cu CEB și pentru solicitarea de a deveni membră. Aceleași convingeri sunt împărtășite și de bisericile luterană și reformată din România”⁷.

Din aceste mărturii reținem insistența cu care ierarhul român ținea să prezinte nu numai interesele Bisericii sale, ci și pe cele ale celor trei biserici protestante din România, cu care Biserica Ortodoxă Română întreținea atunci relații frățești.

Prin cea de a treia intervenție a sa, Mitropolitul Justin a precizat că „în Biserica Ortodoxă Română se primiseră până în acel moment un anumit număr de publicații și periodice teologice străine, care au fost recenzate în publicațiile teologice românești. El a subliniat în mai multe rânduri că în revistele celor cinci mitropolii și în cele trei de la București au fost publicate materiale teologice valoroase și el s-a angajat să aranjeze ca să fie trimise la Geneva copii din cele opt reviste.” În continuare F. House rezuma intervenția ierarhului român subliniind că

„Biserica Română a avut la dispoziție mijloace de a obține medicamente, însă ei ar fi interesați să trimită preoți sau profesori la Casa Locarno. Ei erau foarte interesați să trimită studenți avansați (era probabil vorba de doctoranzi -n.n. V. I.) la Institutul Ecumenic (de la Bossey – n.n. V.I.), poate chiar începând cu următorul curs, și să exploreze alte posibilități de burse pentru studii teologice peste hotare. El (Mitropolitul Justin – n.n., V. I.) s-a referit de mai multe ori și la posibilitatea de a invita membrii ai personalului CEB să viziteze România, dar nu a făcut nici o propunere concretă în acest sens. El spera ca românii să fie incluși în Comitetul Central și în unele din comitetele de lucru ale departamentelor CEB și a precizat că ne va trimite nume ale unor persoane care sunt calificate special pentru a lucra cu departamente specifice. A spus că Biserica Română și-ar dori să aducă o contribuție financiară echitabilă la bugetul CEB, atunci când va fi admisă ca membră”⁸.

⁷ F.H. HOUSE, *Official visits to Geneva of representatives of the Ecumenical Patriarchate and the Romanian and Bulgarian Orthodox Churches*, Arhivele COE, Dosar, nr. DEA/81/61, p. 2.

⁸ F.H. HOUSE, *Official visits to Geneva of representatives of the Ecumenical Patriarchate and the Romanian and Bulgarian Orthodox Churches*, Arhivele COE, Dosar, nr. DEA/81/61, p. 4.

Această ultimă precizare nu a fost o promisiune de circumstanță, căci în primul an după acceptarea Bisericii sale ca membră în CEB, mitropolitul de la Iași a mijlocit trimiterea unei contribuții financiare substanțiale din partea Bisericii Ortodoxe Române la bugetul CEB. Acest lucru este confirmat de o scrisoare a pastorului Visser't Hooft, din 21 septembrie 1962, adresată Mitropolitului Justin, prin care expeditorul confirmă primirea din partea Bisericii Ortodoxe Române a sumei de 34,959 franci elvețieni, dintre care suma de 2,500 dolari americani reprezenta contribuția acestei biserici la bugetul general al CEB, iar suma de 5.000 dolari americani contribuția românească la fondul de construcție a noului centru al CEB. Este evident că din România au fost transferați dolari, care la Geneva au fost schimbați în franci elvețieni. Secretarul general al CEB mai preciza în scrisoarea sa că

„o să fim bucuroși să putem indica în raportul financiar pe anul 1962 că Biserica Ortodoxă Română, ca și alte biserici admise ca membre la New Delhi, a acceptat această responsabilitate și a vărsat o contribuție la bugetul general al CEB”⁹.

În ultima sa intervenție la întrunirea de la Geneva, din iulie 1961, Mitropolitul Justin a ținut să facă unele precizări în legătură cu Episcopia Ortodoxă Română a (of) Americii și anume „că singurul episcop în SUA cu dreptul de a se numi pe sine „român ortodox” era episcopul din jurisdicția patriarhului Justinian de la București. El a adăugat că ierarhul „Episcopiei Ortodoxe Române a Americii”¹⁰ era dependent de arhiepiscopul Leontie al Bisericii Ortodoxe Greco-Catolice Ruse (Russian Orthodox Greek Catholic Church) pentru hirotonia sa, dar nu era sigur dacă această Biserică avea su-

⁹ Arhivele CEB, Dosar, nr. 42.4.065/4. După mai puțin de un deceniu, când Biserica Ortodoxă Română a solicitat acceptarea unui reprezentant al său ca membru în personalul CEB de la Geneva, al doilea secretar general al CEB, pastoral american Eugene Carson Blake (1966-1972) a dat de înțeles Patriarhului Justinian că solicitarea sa va putea fi îndeplinită dacă Biserica Ortodoxă Română ar mări contribuția sa la bugetul CEB. Astfel acceptarea Pr. Prof. Dr. Ion Bria ca membru al personalului CEB a fost posibilă abia după plecarea acestui secretar general și anume sub pastorul Philip A. Potter (1972-1984), care a fost un bun prieten al Bisericii Ortodoxe Române.

¹⁰ Este vorba în mod evident de Episcopia Ortodoxă Română a Americii înființată la congresul ținut la Chicago în 2 iulie 1951, când Viorel Trifa a fost ales episcop. Hirotonirea sa ca arhiereu a avut loc la 27 aprilie 1952 în biserica „Pogorârea Duhului Sfânt” din Philadelphia, iar la 4 iulie 1952, cu numele de Valerian, a preluat conducerea spirituală a Episcopiei. La 7 martie 1970 a fost ridicat la rangul de Arhiepiscop. De Patriarhia Română depindea în America *Episcopatul Misionar Ortodox Român din America*, înființat printr-o decizie a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române la data de 12 iulie 1950 și condus de episcopul Andrei Moldovan (1950-1963).

ficientă autonomie pentru a putea fi membră în WCC.”¹¹ În legătură cu aceste afirmații ale Mitropolitului Justin trebuie să precizăm că în lista bisericilor membre ale CEB figura încă înainte de 1961 Episcopia Ortodoxă Română a Americii, condusă pe atunci de episcopul Valerian Trifa (1914-1987), întrucât această episcopie fusese reprezentată la Adunarea CEB de la Amsterdam (1948), prin preotul Vasile Hațegan¹², iar la cea de a II-a Adunare CEB (Evanston, 1954), prin preotul Vasile Bărbulescu¹³.

La observațiile mitropolitului român, Francis H. House a făcut următoarele două precizări: „a) Biserica Ortodoxă Rusă a Patriarhiei Moscovei nu a pus sub semnul întrebării relațiile CEB cu Biserica Ortodoxă Rusă din afara URSS și a indicat încă din 1937 că nu are obiecții în legătură cu participarea reprezentanților acestor bisericii în CEB, cu condiția să nu se facă nicio confuzie în legătură cu întrebarea cine are dreptul să vorbească în numele Bisericii Ortodoxe din URSS”. Și b) „Episcopia Ortodoxă Română a Americii a acceptat invitația din 1938 să devină membră a CEB în același timp în care o invitație a fost trimisă Bisericii Ortodoxe Române, la care aceasta nu a răspuns”. La acestea mitropolitul bulgar Iosif a intervenit cu o remarcă, apreciată drept „utilă” de House, spunând că statutul unei biserici ca „membră fondatoare” a CEB, nu poate fi ușor pus sub semnul întrebării din cauza statutului individului (sublinia în original- V.I.) care era acum cap al bisericii respective”¹⁴. Pastorul House, a încheiat reportajul său referitor la Episcopia Ortodoxă Română a Americii cu precizarea că alte discuții cu Mitropolitul Justin, se înțelege pe această temă, au fost neconcludente. De altfel, Bisericile Ortodoxe au reușit în perioada care a urmat să impună în organizațiile intercreștine la nivel internațional principiul că membre în acestea nu pot fi decât Bisericile autocefale și autonome, nu eparhii ortodoxe luate individual.

În sfârșit, din discuțiile purtate cu membrii celor trei delegații ortodoxe la Geneva în luna iulie 1961, secretarul general adjunct al CEB a reținut următoarele:

a) „Satisfacție privind propunerea pentru o nouă formulă a bazei CEB”¹⁵;

¹¹ F. H. HOUSE, *Official visits to Geneva of representatives of the Ecumenical Patriarchate and the Romanian and Bulgarian Orthodox Churches*, Arhivele COE, Dosar: DEA/81/61, p. 4.

¹² W.A. Visser `t HOOFT (Edt.), *The first Assembly of the World Council of Churches*, SCM Press Ltd, Londra, 1949, p. 255.

¹³ W.A. Visser `t HOOFT (Edt.), *The Evanston Report, The Second Assembly of the World Council of Churches 1954*, SCM Press Ltd, Londra, 1955, p. 277

¹⁴ F.H. HOUSE, *Official visits to Geneva of representatives of the Ecumenical Patriarchate and the Romanian and Bulgarian Orthodox Churches*, Arhivele COE, Dosar: DEA/81/61, p. 2.

¹⁵ Este vorba de faptul că formula pur hristologică, adoptată ca bază în Constituția CEB la Amsterdam, a fost schimbată la solicitarea ortodocșilor într-o formulă trinitară, care a fost

b) Interesați de relația dintre Comisia pentru Credință și Constituție și restul CEB¹⁶;

c) Caracterul specific de „studiu” al departamentului „Biserică și societate”¹⁷, respectiv acela de a mijloci informații bisericilor și nu de a vorbi în numele lor;

c) Natura esențial spirituală a sectorului de întraajutorare bisericească și lucrarea privind refugiații¹⁸;

d) Proporția de refugiați venind acum din Europa de Est și din alte părți¹⁹;

e) Dorința românilor și a bulgarilor de a intra în schimbul de burse teologice al CEB, cu o notă puternică de a trimite studenți maturi care să nu stea mai mult de un an sau chiar un semestru²⁰;

f) Relația dintre CEB și Conferința Mondială pentru Pace precum și cu Conferința Creștină pentru Pace de la Praga, și procedura de numire a membrilor Comisiei Bisericilor pentru Afacerile Internaționale²¹;

apoi adoptată la Adunarea de la New Delhi.

¹⁶ Bisericile Ortodoxe au fost totdeauna interesate de activitatea *Comisiei pentru Credință și Constituție* și iată la această întâlnire cele trei delegații ortodoxe erau interesate de raportul dintre această comisie și celelalte programe de lucru ale CEB.

¹⁷ Înființarea CEB la Amsterdam în anul 1948 a fost rezultatul unirii dintre mișcarea pentru *Credință și Constituție* și cea pentru *Viață și Acțiune*, iar aceasta din urmă includea diferite programe ale CEB cuprinse generic sub expresia de „Biserică și societate” și care includea o Comisie a Bisericilor pentru Relații Internaționale (*Commission of the Churches on International Affairs* – CCIA), față de a cărei activitate mai ales Bisericile Ortodoxe din țările comuniste erau foarte sensibile, ca nu cumva aceasta să facă declarații în numele bisericilor.

¹⁸ O altă comisie a CEB înființată la Amsterdam în anul 1948, în cadrul domeniului „Biserică și Societate” a fost Comisia de întraajutorare bisericească, refugiați și servicii la nivel mondial (*Commission on Inter-Church Aid, Refugee and World Services* – CICARWS) și această comisie mijlocea ajutoare în bani și de altă natură bisericilor sărace, precum și refugiaților. Grijă ortodocșilor era ca aceste ajutoare să nu aibă nicio altă conotație decât cea creștin-biblică.

¹⁹ După cel de al Doilea Război Mondial tot mai mulți oameni au emigrat din țările comuniste spre Occident și CEB a ajutat prin CICARWS pe mulți dintre aceștia, inclusiv pe mulți români ortodocși, pentru a se putea integra în societatea occidentală.

²⁰ Prin mijlocirea Patriarhiei Române, iată pentru prima dată prin Mitropolitul Justin, nenumărați teologi români au beneficiat de burse de studii în străinătate prin CEB, care mijlocea burse nu numai la *Institutul Ecumenic de la Bossey*, ci și în diferite centre universitare din Europa Occidentală sau America de Nord.

²¹ Bănuim că această clarificare era solicitată special de către Mitropolitul Justin, care cunoștea CCP și era interesat să vadă cum se raporta CEB față de organizația de la Praga, suspectată de mulți că este o inițiativă comunistă, respectiv a teologilor protestanți din Cehia care erau interesați de un dialog dintre credința creștină și ideologia marxistă. De altfel Mitropolitul Justin s-a distanțat mai târziu de CCP, mai ales că atât CEB cât și CBE au avut de la început o atitudine de rezervă față de CCP.

- g) Alocarea locurilor la cea de a III-a Adunare Generală;
- h) Sarcinile specifice ale Conferinței de la Nyborg a Bisericilor Europene²²;
- i) Cauzele numărului insuficient de candidați la preoție în diferitele părți ale Europei;
- j) Necesitatea de a face cunoscută lucrarea CEB în sânul bisericilor membre;
- k) Numai referințe foarte scurte și foarte simple la adresa Bisericii Romano-Catolice sau la „Vatican”²³; (Vizitatorii au luat note complete ale tuturor acestor discuții)²⁴ (pag. 3).

Reprezentanții CEB, în frunte cu pastorul Francis House, au fost foarte impresionați atât de interesul oaspeților ortodocși, cât mai ales de cunoștințele lor privind mecanismele Mișcării Ecumenice, iar la sfârșitul procesului verbal menționat se nota că atitudinea

„vizitatorilor a fost totdeauna foarte prietenoasă. Totuși, era o diferență evidentă între exuberanța Mitropolitului Justin și prudența Mitropolitului Iosif în atitudinea fiecăruia de a angaja Biserica sa”²⁵.

În urma raportului prezentat de Mitropolitul Justin Sfântului Sinod al Bisericii sale, acesta a hotărât, în ședința sa din 31 august 1961, trimiterea la CEB a unei solicitări oficiale ca Biserica Ortodoxă Română să devină membră deplină a acestei organizații.

Urmare acestor acțiuni, Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată, pentru prima dată la o Adunare CEB, cea de a III-a, desfășurată la New Delhi, India, între 19 noiembrie – 5 decembrie 1961, unde s-a discutat tema generală: Iisus Hristos lumina lumii (Jesus Christ – the Light of the World). Delegația Bisericii Ortodoxe Române la această întrunire a fost formată din Mitropolitul Justin al Moldovei și Sucevei, însoțit de preotul Alexandru Io-

²² Conferința Bisericilor Europene a fost înființată în anul 1959 la Nyborg în Danemarca și de aceea era cunoscută și sub numele de *mișcarea Nyborg*, iar în anul 1961 Biserica Ortodoxă Română încă nu făcea parte din această organizație, astfel că tot Mitropolitul Justin trebuie să fi fost interesat să vadă cum se raporta CEB față de această mișcare europeană în formare.

²³ Această notă evidențiază interesul CEB să vadă cum se raportau Bisericile Ortodoxe față de Vatican, iar tonul folosit aici de Francis House ni se pare că exprimă o evidentă decepție.

²⁴ F.H. HOUSE, *Official visits to Geneva of representatives of the Ecumenical Patriarchate and the Romanian and Bulgarian Orthodox Churches*, Arhivele COE, Dosar: DEA/81/61, p. 3.

²⁵ F.H. HOUSE, *Official visits to Geneva of representatives of the Ecumenical Patriarchate and the Romanian and Bulgarian Orthodox Churches*, Arhivele COE, Dosar: DEA/81/61, p. 5.

nescu,²⁶ vicar administrativ al Arhiepiscopiei Bucureștilor. Primul act oficial desfășurat la New Delhi a avut loc chiar în prima zi a lucrărilor și a constat în integrarea oficială a Consiliului Mondial al Misiunilor în cadrul CEB. În al doilea rând, adunarea a adoptat schimbarea bazei hristologice într-una trinitară, incluzând în Constituția acestei organizații, următoarea formulă: „Consiliul Ecumenic al Bisericilor este o asociație frățească de Biserici, care mărturisesc pe Domnul Iisus Hristos ca Dumnezeu și Mântuitor, după Scripturi, și se străduiesc să răspundă împreună la chemarea lor comună pentru slava singurului Dumnezeu – Tatăl, Fiul și Sfântul Duh.” În urma acestei schimbări, intervenită la solicitarea ortodocșilor, următoarele Biserici Ortodoxe au devenit membre ale CEB: Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă Română, Biserica Ortodoxă Bulgară și Biserica Ortodoxă din Polonia. Biserica Ortodoxă din Georgia a devenit membră a CEB în anul 1962, Biserica Ortodoxă Sârbă în anul 1965, Biserica Ortodoxă din Cehoslovacia în anul 1966, Biserica Ortodoxă Autonomă din Japonia în anul 1973; Biserica Ortodoxă Autonomă din Finlanda în anul 1982, iar Biserica Ortodoxă din Albania în anul 1994. La începutul anilor ‘90 ai secolului trecut, toate Bisericile Ortodoxe, cu excepția celei din Albania, erau membre ale CEB.

În cadrul adunării de la New Delhi, delegații ortodocși au publicat o declarație, prezentată de Arhiepiscopul Jacobos al celor două Americi, reprezentantul Patriarhiei Ecumenice. Având în vedere că această adunare a discutat intens problema unirii bisericilor, declarația ortodoxă sublinia că această unire „poate fi promovată prin discuții teologice, dar și printr-o înțelegere comună a slujirii și a mărturiei creștine.” O altă afirmație importantă în declarația ortodoxă de la New Delhi consta în precizarea că

„în loc de prezentarea unor declarații aparte, cum s-a făcut până la acea adunare, ortodocșii, de acum membrii deplin în CEB, consideră că datoria lor este să prezinte punctul lor de vedere în toate secțiile, sub-comisiile și comitetele și să contribuie la elaborarea rapoartelor și a rezoluțiilor”²⁷.

²⁶ W.A. Visser't Hooft (Edt.), *The New Delhi Report. The Third Assembly of the World Council of Churches*, SCM Press LTD, London, 1962, p. 378. Precizăm că în lista participanților de la New Delhi figurează și episcopul Valerian Trifa al Episcopiei Ortodoxe Române a Americii (ibidem, p. 385)

²⁷ Athanasios BASDEKIS (Hrsg.), *Orthodoxe Kirche und Ökumenische Bewegung. Dokumente – Erklärungen – Berichte 1900-2006*, Verlag Otto Lembeck / Bonifatius Verlag, Frankfurt am Main / Paderborn, 2006, pp. 95-96.

Când s-a discutat proiectul de mesaj al adunării, Mitropolitul Justin a considerat

„că mesajul trebuie să se refere și la câteva din marile reușite ale acestei Adunări, mai ales integrarea (dintre Consiliul Mondial al misiunilor și CEB – V.I.), primirea de noi bisericii și schimbarea bazei”²⁸.

La New Delhi Mitropolitul Justin al Moldovei și Sucevei a fost ales membru în Comitetul Central și apoi în Prezidiul CEB, în care a rămas până la alegerea sa ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (iunie 1977).

Mitropolitul Justin a condus delegațiile Bisericii Ortodoxe Române și la cele două Adunări CEB, care au urmat, respectiv cea de a IV-a și cea de a V-a. Cea de a IV-a Adunare Generală a CEB a avut loc la Uppsala, Suedia, între 4-20 iulie 1968, unde s-a dezbătut tema: Iată, eu fac toate lucrurile noi (Behold, I Make All Things New). Din delegația condusă de mitropolitul de la Iași la Uppsala au mai făcut parte: Mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului, Arhimandritul Bartolomeu Anania, Pr. Prof. Liviu Stan și Prof. Remus Rus, delegat la categoria tineret.²⁹ Unul din referatele la tema principală de la Uppsala a fost susținut de episcopul Ignatie Hazim (1920-2012), care mai târziu a ajuns Patriarh al Antiohiei, referat care a făcut o mare impresie, atrăgând atenția asupra bogăției teologiei ortodoxe. Una din temele cel mai intens discutate la această adunare a fost aceea a intercomuniunii, parctică prin care multe biserici occidentale recomandau împărtășirea credincioșilor chiar în stare de despărțire, considerându-se că împărtășirea în comun ar putea ajuta bisericile să depășească și problemele doctrinare, care le despart. Atitudinea ortodocșilor față de intercomuniune a fost categorică, afirmând că împărtășirea în comun presupune și mărturisirea unei credințe comune, astfel că nu poate exista împărtășire între creștinii aparținând unor Biserici separate.

Cea de a V-a Adunare Generală a CEB s-a desfășurat la Nairobi, Kenya, între 23 noiembrie – 10 decembrie 1975, unde s-a discutat tema: Iisus Hristos liberează și unește (Jesus Christ - Frees and Unites). Și la această adunare

²⁸ W.A. Visser't Hooft (Edt.), *The New Delhi Report ...*, p. 317.

²⁹ Norman Goodall (Edt.), *The Uppsala Report 1968. Official Report of the Fourth Assembly of the World Council of Churches, Uppsala July 4-20, 1968*, World Council of Churches, Geneva 1968, p. 455. La această adunare au fost prezenți pentru ultima oară și reprezentanții Episcopiei Ortodoxe Române a Americii: Episcopul Valerian Trifa și preotul Vasile Hațegan (p. 420 și p. 455).

delegația Bisericii Ortodoxe Române, formată din 12 reprezentanți, a fost condusă de Justin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei. Din delegația română³⁰ au mai făcut parte: Mitropolitul Antonie al Ardealului, pe atunci în calitate de Episcop Vicar Patriarhal cu titlul de Ploieșteanul, Episcopul Lucian Făgărașeanul, Episcopul Damaschin al Sloboziei și Călărașilor, pe atunci ca mirean Dimitrie Coravu, Pr. prof. dr. Dumitru Abrudan, Pr. prof. dr. Dumitru Popescu, Pr. Dumitru Soare, Pr. prof. dr. Aurel Jivi, pe atunci mirean, Pr. Prof. dr. Viorel Ioniță, pe atunci mirean, Pr. Prof. dr. Alexandru Stan, precum și starețele Lucia Dumbravă, de la Mănăstirea Pasărea și Nazaria Niță, de la Mănăstirea Văratec. Specificul adunării de la Nairobi a constat în faptul că avea loc pentru prima dată pe pământ african, astfel că problematica eliberării țărilor coloniale, ca și cooperarea bisericilor pentru combaterea rasismului, au constituit teme centrale de discuție. În legătură cu problema refacerii unității bisericilor, această adunare a propus un concept nou, anume acela de Comunitate conciliară, prin care se spera să se poată ajunge la o unire a bisericilor locale. Teologii ortodocși au criticat și respins pe bună dreptate acest concept, care trecea cu vederea rezolvarea diferențelor doctrinare dintre bisericile despărțite și care nu putea să ducă la o adevărată refacere a unității bisericilor. Mitropolitul Justin al Moldovei și Sucevei a continuat activitatea sa în cadrul Comitetului Central și al Prezidiului CEB³¹ până la alegerea sa ca patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

Imediat după alegerea Mitropolitului Justin ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Secretarul General al CEB, pastorul Philip A. Potter (1972-1982), a adresat celui ales o scrisoare, la 17 iunie 1977, în care spunea că „în momentul în care vă asumați conducerea Bisericii Ortodoxe Române, permiteți-mi să vă transmit cele mai bune doriri. Cum am avut privilegiul de a fi fost asociat cu Dumneavoastră din momentul în care Biserica Română a devenit membră a CEB sunt sigur că veți continua să sprijiniți mișcarea ecumenică pe care o cunoașteți atât de bine”³².

³⁰ David M. PATON (Edt.), *Breaking Barriers. Nairobi 1975. The Official Report of the Fifth Assembly of the World Council of Churches*, SPCK, London și WM. B. Eerdmans, Grand Rapids, 1976; Episcopia Ortodoxă Română a Americii figurează încă în lista bisericilor membre ale CEB, dar nu a mai fost reprezentată la Nairobi (p. 350).

³¹ Vezi amănunte la: Pr. Cătălin Nicolae LUCHIAN, „Activitatea Mitropolitului Justin ca reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române în relațiile ecumenice”, în *Teologie și Viață*, nr.1-4/2006, Editura Trinitas, Iași.

³² Arhivele COE, Dosar nr. 994.1.07/7.

Legătura Patriarhului Justin al Bisericii Ortodoxe Române cu organizațiile ecumenice de la Geneva și prietenia lui cu conducătorii acestora s-a manifestat în final prin vizita sa la Centrul Ecumenic din orașul lui Calvin, în luna octombrie 1981. Pe parcursul acestei vizite, cel de al patrulea patriarh român, însoțit de Mitropolitul Teoctist al Moldovei și Sucevei, de Mitropolitul Antonie al Transilvaniei, atunci în calitate de episcop al Buzăului și Vrancei și de preotul Gheorghe Bogdan, a fost primit cu multă căldură de responsabili CEB și CBE, prilej cu care a fost evidențiată simpatia de care se bucura înaltul ierarh român la nivel internațional, precum și contribuția sa la recunoașterea Bisericii Ortodoxe Române pe plan internațional.

II.2.

Înființarea formală a Conferinței Bisericilor Europene (CEB) a avut loc la prima Adunare Generală a acestui organism european desfășurată între 6-9 ianuarie 1959, la Nyborg în Danemarca, de aceea această organizație s-a numit și „Mișcarea de la Nyborg”. CBE a fost organizată și a desfășurat activitatea sa după modelul CEB, cu deosebirea că inițiativa europeană era menită să pună accentul pe întâlnirea și dialogul dintre bisericile sale membre în Europa divizată politic și nu pe structuri instituționale, de aceea această organizație nu s-a numit consiliu ci conferință. La prima Adunare Generală de la Nyborg a fost dezbătută tema „Creștinătatea europeană în lumea secularizată de astăzi” (*European Christianity in Today's Secularized World*). La această adunare au participat delegații din 50 de biserici, reprezentând 21 de țări³³. Această adunare a stabilit și un program de lucru al acestei organizații, prin care se sublinia organizarea de adunări generale la fiecare doi ani. Dar la început noua organizație era lipsită de un sediu, ca și de un cadru legal, care să precizeze caracterul, scopul și compoziția sa. Aceste aspecte au fost precizate la a IV-a Adunare Generală, când a fost adoptată prima constituție a CBE.

În sfârșit, prima adunare CBE a numit un Comitet Consultativ format din 11 membrii, care avea mandatul să pregătească următoarea Adunare Generală.³⁴ Printre membrii acestui comitet se găseau și doi ortodocși și anume Prof. L. Parissky de la Leningrad, reprezentant al Bisericii Ortodoxe Ruse,

³³ Ch. Erwin WILKENS, „Europäische Konferenz”, in *Evangelisch-Lutherische Kirchenzeitung*, vol 1. Mai 1959, p. 140.

³⁴ Robin GURNEY (Edt.), *CEC at 40. Celebrating the 40th anniversary of the Conference of European Churches (CEC) 1959-1999*, Conference of European Churches, Geneva, 1999, p. 14.

precum și mitropolitul Jacob de Melita, reprezentantul Patriarhiei Ecumenice, care era atunci directorul biroului de legătură al Patriarhiei Ecumenice cu CEB de la Geneva³⁵ și care la 1 aprilie 1959 a devenit arhiepiscop al Arhiepiscopiei Ortodoxe Grecești din America de Nord și de Sud. Acest ierarh a și făcut o interesantă prezentare la Nyborg intitulată: *Contribuția din trecut și astăzi a Ortodoxiei Răsăritene la civilizația europeană*. Întrunirea din 1959 a demonstrat că una din îndatoririle principale ale bisericilor din Europa în acel timp era de a se lua în considerare și de a se asculta una pe alta, precum și de a învăța să lucreze împreună în ciuda barierelor de diferite feluri dintre ele. Acesta a devenit programul de lucru al nou înființatei organizații ecumenice europene pentru cele trei decenii care au urmat.

Potrivit programului stabilit în ianuarie 1959, cea de a II-a Adunare Generală a CBE s-a desfășurat tot la Nyborg, Danemarca, între 3-8 octombrie 1960, și a discutat tema: „Slujirea Bisericii într-o lume în schimbare” (*The Service of the Church in a Changing World*). Această temă arată că CBE se străduia să răspundă problemelor vremii, căci Europa era atunci într-adevăr într-o mare schimbare, care doar după un an avea a culmineze cu construirea zidului din Berlin, expresia elocventă a perioadei „Războiului Rece”. Un cuvânt foarte des folosit pe parcursul acestei adunări a fost acela de „drep-tate”, recunoscând prin aceasta faptul că nu poate exista pace fără dreptate³⁶. În acest sens, CBE se afirma încă de atunci prin aceea că nu vorbea despre pace doar într-un stil pacifist utopic, ci pleda pentru o pace consolidată prin dreptate. Cât privește organizarea CBE, adunarea din 1960 a confirmat ca secretar general pe Dr. Hans Heinrich Harms și a decis să lărgască ceea ce s-a numit până atunci „Comitetul Executiv” de la trei la 5 persoane și să-i dea numele de Prezidiu. Printre cei cinci membrii ai prezidiului s-a numărat și episcopul Johann Wendland de la Berlin, reprezentantul Bisericii Ortodoxe Ruse, care devenea astfel primul ortodox membru al instanței supreme de conducere a CBE. Ca președinte al acestui Prezidiu a fost ales episcopul anglican din Marea Britanie Leslie Hunter. Pe lângă Prezidiu, cea de a doua Adunare Generală CBE a ales și un Comitet de Continuare, format din 15 reprezentanți din diferite biserici, printre care se numărau și doi ortodocși și anume episcopul Emilian Timiadis, reprezentantul Patriarhiei Ecumenice la Geneva, și respectiv prof. L. Pariski de la Leningrad, reprezentantul Bisericii Ortodoxe Ruse.

³⁵ C.E. WILKENS, „Europäische Konferenz”, p. 141.

³⁶ C.E. WILKENS, „Europäische Konferenz”, p. 15.

Cea de a III-a Adunare Generală a CBE s-a desfășurat tot la Nyborg între 1-5 octombrie 1962. Tema întrunirii a fost: „Biserica în Europa și criza omului modern” (*The Church in Europe and the Crisis of Modern Man*). Adunarea a delegat Prezidiul și Comitetul Consultativ să pregătească un text de constituție a CBE, spre a fi adoptat la următoarea Adunare Generală. Apoi, întrucât între timp secretarul executiv Dr. Harms se întorsese în Germania, adunarea a solicitat secretarului general al CEB, Visser’t Hooft, să-l delege pe pastorul baptist Dr. Glenn Garfield Williams (1923-1994), care lucra în calitate de secretar pentru Europa în cadrul serviciului CEB de ajutorare a bisericilor, să lucreze o parte din timp pentru CBE. După înființarea unui secretariat propriu al CBE la Geneva, Dr. Williams a devenit primul secretar general propriu-zis al CBE și a activat până în anul 1986, când a ieșit la pensie.

Adunarea CBE din anul 1962 a confirmat același Prezidiu, cu singura schimbare că episcopul rus Johann Wendland, care plecase între timp în SUA, a fost înlocuit de Arhiepiscopul Serghie de Perm, tot în calitate de reprezentant al Bisericii Ortodoxe Ruse. Comitetul Consultativ era format în continuare din 15 membrii, care au rămas aceiași, inclusiv cei doi reprezentanți ortodocși aleși la Adunarea Generală precedentă. În lista de invitații trimise înaintea acestei adunări este menționată și o invitație adresată Mitropolitului Justin al Moldovei și Sucevei, care însă nu a putut participa la această întrunire. În schimb, Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată la întrunirea din anul 1962 de către Pr. Prof. Dr. Milan Șesan de la Sibiu, invitat personal în calitate de consultant. Acesta a fost primul participant român la o Adunare Generală CBE, deși nu în calitate de delegat oficial. După cum reiese dintr-o scrisoare a profesorului sibian, din 31 iulie 1964, adresată Dr. Williams de la Geneva, Prof. Milan Șesan a ajuns în legătură cu CBE prin Conferința Creștină pentru Pace de la Praga³⁷, în care era foarte angajat, nu în ultimul rând datorită cunoștințelor sale de limbă cehă și de relațiile sale cu reprezentanți ai bisericilor din Cehoslovacia. La 15 iulie 1963, Prof. Șesan a trimis la Geneva o scrisoare în limba germană, care însoțea raportul său în limba română cu privire la cea de a III-a Adunare Generală CBE. Pastorul Williams a răspuns profesorului sibian la data de 25 iulie³⁸ același an, mulțumindu-i pentru materialul trimis și precizând că a fost

³⁷ În Arhivele CBE de la Geneva: Conference of European Churches. General Secretariat. Correspondence with member churches, File No 8.

³⁸ În Arhivele CBE de la Geneva: Conference of European Churches. General Secretariat. Correspondence with member churches, File No 8.

foarte interesant pentru el să citească raportul respectiv, pe care l-a înțeles datorită cunoștințelor sale de limbă latină și italiană³⁹. În arhivele CBE de la Geneva se păstrează și o copie a unei scrisori adresate de pastorul Williams profesorului Șesan, la 13 august 1964, în care se precizează că la începutul lunii martie din acel an, profesorul Moiescu⁴⁰ a participat în calitate de observator la întrunirea Prezidiului și a Comitetului Consultativ de la Viena și a transmis rugămintea patriarhului Justinian de a putea trimite trei delegați ai Bisericii Ortodoxe Române la „Nyborg IV”, respectiv la cea de a IV-a Adunare CBE. Considerăm că aceasta era prima solicitare formală a Bisericii Ortodoxe Române pentru a deveni membră a CBE.

Cea de a IV-a Adunare Generală CBE, desfășurată între 5-10 octombrie 1964, a avut o însemnătate deosebită din mai multe puncte de vedere. Datorită faptului că autoritățile daneze cereau ca delegații din fosta Republică Democrată Germană să călătorească cu pașapoarte emise de o autoritate dintr-o țară membră a pactului NATO, adunarea aceasta s-a desfășurat la bordul vasului Bornholm, într-o zonă extrateritorială. În al doilea rând această adunare a adoptat o constituție a CBE, prin care această organizație se definea cu un profil propriu. Prin această constituție se preciza că organul deliberativ suprem al CBE era Adunarea Generală, iar autoritatea conferinței între două Adunări Generale era exercitată de Prezidiu împreună cu Comitetul Consultativ. Secretariatul conferinței exercita funcția executivă a acesteia. Tema discutată la această întrunire a fost „Trăind împreună ca generații și continente” (*Living Together as Continents and Generations*). La această adunare, prezența ortodoxă a fost mult mai pregnantă. Alături de reprezentanții Patriarhiei Ecumenice, ai Bisericii Ortodoxe Ruse, ai Bisericii Ortodoxe Sârbe și ai Bisericii Ortodoxe din Finlanda, s-a numărat și delegația Bisericii Ortodoxe Române formată din cinci membrii și condusă de Mitropolitul Justin al Moldovei și Sucevei.

Din delegația BOR la adunarea din 1964 mai făceau parte⁴¹: Episcopul Visarion Ploieșteanul, Episcop Vicar Patriarhal, Pr. Prof. Dr. Gheorghe Moiescu (Viena); Pr. Prof. Dr. Ioan Gh. Coman (București) și Pr. Prof. Dr. Milan Șesan (Sibiu). În arhivele CBE de la Geneva se găsește și copia unei scrisori

³⁹ Potrivit copiei păstrate în arhiva CBE de la Geneva, File Nyborg III.

⁴⁰ Este vorba de preotul Gheorghe Moiescu, profesor la Institutul teologic de grad universitar din București, iar între anii 1960-1974 paroh al parohiei ortodoxe române din Viena. Preotul Moiescu a fost un apropiat al Mitropolitului Justin al Moldovei și Bucovinei.

⁴¹ Potrivit Scrisorii semnate de Episcopul Visarion, din data de 28 august 1964, cu numărul de la Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române 11473/1964.

din 21 august 1964, semnată de secretarul general al CBE și adresată Mitropolitului Justin la Iași, din care reiese, mai întâi, că pastorul Williams îl cunoștea pe ierarhul român dar nu știa dacă acesta va participa sau nu la cea de a IV-a Adunare Generală CBE, dar în care îi propunea să accepte președinția grupului de lucru de la această adunare, care urma să discute tema: „A trăi împreună ca generații”. Prin această scrisoare reprezentantul CBE dorea să fie sigur că ierarhul pe care îl aprecia deja foarte mult va fi prezent la acea adunare, când Biserica noastră a devenit membră CBE. Mitropolitul Justin a trimis pastorului Williams o telegramă din București, la data de 21 septembrie 1961, prin care declara că acceptă să exercite președinția acelui grup de lucru. La această întrunire, Mitropolitul Justin a fost ales în Prezidiul CBE, format începând de la această întrunire din 7 membrii. Înaltul ierarh român a făcut parte din acest Prezidiu, în care s-a remarcat prin intervențiile sale clare și constructive, până la alegerea sa ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române în anul 1977. În Comitetul Consultativ, care număra începând cu această adunare 18 membrii, a fost ales pentru o perioadă de șase ani Pr. Prof. Dr. Ioan Gh. Coman, primul reprezentant ortodox român în acest for.

A V-a Adunare Generală a CBE s-a desfășurat între 29 septembrie – 5 octombrie 1967 la Pörtschach, în Austria, unde s-a discutat tema: „A sluji și a reconcilia: sarcina Bisericilor europene astăzi” (*To Serve and Reconcile: the Task of the European Churches Today*). Delegația BOR a fost condusă și de această dată de Mitropolitul Justin al Moldovei și Sucevei și includea următorii membrii: Mitropolitul Nicolae Mladin al Ardealului; Pr. Prof. Dr. Ioan Gh. Coman (București); Pr. Prof. Dr. Gheorghe Moisescu (Viena) și Diac. Prof. Dr. Nicolae Nicolaescu (București). În raportul de activitate prezentat de secretarul general al CBE se preciza că Prezidiul și Comitetul Consultativ s-au întrunit pe parcursul celor trei ani, care au urmat Adunării Generale precedente, de 5 ori și că două din aceste întruniri au fost găzduite la București (în septembrie 1965 și în martie 1967), de către Patriarhia Română. În mesajul adresat bisericilor din Europa de către adunarea de la Pörtschach se menționa printre altele că

„noi trebuie să progresăm de la coexistență la cooperare internațională și slujire reciprocă în folosul tuturor popoarelor, oricare ar fi sistemul lor politic sau social. Cerem creștinilor din Europa și bisericilor lor să urmărească aceste țeluri, fiind pregătiți să se dedice slujirii și reconcilierii”⁴².

⁴² Michael DE-LA-NOY, *A Task for the Churches in Europe. To serve and reconcile*, A Report of the „Nyborg V” Assembly of the Conference of European Churches in Pörtschach 1967, Geneva, 1968, p. 43.

Această adunare a fixat câteva programe de lucru mai clare ale CBE și a hotărât ca această organizație să aibă un secretariat propriu și să nu mai depindă de personalul CEB. În sfârșit, adunarea din Austria a adoptat un regulament de funcționare a Adunării Generale și a comitetelor sale de lucru, apoi reguli privind funcționarea Prezidiului și a Comitetului Consultativ, precum și a secretariatului conferinței. Aceste reguli au fost mereu îmbunătățite de adunările care au urmat. Predica din cadrul serviciului de la încheierea lucrărilor acestei adunări a fost rostită de către Pr. Prof. Ioan Coman, care a subliniat printre altele că „viața actuală în complexitatea ei impune o varietate considerabilă de remedii creștine, care nu se vor limita doar la a consola, ci vor face să lucreze toate resursele dragostei evanghelice în întreaga lume”⁴³. Mitropolitul Justin a continuat mandatul său ca membru al Prezidiului, iar Pr. Prof. I. Gh. Coman ca membru al Comitetului Consultativ al CBE.

Tema celei de a VI-a Adunări Generale a CBE, care s-a desfășurat între 26 aprilie – 3 mai 1971, la Nyborg, Danemarca, s-a intitulat: „Slujitori ai lui Dumnezeu – slujitori ai oamenilor” (*Servants of God, Servants of Men*). La această întrunire Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată prin următoare delegație: Mitropolitul Justin al Moldovei și Sucevei; Mitropolitul Antonie al Transilvaniei, pe atunci în calitate de Episcop Vicar Patriarhal, Pr. Prof. Dr. Ioan Gh. Coman; Pr. Prof. Dr. Dumitru Fecioru (București); Diac. Prof. Dr. Ioan Bria (București); Pr. Prof. Dr. Gh. Moisescu (Viena); Diac. Prof. Dr. Nicolae Nicolaescu (București) și d-l Ioan Săbăduș (București). Alături de raportul de activitate al secretarului general au fost prezentate aici și rapoartele următoarelor trei grupe de lucru: 1. Bisericele Europei și Bisericele altor continente; 2. Slujirea Bisericilor în societate și 3. Chestiuni eclesiologice în societatea europeană modernă. După aceste rapoarte au urmat prezentările a două grupe ad-hoc și anume prima privind o comitet comun de lucru dintre CBE și Conferința Creștină pentru Pace, iar a doua privind „Evanghelia pentru călători”⁴⁴. Aceste rapoarte exprimau diversitatea activității CBE din acea perioadă de timp, ca și faptul că aceste proiecte erau conduse pe bază de voluntariat. Adunarea a luat de asemenea atitudine față de conflictul izbucnit în Irlanda de Nord și a adoptat o rezoluție prin care chema pe toți creștinii din acea parte a Europei să renunțe la lupta partinică

⁴³ Marc-André LEDOUX, *NYBORG V. Rapport*, Foi et Vie, Paris, f.a. p. 43.

⁴⁴ Konferenz Europäischer Kirchen, *Nyborg VI. Was geschah. Bericht der Sechsten Vollversammlung der Konferenz Europäischer Kirchen*, Genf, f.a., p. 69.

și să contribuie la instaurarea păcii. CBE includea în familia sa Biserici de aproape toate tradițiile din Europa, cu excepția Bisericii Romano-Catolice, care s-a deschis oficial față de Mișcarea Ecumenică abia după cel de al II-lea Conciliu de la Vatican (1962-1965). A VI-a adunare CBE a salutat înființarea *Consiliului Conferințelor Episcopilor (Catolici) din Europa (CCEE)*, care tocmai luase ființă la Roma, și a exprimat speranța unei mai strânse cooperări dintre CBE și Biserica Romano-Catolică.

După această adunare, Mitropolitul Justin a continuat activitatea sa în Prezidiul CBE, format ca și până atunci din 7 membrii. În Comitetul Consultativ, care număra de la această adunare 22 de membri, Pr. Prof. Dr. Ioan Gh. Coman a fost înlocuit cu Episcopul Antonie Ploieșteanul. La 22 iunie 1971, secretarul general al CBE a adresat o scrisoare ilustrului patrolog român și i-a mulțumit pentru contribuția sa valoroasă la dezvoltarea acestei organizații. Pr. Prof. Coman a răspuns la data de 5 iulie⁴⁵ același an, mulțumind pentru aprecierile făcute și exprimându-și regretul că nu a putut lucra mai mult în această „arenă a creștinismului european”, rugându-l pe secretarul general să scrie Patriarhului Justinian despre activitatea sa la CBE și să continue a-i trimite publicațiile teologice care vor apare sub egida acestei organizații. În arhiva CBE de la Geneva s-a găsit de asemenea o scrisoare autografă a Mitropolitului de atunci al Moldovei și Sucevei, din data de 1 august 1972, adresată secretarului general al CBE, prin care ierarhul român informa pe pastorul Williams că datorită vizitei Patriarhului Pimen al Moscovei și al întregii Rusii în România, în a treia decadă a lunii octombrie 1972⁴⁶, nu putea participa la întrunirea prezidiului CBE, de aceea îl delega pe Episcopul Vicar Patriarhal Antonie să-l înlocuiască. Această scrisoare exprimă în mod clar grija cu care trata marele ierarh relațiile sale cu organizația de la Geneva.

La cea de a VII-a Adunare Generală CBE, desfășurată între 16-23 septembrie 1974 la Engelberg, în Elveția, s-a produs o schimbare profundă în activitatea acestei organizații, datorită în bună parte contribuției ortodoxe. Tema dezbătută la Engelberg, a fost: „Fiți lucrători ai Cuvântului – Unitate în Hristos și Pace în Lume” (*Act on the Message - Unity in Christ and Peace in the World*). Delegația Bisericii Ortodoxe Române era condusă acum pen-

⁴⁵ Arhiva CBE de la Geneva, corespondența Secretarului General.

⁴⁶ Arhiva CBE de la Geneva, corespondența Secretarului General.

tru ultima dată de Mitropolitul Justin al Moldovei și Sucevei și includea pe: Episcopul Antonie Ploieșteanul, Episcop Vicar Patriarhal; Pr. Prof. Ștefan Alexe (București), Pr. Prof. Dr. Ioan Ică (Sibiu), Pr. Prof. Dr. Gh. Moiescu (Viena)⁴⁷; Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu (București); Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu (București) și Pr. Dumitru Soare, consilier patriarhal (București). Mitropolitul Justin al Moldovei și Sucevei a continuat mandatul său ca membru al Prezidiului până la expirarea mandatului său în anul 1979⁴⁸, iar Episcopul Antonie Ploieșteanul pe cel de membru al Comitetului Consultativ.

Secretarul general al CBE G. G. Williams a participat atât la înmormântarea patriarhului Justinian în ziua de 31 martie 1977, cât și la instalarea patriarhului Justin în ziua de 19 iunie 1977. În arhivele CBE se păstrează o copie a unei telegrame trimise de Williams Mitropolitului Justin la Palatul Patriarhal din București, prin care preciza că se roagă ca Dumnezeu să îndrume Adunarea Națională a Bisericii Ortodoxe Române în momentul foarte important al alegerii unui nou patriarh. O altă telegramă semnată tot de Williams în data de 13 iunie 1977 și adresată „Preafericirii Sale Patriarhului Justin, Palatul Patriarhiei, București”, prin care reprezentanții CBE exprimau sincere felicitări (heartiest congratulations) și „cer de la Dumnezeu binecuvântări bogate peste voi și peste marea voastră Biserică” (pray Gods richest blessings on you and your great church). Printr-o telegramă din 14 iunie 1977, semnată de „Metropolitan Justin, Patriarh locum tenens”, Secretarul General al CBE era invitat să participe la festivitățile de întronizare a noului patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, care urmau să aibă loc în zilele de 18 și 19 iunie 1977. Pastorul Williams a participat la acele festivități, iar subsemnatul l-am însoțit pe oaspetele de la Geneva în calitate de interpret. În acele zile comunitatea baptistă din București l-a invitat pe Dr. Williams,

⁴⁷ Pr. Prof. Dr. Gheorghe Moiescu a decedat pe parcursul acestei adunări de la Engelberg, în urma unui atac de cord. Volumul documentar privind această adunare, publicat mai târziu, a fost dedicat memoriei sale, care era considerat „prieten și colaborator de lungă durată al CBE”.

⁴⁸ În comunicatul de presă publicat de CBE la data de 31 iulie 1986, în limbile engleză, franceză și germană, prin care această organizație exprima condoleanțele sale la moartea Patriarhului Justin, cu titlul *Dispariția Patriarhului ortodox român, fost președinte al CBE*, se precizează că „atunci când mitropolitul Justin a fost ales patriarh în anul 1977, el și-a exprimat dorința de a rămâne membru al Prezidiului CBE până la terminarea mandatului său în octombrie 1979. După această dată, el a continuat să arate un interes profund față de lucrările CBE până la apariția bolii care l-a răpus”. (CEC News – KEK nouvelles – KEK Nachrichten Nr. 9/86).

care era și el baptist, să le facă o vizită. Când a venit la hotel un reprezentat al acelei comunități să-l conducă pe oaspete la casa lor de adunare, eu i-am spus lui Williams că îl aștept la hotel, dar el a insistat să merg cu el, deși cel care venise de la bapțiști vorbea perfect limba engleză. Sala unde se întrunise comunitatea baptistă era arhiplină și pastorul l-a salutat pe oaspete despre care a spus că se află la o întrunire în România, fără să spună un cuvânt despre ortodocși și fără măcar să pronunțe cuvântul ortodox. Când Williams a fost invitat să vorbească a început cu versetul din Epistola întâi către Corințeni, 12, 26: *„Și dacă un mădular suferă, toate mădulele suferă cu el; și dacă un mădular este slăvit, toate mădulele se bucură cu el”*. A continuat precizând că noi ne-am întristat împreună cu Biserica Ortodoxă Română când patriarhul Justinian a trecut la cele veșnice, iar acum ne bucurăm împreună cu toți ortodocșii români la instalarea unui nou patriarh și a precizat că se află în România la instalarea noului patriarh, precizând că este însoțit de „prietenul său”, diaconul dr. Viorel Ioniță și m-a prezentat, după ce toți se uitau la mine cu coada ochiului, căci eram îmbrăcat în reverendă. În toată cuvântarea sa, Williams a evinențiat contribuția Bisericii Ortodoxe Române la dialogul și cooperarea dintre biserici pe plan internațional. Am simțit admirația acestui om față de patriarhul Justin și de Biserica noastră, admirație pe care a exprimat-o cu riscul de a-i decepționa pe confrății săi, ceea ce s-a și întâmplat în mod vizibil.

În toamna anul 1981, Patriarhul Justin a făcut o vizită la Centrul Ecumenic de la Geneva, unde a dedicat o jumătate de zi întâlnirii cu reprezentanții CBE. Apoi la sfârșitul lunii iulie 1986, când au aflat despre trecerea la cele veșnice a Patriarhului Justin, membrii conducerii CBE au trimis o telegramă Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române cu următorul conținut: „profund întristați de știrea morții Prea Fericitului Patriarh Justin, Conferința Bisericilor Europene, amintindu-și cu recunoștință de neprețuita lui dăruire față de munca noastră, exprimă simpatia cea mai caldă față de Biserica noastră. Dumnezeuvoastră împreună cu noi am pierdut un părinte în Dumnezeu și un prearespectat prieten. Odihnească-se în pace. Fie ca Harul lui Dumnezeu să vă îndrume în aceste zile triste dar decizionale”. Semnează: A. Appel, președinte, Mitropolit Alexei (de Leningrad și Novgorod)⁴⁹, vicepreședinte și Williams, secretar general. În același timp, CBE a publicat un comunicat de presă amintit mai sus, în care se spunea:

⁴⁹ Mai târziu ajuns patriarh al Bisericii Ortodoxe Ruse, ca Alexie al II-lea (1990-2008).

„Am aflat cu profundă tristețe despre moartea, la București, în primele ore ale dimineții, a Prea Fericirii Sale Justin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. În octombrie 1964, pe când era mitropolit al Iașilor și al Moldovei (Metropolitan of Iasi and Moldavia), el a devenit membru al Prezidiului Conferinței Bisericii Europene. Participând asiduu la toate lucrările Prezidiului, el a contribuit adesea la rezolvarea problemelor referitoare la relațiile dintre Est și Vest și în relațiile dintre ortodoxie și alte confesiuni creștine”⁵⁰.

Pastorul Glen Garfield Williams a participat personal la funeraliile patriarhului Justin, ca expresie a stimei pe care a purtat-o marelui patriarh. Pe parcursul activității mele ca membru al personalului CBE între anii 1994-2011, am întâlnit adese oameni de răspundere care l-au cunoscut personal pe Patriarhul Justin cât timp a activat în cadrul instanțelor de conducere ale acestei organizații și care vorbeau cu multă admirație despre el; o traducătoare îmi spunea cu admirație cât de bine vorbea ierarhul român limba franceză, iar cei care au lucrat cu el cât de clar și constructiv era în intervențiile sale. Pe timpul activității sale în cadrul CBE, mitropolitul de atunci al Moldovei și Sucevei a reușit să impună Biserica Ortodoxă Română pe plan internațional ca pe un partener demn de încredere.

⁵⁰ CEC News – KEK nouvelles – KEK Nachrichten Nr. 9/86.

CONTRIBUȚII TEOLOGICE ALE PR. PROF. UNIV. DUMITRU POPESCU ÎN TIMPUL ARHIPĂSTORIRII PATRIARHULUI JUSTIN MOISESCU

Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan BUCHIU

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, București

Abstract

The original and specific theological contribution of rev. prof. dr. Dumitru Popescu in the realm of the inter-Christian theological dialogue, over the last decades of the 20th century, lies in the fact that his theologizing posits Trinitarian and Christological-Pneumatological grounds for both the ecclesiological doctrine, on the one hand, and the relationship between man and the entire created world, brought into existence by God, on the other hand. According to the theological thinking of Father prof. dr. Dumitru Popescu, the relationship between the Universal Church and the local Church is based on the eternal paradigm of the paradoxical reality of God – the Holy Trinity, within which unity and diversity coexist and are never mutually exclusive. Similarly, the relationship between man and cosmos is seen as based on the everlasting foundation of the presence and action of the Divine Logos – the Creator, incarnate as Divine Logos – the Saviour, in order to re-direct mankind and the entire cosmos towards God; thus is reasserted the theocentric character of humanity and created world, as intended from eternity, through their transfiguration and deification operated by the Holy Spirit. The ecological balance of our planet, a condition that is challenged

and threatened today, can be restored if people fully undertake the process of spiritualization for themselves, so that they may subsequently extend it upon the entire created world.

Keywords

Ecumenism, Trinitarian theology, unity in diversity, communion dimension, ecological crisis, Orthodox spirituality.

Perioada în care destinele Bisericii Ortodoxe Române au fost conduse de vrednicul de pomenire Patriarhul Justin Moiescu, deși n-a depășit granițele unui deceniu (1977-1986), poate fi caracterizată drept una prolifică din punct de vedere teologic. Pe de o parte din inițiativa patriarhului a luat ființă colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, prevăzută să cuprindă 100 de volume cu traducerile scrierilor Sfinților Părinți, iar pe de altă parte, ca să oferim doar două exemple, în acest interval părintele Dumitru Stăniloae a publicat trei dintre principalele lucrări de teologie (*Teologia Dogmatică Ortodoxă*, 1978, trei volume, *Teologia Morală Ortodoxă*, (*Cursul de Ascetică și Mistică*), 1981, vol.3, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă*, 1986). Tot cu binecuvântarea Patriarhului Justin Moiescu a apărut lucrarea pr. prof. Ion Bria *Dicționar de Teologie Ortodoxă* (1981), dar și alte lucrări teologice, precum și mai multe numere tematice ale revistei „Ortodoxia”, dedicate unor capitole importante din Teologia Dogmatică.

Pe aceeași linie teologică se încadrează și promovarea unor tineri teologi de către Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române în activitatea externă ecumenică, el însuși activând o lungă perioadă în organisme internaționale ecumenice. Două cazuri sunt astăzi bine-cunoscute: rectorul Institutului Teologic de grad universitar din București, pr. prof. dr. Dumitru Popescu, director de studii la Conferința Bisericilor Europene și tânărul teolog, ucenic al părintelui Stăniloae, Dan-Ilie Ciobotea (astăzi Preafericitul Părinte Patriarh Daniel), profesor la Institutul Ecumenic de la Bossey, Geneva din Elveția. Împreună cu cei doi teologi, și-a continuat activitatea ecumenică la Geneva și pr. prof. Ion Bria, așa încât Biserica și teologia noastră au avut în acea perioadă reprezentanți de marcă pe plan ecumenic, alături de mitropolitul Antonie al Ardealului și de alți ierarhi.

În cele ce urmează vom investiga câteva din contribuțiile teologice al pr. prof. univ. Dumitru Popescu, care pot ilustra în mod elocvent perioada de efervescență teologică, patronată spiritual de Patriarhul Justin Moiescu. Precizăm că articolele și studiile pe care le vom cerceta nu au fost încă traduse în limba română, ele rămânând până astăzi așa cum au fost susținute de părintele profesor, adică în limba franceză.

Înainte de a ocupa prin concurs postul de director de studii de la C.B.E., în anul 1980, pr. prof. Dumitru Popescu participase la cea de-a V-a Adunare Generală a C.E.B. de la Nairobi, Kenya, 1975, în delegația B.O.R., condusă de mitropolitul, pe atunci, Justin Moiescu, al Moldovei, luând contact direct cu activitatea ecumenică. În urma acestei participări a publicat două studii („Biserica locală și comunitatea conciliară”, rev. „Ortodoxia” 3-4/1977 și „Comunitatea conciliară și problema ecumenistă actuală”, rev. „Studii Teologice”, 3-6/1977), prin care se prefigurează ca specialist în eclesiologia comparată, punctul de plecare reprezentându-l, în pregătirea sa de teolog dogmatist, teza sa de doctorat intitulată „Eclesiologia romano-catolică după documentele celui de-al doilea Conciliu de la Vatican și ecourile ei în teologia contemporană”(Ortodoxia 3/1972).

O altă participare ecumenistă a pr. prof. Dumitru Popescu a fost cea de la a opta Adunare Generală a C.B.E., desfășurată la Chania, Creta în 1979, în cadrul lucrărilor fiind analizată responsabilitatea creștină față de societate, care trebuie să evite atât atitudinea pietistă, cât și activismul social, și să aibă ca fundament slujirea creștină, care izvorăște din slujirea lui Hristos față de lume. În același an a publicat articolul „Concepte despre unitate” (*Mitropolia Banatului*, nr. 7-9/1979), iar în anul următor studiul „Natura Bisericii din punct de vedere ființial și comunitar” (*Mitropolia Banatului*, nr. 10-12/1980), confirmând preocupările sale dogmatice în materie de eclesiologie, care îl vor ajuta ulterior în activitatea sa ecumenică.

Ca director de studii la C.B.E. pr. prof. Dumitru Popescu s-a străduit să aducă pe agenda discuțiilor teologice în cadrul colocviilor pe care le-a organizat tema trinitară, care, în dogmatica ortodoxă, îndeosebi prin părintele Stăniloae, a redevenit fundamentul oricăror abordări teologice. După cum mărturisea la încheierea activității sale ecumeniste la Geneva, inițiativa sa a stârnit la început unele nedumeriri în cercurile teologice apusene, care, așa cum se cunoaște, preferă să analizeze diferite teme teologice de actualitate fără o raportare necesară, am spune obligatorie, la dogma trinitară. Pe măsură ce viziunea ortodoxă trinitară a devenit tot mai prezentă în cadrul în-

tâlnirilor din deceniul al IX-lea al secolului trecut, teologii catolici și protestanți au început să sesizeze rezultatul direct al acestei abordări și anume o înțelegere holistică a problemelor grave cu care se confruntă umanitatea în epoca postmodernă, mult mai eficientă decât o abordare unilaterală, circumscrișă de multe ori uneia sau alteia dintre „teologiile genitivului”, cum au fost definite acele curente teologice apărute în protestantismul contemporan.

Așa se face că unul dintre primele colocvii organizate de pr. prof. Dumitru Popescu a avut tema: „Comuniunea Duhului Sfânt astăzi – Treime, Biserică Creație” (Cardiff, Marea Britanie, 24-28 martie 1981). Dintre ideile mai importante analizate în cadrul acestei întâlniri ecumenice semnalăm:

„Dorința de a găsi o mai profundă relație dintre dimensiunea verticală și cea orizontală a vieții și angajamentului creștin (...) Problema relației dintre spiritualitate și secularizare a fost abordată în acest context. Opoziția între contemplare și acțiune trebuie căutată în separarea dintre Dumnezeu și natura umană. Așa s-a ajuns la o spiritualitate, care a favorizat fuga de lume, pentru că Duhul a pierdut orice relație cu natura umană, pe de o parte, iar pe de altă parte, la un militantism social, care face abstracție de contemplare, din același motiv (...) Referitor la problemele ecologice, acestea au fost orientate în trei direcții independente: stilul de viață, doctrina asupra creației și responsabilitatea omului în fața lui Dumnezeu, cu privire la creație”¹.

După cum se poate observa din descrierea acestor idei teologice, chiar dacă unele abordări unilaterale continuau să persiste în cadrul discuțiilor ecumenice, contribuția ortodoxă exprimată prin relaționarea directă a doctrinei trinitare cu cea despre Biserică și cea despre creație a fost de natură să instituie o nouă paradigmă prin redescoperirea dimensiunii treimice, atât la nivel eclesial, cât și la nivel cosmic. În alți termeni, nimic din ceea ce este creat nu poate fi separat de Dumnezeu și privit doar prin prisma unei autonomii totale, decât cu riscul de a i se știrbi sau deteriora grav identitatea și destinul.

În același an, un alt colocviu al C.B.E. organizat în Danemarca între 16-20 noiembrie, a avut tema: „Chemați la o singură speranță: comunitatea ecu-

¹ Conference des Eglises europeennes, *La communion du Saint-Esprit aujourd'hui – Trinite, Eglise, Creation*, Geneve, 1981, pp. 5-8.

menică în rugăciune, mărturie și slujire”. Pr. prof. Dumitru Popescu a susținut referatul intitulat „Credința speranței noastre”, în cuprinsul căruia a proiectat din nou, și asupra temei acestei întruniri, aceeași perspectivă trinitară ortodoxă, din dorința de a oferi o perspectivă completă și complexă despre Dumnezeu și despre lume, care să înlocuiască pe cea simplistă sau reduționistă susținută până acum în teologiile occidentale. Vom cita din acest referat, tocmai pentru a ilustra în mod convingător contribuția ortodoxă a părintelui profesor:

„Urmând structura simbolului de credință, care vorbește mai întâi de Tatăl, apoi de Fiul și de Sfântul Duh, fără a lua în considerare afirmațiile Simbolului asupra indivizibilității acțiunii trinitare *ad extra*, am conceput creația, de exemplu, într-o manieră monoteistă, în relație unică cu Dumnezeu Tatăl. Astfel, așa cum lucrarea răscumpărătoare a fost pusă în relație unică cu Hristos, Fiul întrupat, și sfințirea oamenilor în Biserică cu Duhul Sfânt, în aceeași manieră monocratică, am văzut creația în relație unică cu Tatăl. Este dificil în această perspectivă să vorbești de prezența și acțiunea Duhului Sfânt prin Hristos, în lume. Or, a pune creația în relație unică cu Dumnezeu Tatăl, fără a se lua în considerare prezența și acțiunea Duhului Sfânt în lume, aceasta înseamnă a plasa în mod radical creația în afara lui Dumnezeu și a Bisericii, cu consecințe deosebit de grave pentru relația Bisericii cu lumea”².

Diferența dintre o perspectivă monopersonală în Dumnezeu, raportată la Biserică și la creație, concepută de teologia scolastică medievală și perspectiva trinitară biblică și patristică, păstrată cu fidelitate de Biserica Ortodoxă, este majoră sau fundamentală, ea fiind de natură să conducă fie la diminuarea acestei relații dintre Dumnezeu, creație și Biserică, fie la îmbogățirea ei. Viața perihoretică a Persoanelor treimice nu se poate manifesta asupra creației decât în același mod, perihoretic sau comunional, iar în acest caz atât creația, cât în mod special Biserica, se dovedesc a fi reflectări ale frumuseții comunionale a Preasfintei Treimi.

Revenind la textul referatului analizat vom putea discerne importanța decisivă a viziunii trinitare ortodoxe:

² Conference des Eglises Europeennes, *Appelles a une seul esperance*, Geneve et Saint-Gall, 1982, p. 38.

„Nu se poate introduce nici o separație între lucrarea Duhului și cea a Tatălui și a Fiului, cu care este închinat și mărit, în virtutea comuniunii trinitare. Inițiativa creației aparține Tatălui, dar Tatăl a creat totul prin Fiul, în Duhul Sfânt. Rolul Duhului este să ridice creația, prin Biserică, spre plenitudinea vieții dată în Hristos. Relația dintre Biserică și lume nu trebuie concepută exterior, pentru că poate duce la opoziția între Biserică și lume, ci în termeni care presupun interioritatea, fiind împiedicați astfel să identificăm în mod facil lumea cu păcatul”³.

Aceste idei teologice vor fi reluate mai târziu de pr. prof. Dumitru Popescu în multe dintre lucrările sale, dar în special în „Iisus Hristos Pantocratorul” (București, 2005), prin intermediul lor fiind respinse în mod categoric relațiile de tip exteriorist dintre Dumnezeu, Biserică și creație, relații marcate de legalism și juridism excesiv, proprii gândirii scolastice și ulterior gândirii filosofice mecaniciste, specifice perioadei Iluminismului francez.

O altă întrunire teologică internațională organizată de C.B.E. de data aceasta la București în anul 1982, la care a participat din partea B.O.R. și părintele Dumitru Stăniloae, cu tema: „Suspînul creației. Creștinii Europei în căutarea responsabilității lor astăzi”, a încercat să depășească dualismul dintre spiritualitatea creștină și responsabilitate, dintre om și natură. Criza ecologică a pus în evidență criza spirituală a omului modern, având drept consecință deprecierea naturii, care nu a mai fost concepută în relația ei cu Dumnezeu. De aici și tendința omului modern de a încerca să ia locul lui Dumnezeu, exploatând în mod discreționar natura și creând dezechilibre majore. Vom cita din concluziile colocviului, redactate prin contribuția pr. prof. Dumitru Popescu, director de studii, care a reușit să impună și de data aceasta poziția teologiei ortodoxe:

„Afirmația Sf. Apostol Pavel privind „*suspînul creației*” (Romani VIII, 20), este rezultatul unui mod de gândire unitar conform căruia, Duhul Sfânt, prin Hristos, păstrează o relație intrinsecă cu ansamblul creației. Aceasta înseamnă că însăși creația dispune de o structură logică sau spirituală internă – confirmată de revelația divină (Ioan I, 1) și de fizica fundamentală contemporană – prin care Duhul imprimă în creație aspirația de a fi eliberată de corupție și care își află împlinirea în

³ Conference des Eglises Europeennes, *Appels a une seul esperance*, Geneve et Saint-Gall, 1982, p. 38.

mântuirea realizată în Hristos prin întruparea, prin patimile de pe cruce și prin înviere. Prezența și acțiunea Duhului Sfânt în creație este singura capabilă de a pune în evidență faptul că de la început creația a fost orientată spre întruparea Fiului lui Dumnezeu și că mântuirea împlinită în Hristos are implicații cosmice”⁴.

Cu alte cuvinte, în mintea omului secularizat credința în prezența Duhului Sfânt în lume, care a început cu însuși actul creației și a continuat de-a lungul istoriei umanității, înnoită apoi prin lucrarea mântuitoare a Fiului lui Dumnezeu întrupat, fiind astăzi respinsă sau ignorată, a condus la conceperea unei autonomii totale, mai întâi a omului și apoi prin extensie și a lumii, aceasta din urmă ajunsă la discreția ilogică și irațională a omului contemporan. Dimpotrivă, admiterea și conștientizarea prezenței tainice dar eficiente a lui Dumnezeu în om și în creație prin Duhul Sfânt, Duhul lui Hristos, trimis de El împreună cu Tatăl peste lume și peste creație, întărește spiritualitatea creștină autentică, prin care omul este avertizat de consecințele tragice ale închiderii totale în imanentul istoriei.

Tot în anul 1982 a fost organizat în Germania, la Goslar, un nou colocviu al C.B.E. cu tema „Puterea reconciliatoare a Treimii”. Poziția teologiei ortodoxe, prezentată și susținută în mod argumentat de pr. prof. Dumitru Popescu a fost aceea că distorsionarea adevărului de credință despre Sfânta Treime prin „Filioque” a produs efecte grave, atât asupra înțelegerii corecte a adevărului treimic, cât și asupra relațiilor interpersonale dintre oameni, care nu mai reflectă comuniunea trinitară. Prin intermediul concluziilor acestei întruniri teologice descoperim efectele negative, care persistă în teologiile apusene până astăzi și care au fost cauzate de scolastica medievală, foarte mult afectată de o viziune juridică, neduhovnicească și cvasi-impersonală.

„Puterea reconciliatoare a Treimii a fost grav afectată printr-o gândire dualistă, care a introdus o disociere artificială între natură și persoane. Astfel, natura sau ființa divină a fost transformată într-o unitate, care se opune oricărei diversități personale, iar diversitatea persoanelor trinitare într-o comuniune căreia îi lipsește unitatea intrinsecă. La nivelul persoanelor trinitare, Duhul Sfânt constituie un „nexus amoris” interpus între

⁴ Conference des Eglises Europeennes, *Le soupir de la creation. Les chretiens d Europe a la recherche de leur responsabilite aujourd hui*, Geneve, 1982, pp. 5-6.

Tatăl și Fiul, care face imposibilă prezența Tatălui în Fiul și invers. La nivelul naturii divine, persoanele sunt absorbite într-o unitate fără distincție, de factură colectivită, care face abstracție de prezența Tatălui în Fiul”⁵.

Din acest citat reiese în mod clar efectul devastator al aplicării substantialismului filosofic aristotelic în teologia trinitară apuseană, care s-a concretizat în pendularea interminabilă între unitatea ființei și diversitatea persoanelor trinitare, așa cum pe alt plan s-a materializat în oscilarea dintre natură și har, între libertatea omului și lucrarea lui Dumnezeu. Dualismul gândirii antice n-a sucombat odată cu depășirea păgânismului, ci a reușit să persiste într-o teologie separată de spiritualitatea autentic creștină. De aici și concluzia formulată de pr. prof. Dumitru Popescu:

„În locul puterii reconciliatoare a Treimii, ne găsim, datorită gândirii dualiste în fața dilemei individualismului și a colectivismului”⁶.

Soluția avansată de teologia ortodoxă și susținută de pr. prof. Dumitru Popescu este aceea că teologia apuseană, fie catolică, fie protestantă, trebuie să conceapă o integrare a ființei divine în persoanelor trinitare și a acestora, în mod distinct și unitar, în ființa divină.

„Persoana nu este o mască aplicată într-o manieră exterioară naturii divine, ci structura interioară a naturii. Prin această integrare este posibilă o comuniune reală, o perihoreză a naturii divine între persoanele trinitare, care face posibilă prezența Tatălui în Fiul și a Fiului în Tatăl, prin Duhul Sfânt, ca expresie a comuniunii trinitare”⁷.

Comuniunea treimică, apofatică în conținutul său tainic, dar revelată și împărtășită oamenilor prin Iisus Hristos, este vitală pentru înțelegerea unității în diversitate a membrilor Bisericii în mod special și a umanității în mod general. Ea nu trebuie considerată doar un model distant și imposibil de atins, cum din nefericire s-a întâmplat în creștinismul occidental, deoarece din adâncul acestei comuniuni coboară harul Duhului Sfânt, Duhul co-

⁵ Conference des Eglises Europeennes, *La Puissance reconciliatrice de la Trinite*, Geneve, 1983, pp. 9-10.

⁶ Conference des Eglises Europeennes, *La Puissance reconciliatrice de la Trinite*, Geneve, 1983, p. 10.

⁷ Conference des Eglises Europeennes, *La Puissance reconciliatrice de la Trinite*, Geneve, 1983, p. 10.

muniunii treimice, care face capabili pe cei renăscuți în Hristos să trăiască plenar în comuniunea Bisericii și să se opună mișcărilor divergente, care sunt tot mai prezente în societate.

În absența acestui unic și inconfundabil model, dar și sursă de putere, încercările de regăsire a unității eclesiale sunt sortite eșecului, diferitele modele de unitate avansate de teologi fiind diametral opuse. Iată și analiza pe care o face pr. prof. Dumitru Popescu acestei problematici actuale și dificile în același timp:

„Pe de o parte, este vorba de comuniunea conciliară a Bisericilor, pusă în relație, prin Duhul Sfânt, cu diversitatea personală a comuniunii trinitare. Iată de ce se afirmă că „Hristos adună mădulele în comuniunea Duhului Sfânt și face din ele copiii Tatălui”. În acest text se vorbește de comuniune, fără a se vorbi de unitate. Aceasta înseamnă că acestei comuniuni conciliare îi lipsește unitatea organică intrinsecă. Pe de altă parte, se vorbește de unitatea organică, pusă în relație prin Hristos, cu natura divină. Din această cauză se afirmă: „credincioșii participă împreună la natura divină a lui Hristos înviat și devin mădulele unicului Său trup.... Aici se vorbește de unitatea organică a trupului lui Hristos, fără a se aminti comuniunea Duhului Sfânt. Aceasta înseamnă însă că această unitate organică se opune diversității locale a Bisericilor”⁸.

Prin urmare modelul de unitate în Biserică în loc să fie reprezentat de Sfânta Treime, definită magistral de către părintele Stăniloae drept „structura supremei iubiri”, este relaționat în mod unilateral fie cu ființa divină cea una, fie cu persoanele treimice, dar care nu sunt privite în interioritatea sau intersubiectivitatea lor suprarățională, ci într-o exterioritate artificială, care le separă, anulând perihoreza trinitară. Pr. prof. Dumitru Popescu făcea pe această cale apologia modelului eclesiologic ortodox, în care unitatea și diversitatea coexistă, desigur și prin efortul de slujire reciprocă și prin respingerea pretențiilor de supremație, neconforme cu viziunea ortodoxă autentică. Așa trebuie înțeleasă și concluzia documentului acestui colocviu, care avansează singura soluție posibilă și viabilă a tensiunilor apărute între local și universal în materie de eclesiologie:

⁸ Conference des Eglises Europeennes, *La Puissance reconciliatrice de la Trinite*, Geneve, 1983, pp. 11-12.

„Unitatea organică a Bisericii ca trup al lui Hristos trebuie integrată în diversitatea Bisericilor locale, așa cum persoanele trinitare sunt integrate în natura divină și natura divină în persoane. Această integrare depășește orice opoziție artificială între unitate și diversitate, pentru că unitatea organică a trupului lui Hristos nu mai reprezintă o structură care amenință din exterior identitatea locală a Bisericilor, ci forța care afirmă din interior identitatea locală a Bisericii, ca identitate deschisă, prin raportare la celelalte Biserici, în perspectiva forței reconciliatoare a Treimii”⁹.

Insistența cu care pr. prof. Dumitru Popescu relaționa permanent Biserica cu Preasfânta Treime urmărea să fundamenteze o teologie a prezenței lui Dumnezeu în om, în creație și în Biserică, în absența căreia procesul secularizării devine inevitabil. Așa cum am precizat la începutul acestui referat

„ancorarea tuturor soluțiilor teologice de către părintele profesor în dogma Sfintei Treimi a suscitat oarecare uimire și neîncredere printre teologii catolici și protestanți. După un timp însă, toți aceștia s-au convins de justetea poziției ortodoxe, care le-a devenit familiară, tocmai datorită eforturilor susținute ale teologului român, ce nu înceta să afirme în toate întrunirile ecumenice prezența dinamică și eficientă a Sfintei Treimi în cosmos, în Biserică și în oameni. Prin studiile și articolele publicate în această perioadă, prin organizarea colocviilor C.B.E., prin contactul direct cu renumiți teologi catolici și protestanți pr. prof. Dumitru Popescu a acumulat o vastă experiență în domeniul ecumenismului și, totodată, a dovedit calități de excepție, necesare teologului angajat în dialoguri ecumenice, rezumate în deschidere onestă față de ceilalți, în echilibru constant al opiniilor și în fidelitatea față de doctrina Bisericii căreia îi aparține”¹⁰.

Faptul că referatele susținute în cadru acestor colocvii, ca și concluziile finale ale discuțiilor sunt pline de substanță, echilibrate și originale se dato-

⁹ Conference des Eglises Europeennes, *La Puissance reconciliatrice de la Trinite*, Geneve, 1983, p. 12.

¹⁰ Pr. conf. dr. Ștefan BUCHIU, „Contribuția pr. prof. dr. Dumitru Popescu la dezvoltarea teologiei ortodoxe românești”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul CXVII (1999), nr. 7-12, iulie-decembrie, p. 256.

rează tocmai ancorării lor într-o bază doctrinară solidă. Diferit de modul ortodox de a teologhisi, în Apus vreme de secole

„s-a accentuat unilateral transcendența imuabilă a lui Dumnezeu, consecință a acordării unui primat logic ființei divine asupra persoanelor trinitare sau a conceperii acestei ființe ca incomunicabilă și în același timp urmare a respingerii doctrinei energiilor necreate divine, învățătură ce permite teologiei ortodoxe să afirme, concomitent cu transcendența divină, o prezență imanentă în lume a lui Dumnezeu prin lucrările Sale”¹¹.

Tocmai de aceea contribuția pr. prof. Dumitru Popescu la afirmarea teologiei ortodoxe în mediul teologic occidental poate fi considerată pe drept cuvânt una meritorie, care a avut urmări benefice în cunoașterea și aprecierea Ortodoxiei în general și a Ortodoxiei românești în special.

Contribuțiile teologice analizate mai sus demonstrează că pr. prof. dr. Dumitru Popescu a reprezentat într-un mod strălucit și de o manieră convingătoare viziunea deschisă, echilibrată și consecventă a teologiei românești în deceniul nouă al secolului trecut, atunci când vrednicul de pomenire Patriarh Justin Moisescu a avut înțelepciunea să promoveze pe plan european și internațional profesori universitari de valoare, deopotrivă atașați Bisericii și devotați cercetării teologice.

¹¹ Pr. conf. dr. Ștefan BUCHIU, „Părintele academician Dumitru Popescu, o remarcabilă personalitate teologică a Bisericii Ortodoxe Române”, în vol. *Omagiu Părintelui academician Dumitru Popescu*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2005, p. 59.

BISERICA LOCALĂ ÎN CONCEPȚIA PATRIARHULUI IUSTIN MOISESCU

Pr. Prof. Univ. Dr. Valer BEL

Facultatea de Teologie Ortodoxă Cluj-Napoca

Zusammenfassung:

Die Ortskirche in der Auffassung des Patriarchen Iustin Moiescu. Der vierte Patriarch der Rumänischen Orthodoxen Kirche, Iustin Moiescu war ein Hierarch-Theologe, der sich sowohl durch seine theologischen Schriften als auch durch seine Reden und pastorale Tätigkeit sich ausgezeichnet hat. Er war eine bedeutende Persönlichkeit der Rumänischen Orthodoxen Kirche des zwanzigsten Jahrhundert.

Das Hauptthema seiner theologischen Schriften und seiner pastoralen Tätigkeit war die Ortskirche. Wie bei Apostel Paulus, in der Ortskirche verwirklicht sich das ganze Mysterium der Kirche, insofern sie in Gemeinschaft mit der Universalkirche bleibt. Die Ortskirche ist «die Kirche Gottes» im vollen Sinne des Wortes (vgl. 1 Kor 1,2; 1Tim 3, 5, 19-20,22; 2 Tim 4, 2; Tit 1, 5-9). Die Ortskirche ist die Universalkirche im Ganzen an einem bestimmten Ort, mit ihrer Spezifität und Identität. Ohne diese «eigene Ortsgestalt», wird die Katholizität der Kirche vom ihrem Sinn entleert.

Stichwörter:

Der Patriarch Iustin Moiescu, Der Rumänische Orthodoxe Kirche, Die Werte der orthodoxen Theologie, pastoralen Tätigkeit

Patriarhul Iustin Moisescu (19 iunie 1977 – 31 iulie 1986), al patrulea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, a fost un ierarh teolog care s-a distins atât în teologie prin cuvântările și scrierile sale, cât și în activitatea pastorală ca bun păstor și administrator. Pastoralele, predicile și cuvântările sale au fost întotdeauna bine fundamentate teologic și cu aplicare practică imediată, în conformitate cu situația istorică a Bisericii și spre zidirea credincioșilor.

Literatura teologică a Bisericii Ortodoxe Române a fost îmbogățită de scrierile profesorului și ierarhului Iustin Moisescu prin care și-a arătat temeinica pregătire teologică și s-a impus ca o personalitate de seamă a secolului al XX-lea. Prin conținutul lor variat, bine documentat și întemeiat teologic, aceste scrieri se impun cu multă autoritate teologică în cadrul studiilor biblice și patristice. Profesorul și ierarhul Iustin Moisescu a adus o reală contribuție la dezvoltarea studiilor neotestamentare și patristice, scrierile sale poartă girul profesorului competent, în ele se dezvăluie o înaltă ținută academică, un spirit clarvăzător și o eleganță literară în ceea ce privește stilul și maniera de prezentare a temei tratate¹.

Tema centrală în tot ce a scris patriarhul Iustin în anii săi de patriarhat este *Biserica locală*, observă pr. prof. Ion Bria, care a cunoscut îndeaproape atât personalitatea patriarhului Iustin Moisescu, cât și opera sa². Biserica locală a fost și cea pe care a slujit-o de pe cea mai înaltă treaptă a slujirii arhieresti, precum și tema reflecțiilor sale teologice. Paginile scrise asupra acestui subiect important al eclesiologiei ortodoxe constituie texte de referință.

Originalitatea reflecției sale constă în aceea că are în centrul ei viziunea biblică asupra Bisericii. Încă în 1951, profesorul de teologie Iustin Moisescu scria în studiul său *Sfântul Pavel și viața celor mai de seamă comunități creștine, în epoca apostolică*:

¹ Diac. Prof. Emilian CORNIȚESCU „Principii ermineutice în scrierile Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 8-9/1986 (95-102), p. 95.

² Pr. prof. Ion BRIA, „IN MEMORIAM: Patriarhul Iustin al Bisericii Ortodoxe Române”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 7-8/1986, p. 14. Opera integrală a patriarhului Iustin Moisescu a fost publicată la inițiativa, sub conducerea și prin osteneala Preasfințitului Calinic Argatu, Episcopul Argeșului și Muscelului în editura Episcopia Argeșului și Muscelului/Anastasia: Ierarhia bisericească în epoca apostolică, (București 1955) - Vol. 1, 2002; Evagrie din Pont – Viața, scrierile și învățătură (Atena 1937) - Vol. 2, 2002; Sfânta Scriptură și interpretarea ei în opera Sfântului Ioan Hrisostom, (Cernăuți 1942) - Vol. 3, 2003; Activitatea Sfântului Apostol Pavel în Atena, (Iași 1946) - Vol. 4, 2003; Originalitatea parabolilor Mântuitorului (Râmnicu-Vâlcea 194) - Vol. 5, 2004; „Pentru pacea a toată lumea...” Omilii arhieresti la Nașterea și Învierea Domnului, - Vol. 6, 2004.

„Sfântul Pavel stăruiește asupra temeiului dogmatic al unirii credincioșilor: **chemarea tuturor oamenilor la comuniunea de viață cu Hristos Dumnezeu**. În chip desăvârșit, această unire se înfăptuiește dincolo de hotarele vieții pământești. Ea începe însă în lumea de acum, Biserica fiind însuși trupul tainic al Domnului. Ca urmare dezbinările dintre credincioși nu sunt îngăduite fiindcă se primejduiește ideea de unitate în Hristos.... Întemeindu-se pe dragostea lui Dumnezeu față de lume, legătura care ține pe oameni uniți în trupul lui Hristos este dragostea de Dumnezeu și de aproapele. Sub diferite chipuri, învățătura aceasta se întâlnește aproape în toate scrierile Sfântului Pavel. Se poate spune că cele mai frumoase pagini pe care le-a scris Apostolul neamurilor se referă la virtutea creștină a dragostei”³.

Dumnezeu Sfânta Treime pătrunde și umple Biserica cu viața Sa, pentru că Biserica este taina mântuirii întemeiată pe pământ de către Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt, taină care se va revela deplin în eshaton. Biserica garantează mântuirea în Hristos și ea se revelează și se realizează în săvârșirea Sfintei Euharistiei în comunitatea locală adunată în jurul episcopului. În Biserica locală se realizează taina întregă a Bisericii, așa cum arată Sfântul Apostolul Pavel când vorbește despre «*Biserica lui Dumnezeu în Corint*» (1Corinteni 1, 2), precum și în epistolele către Timotei și Tit (1Timotei 3, 5, 19-20, 22; 2Timotei 4, 2; Tit 1, 5-9), dar și Sfântul Ignatie al Antiohiei.

Biserica locală este «Biserica lui Dumnezeu» în sens deplin, ea este forma fundamentală de manifestare a Bisericii într-un anumit loc. Biserica este un întreg organic, o plenitudine care are totul, iar această plenitudine este prezentă și eficientă în totalitatea ei, în fiecare din părțile ei și în fiecare din măduarele ei, așa cum arată Sfântul Apostol Pavel când spune că „pe El L-a dat peste toate cap Bisericii care este trupul Său, plinătatea Celui Ce pe toate într-o toți le plinește” (Efeseni 1, 23).

Conform acestui înțeles, Biserica are pe Hristos întreg cu toate darurile Sale mântuitoare și îndumnezeitoare în fiecare Biserică locală și chiar în fiecare credincios, dar numai întrucât rămâne în întregul corpului. Biserica locală este așadar sobornicească sau catolică pentru că în ea se realizează taina

³ Prof. Iustin MOISESCU, „Sfântul Pavel și viața celor mai de seamă comunități creștine, în epoca apostolică”, în: *Studii Teologice*, anul 3, nr. 7-8/1951, p. 410.

mântuirii și asigură mântuirea. Catolicitatea sau sobornicitatea este una și aceeași atât în *oikumene*, în Biserica universală, cât și într-un anumit loc sau în Biserica locală. Biserica în lume sau Biserica universală nu se poate despărți de Biserica locală și invers. Biserica locală nu se poate despărți de Biserica universală. Ambele sunt forme de manifestare ale Bisericii în sens deplin. Căci Biserica locală nu este monadă închisă în sine, fără o legătură organică cu celelalte Biserici. Și invers, unitatea și catolicitatea Bisericii universale, în *oikumene*, nu este mai puțin reală și perceptibilă decât cea a Bisericii locale. Bisericile locale nu se completează reciproc, ca și cum Biserica locală ar fi numai o parte a Bisericii universale, ci fiecare Biserică locală și toate Bisericile locale împreună, într-o unitate organică, sunt Biserica cea una a lui Hristos. Biserica universală nu se constituie prin suma Bisericilor locale, ci prin catolicitatea ei interioară, prin credința cea una.

În concluzie, scrie patriarhul Iustin Moiescu, Biserica locală este Biserica universală în întregime într-un anumit loc, cu personalitatea și identitatea sa proprie. Organizarea Bisericilor «autocefale» nu este motivată de ambiții naționaliste sau teritorialiste, ci de nevoia de a da universalității Bisericii «un chip propriu». Fără acest «chip propriu» local, sobornicitatea se golește de sens.

Vorbind despre Biserica Ortodoxă Română în contextul raportului dintre Biserica locală și universală, el afirma:

„Biserica noastră n-a vrut niciodată să se alinieze la viața altor Biserici; ea a urmărit neîncetat să-și păstreze chipul ei propriu, slujind țara și poporul... Împletindu-și destinele ei cu destinele poporului, Biserica noastră și-a făurit un chip propriu, potrivit cu chipul neamului nostru; Biserica noastră ortodoxă este, în adevăr, Biserica Românească”⁴.

Cu autoritatea sa de profesor de exegeză și teologia Noului Testament patriarhul Iustin susținea că numai argumentarea biblică a Bisericii, locale și universale în același timp, poate să antreneze teologii, clericii și credincioșii, într-o înțelegere mai profundă a «chipului propriu» al Bisericii Ortodoxe Române. Aici are un loc important educația teologică.

Așadar, în timpul slujirii sale ca patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, reflecțiile teologice ale patriarhului Iustin Moiescu se îndreaptă spre înțe-

⁴ *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 3-4/1985, p. 192.

meierea teologică a acestei slujiri, prin sublinierea chipului propriu al Bisericii locale în ansamblul Bisericii universale.

Pr. Prof. Ion Bria scria următoarele în IN MEMORIAM, dedicat patriarhului Iustin, la trecere sa la Domnul:

„În diferite perioade istorice apar în viața Bisericii nu numai probleme și nevoi specifice, ci și harisme felurite. Patriarhul Iustin n-a căutat nici a se confunda, nici a rivaliza cu predecesorii săi. El a vrut să fie el însuși, cu personalitatea și harisma lui particulară. Iar vocația lui a fost aceea de ține Biserica Ortodoxă cât mai credibilă în fața poporului român, de a o menține pe calea fidelității față de acest popor cu care are angajamente spirituale vechi și noi”⁵.

În plan misionar-pastoral: Patriarhul Iustin Moiescu a preluat misiunea de arhiepiscop al Bucureștilor, președinte al Sfântului Sinod și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române într-un moment în care țara, mai ales capitala ei, fusese zguduită de cutremurul din 1977, suferind de pe urma acestui seism grave avarii. Reconstruirea sau repararea multor biserici și instituții bisericești avariate devenea acum o prioritate. Dar exista în același timp o prioritate națională care se impunea tuturor: aceea de a găsi un cămin celor ce rămaseră fără adăpost și de a reconstrui instituțiile medicale distruse. Cu simțul său de compasiune umană și de solidaritate națională, Patriarhul Iustin a angajat în mod deliberat Biserica în acest program general de reconstrucție, renunțând pentru un timp la proiectele bisericești. A fost punerea în practică, la timpul cel mai potrivit, a unui comandament biblic pe care patriarhul Iustin l-a respectat cu mare discreție: grija față de starea omului și a familiei, de starea fizică și economică, fără de care nu se poate imagina spiritualitatea creștină.

Pe planul general al Bisericii Ortodoxe Române, patriarhul Iustin a vrut să găsească un principiu intern, educativ, personal care să dea unitate și vigoare Bisericii. Acest principiu consta, după el, în etica și disciplina preoților și a parohiilor. Biserica este înainte de orice o comunitate disciplinată care se edifică cu preoți și credincioși disciplinați. De aceea el a optat pentru instaurarea unei ordini morale în viața preotului, pentru o spiritualitate sacer-

⁵ Pr. prof. I. BRIA, „In Memoriam: Patriarhul Iustin al Bisericii Ortodoxe Române”, p. 15.

dotală și parohială disciplinată. Preoția și etica merg împreună. Patriarhul Iustin a refuzat să creadă că ar putea exista slujitori nedemni care uzurpă preoția. De aceea, a spus odată, că instanțele de judecată pentru preoți constituie o contradicție, chiar o injurie pentru numele unei Biserici Ortodoxe⁶. Pentru aceasta este nevoie de o mai bună educație teologică și morală.

Patriarhul Iustin a promovat, tocmai de aceea, o nouă literatură teologică. În anii săi de patriarhat s-au publicat, mai mult decât în oricare altă perioadă de până atunci, lucrări de referință. Este destul să amintim manualele și tratatele de Teologie Dogmatică, de Patrologie, de Morală, de Liturgică, de Istoria Bisericii Ortodoxe Române, precum și volumele publicate în colecțiile «Părinți și scriitori bisericești», «Biblioteca teologică», «Filocalia». O bună parte din cărțile și titlurile publicate în această perioadă sunt focalizate asupra istoriei, culturii și spiritualității Bisericii Ortodoxe Române. Autorii acestei literaturi, în majoritatea lor, fac parte din generația precedentă, dar nu lipsesc nici autorii din generația mai tânără. Dorința patriarhului Iustin a fost ca gândirea teologică română, contemporană lui, nelipsită de autori de creație și originalitate, să fie prezentă mai intens în concertul teologiei europene și ecumenice.

Pe planul relațiilor interortodoxe și ecumenice, patriarhul Iustin a continuat ceea ce el însuși inițiasse, ca mitropolit al Moldovei și Sucevei. El a fost unul dintre pionierii mișcării de pace și ai ecumenismului în Europa. El rămâne unul dintre fondatorii conferințelor panortodoxe care au declanșat procesul de pregătire a Marelui Sinod Ortodox. El a fost avocatul reintrării Patriarhiei Române în Consiliul Ecumenic al Bisericilor. El a fost arhicunoscut prin spiritul său de echilibru introdus în conversațiile interortodoxe, prin spiritul de serenitate pe care-l reclama mereu în dezbaterile ecumenice. În momente grave de tensiune și criză pe plan ecumenic (de exemplu, Adunarea generală a Consiliului Ecumenic de la Nairobi, Kenya, 1975), sau pe plan panortodox (de exemplu, Conferința preconciliară de la Chambesy, 1976) intervențiile sale au fost salutare. Cu personalitatea sa intelectuală distinsă, patriarhul Iustin a marcat participarea Bisericii Ortodoxe Române la Mișcarea ecumenică un sfert de veac (1961 – 1986), fiind membru al Comitetului central al Consiliului Ecumenic din 1961 până în 1977, participând la trei

⁶ Pr. prof. I. BRIA, „In Memoriam: Patriarhul Iustin al Bisericii Ortodoxe Române”, p. 14.

adunări generale: New Delhi – 1961, Upsala – 1968, Nairobi – 1975. În calitate de patriarh a inițiat dialogul teologic al Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Romano-Catolică, cu Biserica Evanghelică Luterană și cu Biserica Reformată. Ecumenismul a fost una dintre dimensiunile esențiale ale slujirii sale arhieresti care a durat trei decenii (1956 – 1986). Consiliul Ecumenic al Bisericilor îi va rămâne recunoscător pentru contribuția sa lucidă și discernământul său înțelept pe care l-a dăruit Mișcării ecumenice în acest timp⁷.

⁷ Pr. prof. I. BRIA, „In Memoriam: Patriarhul Iustin al Bisericii Ortodoxe Române”, p. 14.

MIȘCAREA ECUMENICĂ: DE LA ENTUZIASMUL DE ÎNCEPUT, LA DIFICULTĂȚILE DIN PREZENT

Pr. Conf. Univ. Dr. Nicolae MOȘOIU

**Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfântul Andrei Șaguna”,
Sibiu**

Abstract

The author presents the genesis of the ecumenical movement, which was born as a result of the desire to prevent disasters, such as the two world wars. At first the enthusiasm was great, but it tempered little by little. There is highlighted the contribution to the ecumenical movement shown by Patriarch Iustin Moiescu, the ecumenical spirit he promoted, but also the importance of the Orthodox contribution in general to ecumenism, a fact less known. Several documents resulting from the activity of the ecumenical movement are mentioned, such as: The Lima Document of 1982 (The BEM Document), which is considered a model of "ecumenical conversation of the Churches", the responses of the Orthodox Churches to the BEM document, the Study Document One Baptism: Towards Mutual Recognition - The issue of mutual recognition of Baptism, published in 2011, The Church: Towards a common vision or The Inter-Orthodox Consultation in Cyprus (2016).

Keywords

The ecumenical movement, Patriarch Iustin Moiescu, documents, Orthodoxy

Introducere

Se cuvine să amintim *ab initio* că, încă de la începutul anilor '60, părintele profesor Dumitru Stăniloae considera că:

„Mișcarea ecumenică s-a născut dintr-o neliniște și nemulțumire a conștiinței creștine contemporane, care se vede confruntată cu două fenomene îngrijorătoare ale creștinătății de azi: a) cu modul nesatisfăcător în care răspunde năzuințelor și frământărilor umanității moderne și b) cu dureroasa fărâmițare din sânul său propriu. Ea a luat ființă dintr-un sentiment de vinovăție al formațiunilor creștine pentru cele două neajunsuri amintite și din voința de a le vindeca. De aceea nu se poate să nu se vadă în apariția și acțiunea ei lucrarea lui Dumnezeu”¹.

După cum se știe, secolul XX a fost cel mai sângeros din istoria cunoscută a omenirii, atât prin multele milioane de victime, cât și prin mijloacele incredibile de tortură și de umilire a omului de către om, la care se adaugă, bineînțeles, pagube materiale incomensurabile. Două războaie mondiale izbucnite la douăzeci de ani unul după altul, faptul că s-au omorât și s-au chinuit între ei atâția creștini!, au creat, într-adevăr, un mare „sentiment de vinovăție”, un regret enorm că nu au putut fi prevenite. De la modelul ideal și, bineînțeles real al primei comunități creștine descris în *Faptele Apostolilor*, de la *koinonia* conferită de Duhul Sfânt, „*Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu și împărtășirea - koinonia Sfântului Duh să fie cu voi cu toți!*” (2Co13,13), s-a ajuns la ură și violență demonică între creștini, prin urmare era nevoie de constituirea unui for internațional care să faciliteze cunoașterea și cooperarea între creștini, și care să contribuie și la prevenirea unor astfel de dezastre incredibile. De aceea a fost, într-adevăr, un mare entuziasm la începutul existenței Consiliului Ecumenic al Bisericii, de aceea s-au implicat în diferitele activități ecumenice marii teologi ai vremii, și tot datorită acelei atmosfere de speranță și de iubire s-au ridicat și anatemele în anul 1965, și s-a ajuns să se vorbească de „doctrina Atenagora”, adică de preeminența dragostei care „*îndelung rabdă; dragostea este binevoitoare, dragostea nu pizmuește, nu se laudă, nu se trufește. Dragostea nu se poartă cu necuviință, nu caută ale sale, nu se aprinde de mânie, nu gândește răul. Nu*

¹ Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, „Mișcarea ecumenică și unitatea creștină în stadiul actual”, în: *Ortodoxia*, nr. 3-4, (1963), p. 544.

se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr. Toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduiește, toate le rabdă. Dragostea nu cade niciodată" (1 Co 13). Patriarhul Atenagora și Papa Paul VI au fost chiar pe punctul de a se împărtăși din același Potir!²

Cu toate că, spre sfârșitul vieții, și-a manifestat îngrijorarea pentru unele neajunsuri din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericii și al mișcării ecumenice în general, părintele Stăniloae a scris, și mai ales s-a rugat neîncetat „*pentru unirea tuturor*”, a dezvoltat, încă de la începutul anilor '70, conceptul „sobornicitate deschisă”³, a cultivat relații de prietenie cu teologi catolici, luterani și anglicani, a lăsat o impresie excepțională celor cu care a participat la diversele conferințe ecumenice. Părintele Stăniloae s-a înscris pe linia celorlalți mari profesori de Teologie români: Justin Moisescu, Nicolae Chițescu, Liviu Stan, Ioan G. Coman, Teodor M. Popescu, Ene Braniște, și mulți alții, care au „crezut în ecumenism”, așa cum scria vrednicul de pomenire, mitropolitul Antonie al Ardealului, despre patriarhul Iustin Moisescu⁴.

Patriarhul de vrednică pomenire, Iustin Moisescu, el însuși orfan de război, tatăl fiind erou al războiului de întregire, afirma într-o cuvântare rostită în cadrul sesiunii Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericii, din august 1962, desfășurată la Paris, la doar un an de la aderarea Bisericii Ortodoxe la Consiliu:

² Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, „Coordonatele ecumenismului din punct de vedere orthodox”, în *Ortodoxia*, nr. 4 (1967), p. 500.

³ Vezi.: Pr. Nicolae MOȘOIU, *Taina prezenței lui Dumnezeu în viața umană. Viziunea creatoare a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae*, Ed. Paralela 45, 2002, pp. 243-287; „Dacă ar fi să rezumăm sensul conceptului *sobornicitate deschisă* credem că am putea spune că ar fi: cunoașterea, înțelegerea, trăirea-experierea, mărturisirea, valorificarea și actualizarea credinței Apostolilor în integralitatea sa, la care sunt chemați toți creștinii - uniți după ființă, dar diverși după persoane, familie, neam și tradiții, fiind prinși în țesătura dialogică între ei înșiși și între ei și Dumnezeu (Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, „Rugăciunile pentru alții și sobornicitatea Bisericii”, în *Studii Teologice*, nr.1-2,1970, p.32) - într-o comuniune - *koinonia* ce poate deveni tot mai accentuată, pe măsură ce ei tind ca toată viața lor să se desfășoare „potrivit întregului”-conform plenitudinii (*kata*-potrivit, conform; *holon*-întregului, *secundum totum*, *quia per totum est*, „exprimă o totalitate care nu este geografică, orizontală, cantitativă, opusă oricărei fragmentări a dogmei. *Acolo unde este Hristos Iisus, acolo este Biserica universală*. (Sf. Ignatie, *Smyrn.*, 8,2) , arată această unitate a plinătății care nu depinde nicidecum de condiții istorice, spațiale și cantitative” (Paul EVDOKIMOV, *Ortodoxia*, trad. din lb.franceză de Dr. Irineu Ioan Popa, EIB, 1996, p.171).

⁴ Patriarhul IUSTIN, *Discursuri ecumenice, Opera integrală 7*, Episcopia Argeșului și Muscelului/Anastasia, 2004, p. 8.

„Conștiința răspunderii noastre pentru dezbinarea Creștinătății este astăzi mai puternică decât spiritul confesional, chiar înlăuntrul confesiunilor sau denominațiunilor creștine stăpânite încă de fanatism religios. La spiritul confesional pentru menținerea discordiei între creștini, se adaugă desigur numeroși alți factori, dintre care nu lipsește obișnuința. Dacă în trecut, pe alocuri, spiritul de discordie și-a pus amprenta pe istoria Bisericii, în vremea noastră însă ceea ce constituie caracteristica substanțială a vieții creștine este năzuința spre unitate. Această năzuință a făcut posibilă însăși înființarea Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care la rândul său, depune strădanii sfinte atât pentru realizarea unității vizibile a Bisericii, cât și pentru împlinirea mesajului ei în lume”⁵.

În aceeași cuvântare sublinia și că, în mod paradoxal, „dezbinarea creștinătății este tot așa de veche ca și unitatea Bisericii”⁶. Citează apoi *1Co* 1,10-13:

„Vă îndemn, fraților, pentru numele Domnului nostru Iisus Hristos, să vorbiți toți același lucru, să nu fie dezbinări între voi, să fiți întăriți în același duh și în aceeași gândire. Dar, fraților, am aflat ... că sunt certuri între voi. Și spun aceasta, că fiecare dintre voi zice: Eu sunt al lui Pavel, iar eu sunt al lui Apollo, iar eu sunt al lui Chefa, iar eu sunt al lui Hristos. Oare s-a împărțit Hristos? Nu cumva s-a răstignit Pavel pentru voi? Sau fost-ați botezați în numele lui Pavel?”

Dacă intervenția Sfântului Pavel a avut efecte pozitive la Corint, „spiritul de sectă a rămas în creștinătate. Dezbinările dintre creștini există și astăzi. S-a putut chiar spune că întreaga istorie a Bisericii este o istorie a ereziilor. Desigur, se poate spune acest lucru dacă ne gândim la istoria scrisă. Dar viața trăită a Bisericii nu este mai puțin o plinătate a unității ei orientate în sens vertical, spatial și temporal”⁷.

⁵ Patriarhul IUSTIN, *Discursuri ecumenice*, p. 23.

⁶ Patriarhul IUSTIN, *Discursuri ecumenice*, p. 21.

⁷ Patriarhul IUSTIN, *Discursuri ecumenice*, pp. 22-23.

Marele patriarh român a folosit expresia „spiritul ecumenic” într-un articol dedicat celei de a 25-a aniversări a constituirii Consiliului Ecumenic al Bisericilor:

„ (...) spiritul ecumenic însoțește viața Bisericii în tot timpul existenței ei. Acest spirit a apărut ca o necesitate de viață comună în Dumnezeu chiar în momentul nașterii Bisericii și a animat-o fără încetare pentru a o ajuta să-și împlinească misiunea sa pe toată suprafața pământului și în toate timpurile”⁸.

Despre „spiritul ecumenic”, dar și despre ecumenism ca „datorie”, a vorbit și în alocuțiunea cu ocazia Consultației inter-ortodoxe de la Mănăstirea Cernica, din iunie 1974, care trebuia să delibereze asupra contribuției pe care Biserica Ortodoxă urma să o aducă la cea de a cincea Adunare Generală a CEB de la Nairobi (1975). Textul demonstrează intransigența patriarhului român față de orice relativizare a Ortodoxiei. Se subliniază că doar Biserica Ortodoxă păstrează neștirbit tezaurul credinței, dar acest tezaur, insuficient cunoscut în afară, trebuie împărțit „tuturor fraților noștri creștini”, care sunt de fapt în căutarea lui. Datorită importanței sale, vom cita mai mult din acest text:

„Ca ortodocși noi suntem foarte conștienți că Biserica noastră este stăpânită de spiritul ecumenic care se manifestă ca o radieră a credinței în viața creștină. Păstrătoare fidelă a credinței revelate și cu toată ființa ei angajată în opera de transfigurare a lumii în Împărăția unică a lui Dumnezeu, Biserica Ortodoxă s-a arătat fără încetare păstrătoare a unității creștine și slujitoare a omului, a popoarelor și a lumii întregi. Adânc înrădăcinate în această tradiție – de două ori milenară – Bisericile Ortodoxe locale merg împreună pe această cale, considerând ecumenismul nu numai o *necesitate*, dar și o *datorie*. Fără îndoială, Biserica Ortodoxă păstrează neștirbit « bunul tezaur » al credinței și stilul său propriu de viață creștină. Dar dogmele noastre, slujbele noastre liturgice și principiile noastre morale de viață în societate nu sunt suficient cunoscute în afara lumii ortodoxe. Abia în ultima vreme s-a realizat un oarecare progres în acest domeniu, prin contactele Bisericii noastre cu celelalte Biserici. Pe de altă parte, lumea

⁸ Patriarhul IUSTIN, *Discursuri ecumenice*, p. 57.

creștină neortodoxă se află acum în căutarea Ortodoxiei, pentru ca să scoată din ea apă vie, proaspătă, spre a realiza « reînnoirea » ei. Mai mult decât necesitatea de a ne face cunoscuți de către celelalte Biserici, noi avem datoria de a lucra pentru domnia adevărurilor credinței în sufletele tuturor oamenilor și împlinirea voinței lui Dumnezeu pe pământ și în cer. (...) Peste toate acestea, noi avem mulțumirea de a constata că participarea ortodoxă la dezvoltarea ecumenismului este acum mai activă. Este suficient să menționăm aici că de la vremea când ortodocșii se mulțumeau să facă « declarații » separate după fiecare reuniune ecumenică, am ajuns astăzi să vedem veniți teologi ortodocși din toate continentele pentru a delibera asupra contribuției pe care Ortodoxia este chemată să o aducă la viitoarea Adunare Generală [a CEB]. Acesta este un mare progres”⁹.

Chiar dacă sunt încă mari neajunsuri și nu s-a împlinit unitatea văzută a creștinilor în Biserica cea una, viziunea optimistă a marelui patriarh român s-a confirmat în deceniile ce au urmat, în special prin elaborarea unor documente comune de doctrină, la care ne vom referi în această prezentare, dar nu înainte de a reaminti aportul decisiv al Ortodoxiei la apariția mișcării ecumenice.

1. Aportul Ortodoxiei la apariția și dezvoltarea mișcării ecumenice

Încă se mai consideră, în multe cercuri bisericești ortodoxe cât și neortodoxe, că mișcarea ecumenică s-ar fi născut din interiorul lumii protestante, ca un rezultat al situației sale interne și în urma unui efort de a găsi soluții la problemele referitoare la viața cotidiană și la mărturie¹⁰. Din această cauză mulți ortodocși mai sunt încă surprinși de prezența ortodoxă în mișcarea ecumenică și de participarea activă la Consiliul Ecumenic al Bisericilor. În același timp nu puțini protestanți, nefamiliarizați cu creștinătatea răsăriteană, sunt tentați să-i considere pe ortodocși ca apariți-

⁹ Patriarhul IUSTIN, *Discursuri ecumenice*, pp. 72-74.

¹⁰ George TSETIS, „The Meaning of the Orthodox Presence in the Ecumenical Movement”, în: *Orthodox Visions of Ecumenism*, compiled by Gennadios Limouris, WCC Publications, 1994, p. 272.

nând unei „lumi” și culturi diferite, străine preocupărilor mișcării ecumenice, care constituie, adesea, un obstacol în calea unității creștine¹¹.

Încercând schițarea unei cronologii a prezenței ortodoxe, părintele George Tsentsis afirma că istoria mișcării ecumenice și în special a Consiliului Ecumenic al Bisericii, este strâns legată de Biserica Ortodoxă. Prima propunere concretă, „fără precedent în istoria Bisericii”¹², pentru stabilirea unei „*koinonia* de Biserici”, a fost făcută de Patriarhia Ecumenică, în binecunoscuta enciclică¹³ din anul 1920. Odată cu apelul de a se renunța la prozelitism, documentul accentua convingerea că iubirea va face posibilă cooperarea Bisericilor, și chiar constituirea unei comuniuni / asociații frățești (*koinonia*) a acestora, după exemplul Ligii Națiunilor, dar modelul să fie cel nou-testamentar.

Privită din perspectivă ortodoxă, fondarea Consiliului Ecumenic al Bisericilor odată cu prima Adunare Generală ținută la Amsterdam în anul 1948, poate fi considerată într-un fel ca împlinirea propunerii făcute de Constantinopol cu 28 de ani înainte, cu atât mai mult cu cât modele de cooperare proiectate atunci au devenit bază pentru colaborare, cel puțin pentru primul deceniu de viață și activitate al Consiliului. Este adevărat că la Adunarea Generală inaugurală, dintre ortodocși au participat doar

¹¹ Din păcate, această atitudine s-a făcut simțită și la Harare, unde a avut loc cea de a opta Adunare Generală a Consiliului (4-13 decembrie 1998), cauza constituind-o retragerea, intenția de a se retrage sau participarea nesemnificativă a unor Biserici ortodoxe. După ce s-a explicat - reprezentantul Georgiei având o mișcătoare intervenție în acest sens - că aceste hotărâri s-au luat ca ultimă soluție la presiunea puternicelor grupuri conservatoare, anti-ecumeniste, ale căror acțiuni au dus și ar fi putut duce în continuare la schismă internă, situația a început să fie înțeleasă și s-a hotărât constituirea unei comisii speciale care să analizeze foarte serios problemele apărute și să redefinească prezența și participarea ortodoxă.

¹² W.A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation of the World Council of Churches*, Geneva, WCC, 1982, p. 1, la G. TSETZIS, „The Meaning of the Orthodox Presence in the Ecumenical Movement”, p. 272. Într-o predică rostită în Catedrala Sfântul Petru la 8 noiembrie 1967, cu ocazia vizitei Patriarhului ecumenic Athenagora, W.A. Visser't Hooft afirma: „Biserica din Constantinopol a fost în istoria modernă prima care ne-a reamintit că creștinătatea din toată lumea ar fi neascultătoare față de dorința Domnului și Mântuitorului său dacă nu s-ar strădui să facă vizibilă în lume unitatea poporului lui Dumnezeu și a trupului lui Hristos.” Vezi G. TSETZIS, *L'Eglise orthodoxe et le mouvement oecumenique*, în: *Le monde religieux*, vol. 32, 1975, p. 152.

¹³ „Encyclical of the Ecumenical Patriarchate”, 1920, în: *The Ecumenical Review*, vol. XII, octombrie 1959, pp. 79-82; reed. în: *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement*, editor Constantin Patelos, Geneva, WCC Publications, 1978, pp. 40-44; v: trad.rm. în: *Biserica Ortodoxă în dialogul ecumenic*, Vol 2:1987-2006, Editura Presa Universita Clujeana, 2014, pp.70-74.

delegați ai Patriarhiei Ecumenice, ai Bisericii din Cipru, din Grecia și ai Episcopiei Ortodoxe Române din Statele Unite ale Americii. Celelalte Biserici Ortodoxe, deși participaseră la mișcarea ecumenică între anii 1920-1938 (cu excepția Bisericii din Rusia, care se confrunta cu marile necazuri cauzate de revoluția bolșevică), nu au luat parte la Adunarea Generală, ca rezultat al recomandărilor conferinței de la Moscova ținută doar cu o lună înainte, unde se decisese neparticiparea¹⁴, nu din motive teologice sau eclesiologice, ci din cauza „războiului rece”. S-a reușit depășirea situației, și între anii 1961 și 1965 toate Bisericile ortodoxe autocefale și autonome au devenit membre ale Consiliului¹⁵.

Prezența ortodoxă a reprezentat și reprezintă foarte mult pentru mișcarea ecumenică. Delegații ortodocși au participat activ la: Comisia „Credință și Constituție” („Faith and Order”) unde au mărturisit „*credința Apostolilor*” (FA 2, 42) și unde au avut și au o contribuție unică la continuarea dezbaterilor despre unitatea văzută; la Comisia „Viață și Muncă” („Life and Work”) unde au promovat conceptele morale și sociale și au accentuat semnificația și rolul cultului, și mai ales al Euharistiei în viața Bisericii, și au dat expresie experienței asceticii și misticii prezente în viața trupului eclesial.

Dar, în același timp, Ortodoxia însăși s-a îmbogățit mai ales în privința trăirii dragostei creștine și a solidarității umane. Consiliul a dezvoltat multe programe și a pus în mișcare resurse în multe părți ale lumii, în domeniile diaconiei, educației teologice și dialogului între creștini. Mulți teologi ortodocși au reușit astfel să studieze în cele mai bune centre universitare din lume și să participe la numeroase conferințe internaționale.

Prin urmare, am putea afirma că ecumenismul autentic nu înseamnă relativizarea doctrinei, așa cum s-a afirmat foarte clar și la Toronto:

„4. Dacă o Biserică este membră a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, acest lucru nu înseamnă că ea își relativizează propria concepție despre Biserică”¹⁶;

ecumenismul autentic nu înseamnă compromisuri, ci angajament ferm, știință teologică, grijă față de ceilalți și față de întreaga creație a lui

¹⁴ *Actes de la Conference des Eglises autocephales orthodoxes*, vol. II, 1952, Moscova, p. 450.

¹⁵ G. TSESIS, „The Meaning of Orthodox Presence”..., p. 273.

¹⁶ Trad. rm. în: Pr. conf. Nicolae Moșoiu și Prof. Dr Ștefan Tobler (editori), *Biserica Ortodoxă în dialogul ecumenic*, Vol 2:1987-2006, Editura Presa Universitară Clujeană, 2014, pp. 438-459.

Dumnezeu, înseamnă rugăciune. Mișcarea ecumenică nu trebuie confundată cu anumite instituții și structuri perfectibile, mișcarea ecumenică este o stare de spirit ce trebuie să se propage cât mai mult. Receptarea convergențelor teologice¹⁷ trebuie să aibă loc la un nivel cât mai larg. Din fericire, multe dintre neajunsurile instituționale ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor, semnalate de ortodocși, au fost eliminate prin implementarea rezoluțiilor *Comisiei speciale*¹⁸ (cum ar fi luarea deciziilor prin consens și regulile pentru rugăciunea comună în cadrul întrunirilor ecumenice) instituită la a VIII-a Adunare generală a CEB de Harare (1998). Datorită acestor reglementări a IX-a și cea de a X-a Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor (Porto Alegre, Brazilia, februarie 2006 și Busan, Coreea de Sud, octombrie, 2013), s-au desfășurat într-o atmosferă complet schimbată.

¹⁷ A se vedea recente documente: „The Church Towards a Common Vision” (Biserica înspre o viziune comună), Faith and Order Paper No. 214, WCC Publications, Geneva, 2013; și pe: <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-commissions/faith-and-order-commission/i-unity-the-church-and-its-mission/the-church-towards-a-common-vision> (trad. rm de pr. conf. N. Moșoiu: „Biserica: înspre o viziune comună” (prezentare, note și traducere), în *Revista Teologică*, nr. 3, 2015, pp. 227-267; și *Revista Teologică* nr. 4, 2015, pp. 174-198 și pe: <http://ecum.ro/wp-content/uploads/2016/12/Biserica.pdf>) și „One Baptism: Towards Mutual Recognition A Study Text”, Faith And Order Paper No. 210 World Council Of Churches, Geneva, https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-commissions/faith-and-order-commission/ii-worship-and-baptism/one-baptism-towards-mutual-recognition?set_language=en.

¹⁸ <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2006-porto-alegre/3-preparatory-and-background-documents/final-report-of-the-special-commission-on-orthodox-participation-in-the-wcc>; trad. rm de: Pr. conf. Nicolae Moșoiu și Prof. Dr Ștefan Tobler (editori), *Biserica Ortodoxă în dialogul ecumenic*, Vol 2:1987-2006, Editura Presa Universitară Clujeană, 2014, p.450-515; a se vedea aprecierea activității acestei comisii în : „Mesaj din partea Sanctității Sale Bartolomeu I, Patriarhul Ecumenic, cu prilejul celei de-a IX-a Adunări Generale a CEB, Porto Alegre, 2006”: „Comisia Specială pentru Participarea Ortodoxă în cadrul CEB, constituită în cadrul celei de-a opta Adunări Generale, a lucrat temeinic și a punctat provocări esențiale pentru participarea noastră în CEB. Pentru prima oară în istoria Consiliului, întrebări fundamentale ridicate de către Bisericile Ortodoxe au fost împărtășite și de alte Biserici membre. Subiecte ca rugăciunea, eclesiologia, calitatea de membru, chestiuni de etică și morală, și noi modalități de luare a deciziilor au fost propuse pentru o reflecție aprofundată și pentru noi discuții. Comisia Specială a pregătit în acest sens un raport. Am remarcat cu bucurie receptarea pozitivă a acestui raport, mai ales din partea Bisericilor Ortodoxe surori. Acum rămâne să continuăm împreună această activitate pentru implementarea deciziilor cu realism și responsabilitate, spre folosul comuniunii Bisericilor noastre.”, p.428.

Mai menționăm aici că în Consiliul Ecumenic al Bisericilor, care are aproximativ 350 de Biserici și comunități creștine membre, sunt reprezentați doar ceva mai mult de un sfert din întregul număr al creștinilor (aprox. 600 de milioane). Consiliul Ecumenic al Bisericilor este doar un cadru de discuții și dialog, deci nu este o supra-biserică, deciziile aparțin Bisericilor membre, așa cum s-a precizat foarte clar încă de la Toronto (1950), și s-a afirmat fără echivoc în *Raportul Comisiei speciale pentru participarea ortodoxă la CEB*:

„Deși Consiliul joacă un rol decisiv în a ajuta Bisericile membre să lucreze împreună pentru a-și îndeplini chemarea comună, următoarele afirmații ar trebui luate în considerare:

Bisericile membre în CEB sunt subiectul căutării unității văzute, nu Consiliul;

Bisericile membre în CEB învață și iau decizii doctrinare și etice, nu Consiliul;

Bisericile membre în CEB proclamă consensul doctrinar, nu Consiliul;

Bisericile membre în CEB se dedică rugăciunii pentru unitate și se angajează într-o întâlnire care are drept scop găsirea unui limbaj cu rezonanțe ale credinței creștine comune în alte tradiții bisericesti;

Bisericile membre aparținând CEB sunt responsabile pentru dezvoltarea și educarea sensibilităților și a limbajului care le va permite să rămână în dialog”¹⁹.

2. Documentul „Botez, Euharistie și Slujire” (BEM)²⁰ – un exemplu de „conversație ecumenică a Bisericilor”²¹

Documentul de la Lima, publicat acum aproape patru decenii, a suscitat un larg interes. Nikos Nissiotis, cunoscutul teolog grec, fost director al Institutului Ecumenic din Bossey, scria că

¹⁹ În *Biserica Ortodoxă în dialogul ecumenic*, Vol 2:1987-2006, p.454.

²⁰ În originalul în lb. engleză: *Baptism, Eucharist, Ministry*. Textul BEM, adoptat la întrunirea Comisiei Credință și Constituție ținută la Lima – Peru între 3 – 15 ianuarie 1982, a fost tradus după versiunea oficială în limba franceză de d-na Anca Manolache în revista *Mitropolia Banatului*, XXXIII, nr.1-2, (1983), pp. 21-58.

²¹ Nikos NISSIOTIS, “The Credible Reception of the Lima Document as the Ecumenical Conversation of the Churches”, în vol.: *Churches respond to BEM, Official responses to the “Baptism, Eucharist and Ministry” text*, vol.III, edited by Max Thurian, Faith and Order Paper 135, Geneva, 1987, pp. XI-XVII.

„prin receptarea documentului de la Lima, Bisericile se receptează pe ele însele în strădania lor comună de a construi o autentică asociație frățească de Biserici. Într-un sens, documentul de la Lima este propria lor gândire, voce și decizie *en route* spre acest scop. Textul propus pentru receptare credibilă nu le este unul impus din afară, nu este nici provocarea unei comisii străine, consiliu sau mișcare. Este propria lor decizie din prezent, ce urmează după o lungă perioadă de strădanie ecumenică, studiu, rugăciune și acțiune”²².

Potrivit autorului citat, prin acest document Bisericile rămân consecvente în demersul lor, noutatea ar consta în efortul de a face cunoscut acest document credincioșilor, de a-i introduce într-o conversație dificilă a inimii și a minții, de a-i face conștienți de epoca ecumenică în care avem relații interconfesionale avansate. Este exclus orice fel de triumfalism, documentul de la Lima nu este un miracol sau un panaceu pentru problemele legate de unitatea Bisericii, ci mai degrabă încheie o lungă perioadă de studiu și inaugurează alta, care cere Bisericii să facă pași hotărâți, inclusiv implementarea practică a ecumenismului care până acum a fost mai ales teoretic.

În prefața documentului *BEM* se afirmă că datorită studiilor biblice și patristice, împreună cu renașterea liturgică și necesitatea mărturisirii comune, a luat ființă o asociație frățească (CEB), în măsură să treacă peste granițele confesionale și, datorită căreia, deosbirile sunt văzute acum într-o nouă lumină. Așa cum demonstrează textul de la Lima, s-a ajuns deja la un grad remarcabil de acord, chiar dacă nu s-a atins “consensul” (consentire), înțeles ca acea experiență de viață și articulare a credinței necesară realizării și menținerii unității văzute a Bisericii. Un asemenea consens se bazează pe comuniunea întemeiată de Iisus Hristos și pe mărturia Apostolilor. Ca dar al Duhului, este realizat ca o experiență comună, înainte de a fi exprimat în cuvinte, prin eforturi comune. Consensul deplin poate fi proclamat doar după ce Bisericile ating punctul în care trăiesc și acționează împreună în unitate. Lăsând în urmă ostilitățile din trecut, Bisericile au început să descopere multe convergențe promițătoare în convingerile și perspectivele pe care le împărtășesc. Practic toate tradițiile confesionale, inclusiv Biserica Romano-Catolică, au fost reprezentante în

²² N. NISSIOTIS, “The Credible Reception of the Lima Document as the Ecumenical Conversation of the Churches”, p. XI.

componența Comisiei Credință și Constituție, care a elaborat textul. Cititorul nu trebuie să se aștepte la o tratare teologică exhaustivă a Botezului, Euharistiei și Slujirii. Textul la care s-a ajuns de comun acord, în mod intenționat evidențiază acele aspecte care sunt în mod direct sau indirect în legătură cu recunoașterea reciprocă, ce poate duce la unitate. Textul de bază cuprinde domeniile principale ale convergenței teologice, iar comentariile identifică fie diferențe care au fost depășite, fie chestiuni care încă necesită cercetare și reconciliere.

2.1. „Simpozion inter-ortodox la Boston- SUA asupra documentului Consiliului Ecumenic al Bisericilor: “Botez, Euharistie, Preoție”²³

Este important să amintim aici că după trei ani de la publicarea documentului, a avut loc la Boston (SUA) un simpozion ținut și în vederea formularilor răspunsurilor oficiale ale Bisericilor Ortodoxe. Moderatorul simpozionului a fost Eminentă Sa Prof. Dr. Mitropolit Hrisostom de Mira (Patriarhia Ecumenică)²⁴. Pe baza referatelor și a discuțiilor în plen și în patru grupe de lucru, participanții la simpozion au formulat mai multe considerații și recomandări. Se subliniază faptul că documentul de la Lima reprezintă o experiență deosebită și un nou stadiu în istoria mișcării ecumenice. După secole de înstrăinare și ostilitate, creștinii împărțiți încearcă să vorbească împreună despre aspecte esențiale ale vieții bisericești, anume: Botez, Euharistie și Slujire. În urma acestui proces a rezultat un remarcabil document ecumenic de convergență doctrinară la care au contribuit mult și teologii ortodocși, și care se bucură de o largă atenție. To-

²³ În: *Biserica Ortodoxă Română*, CIII, nr.7-8, (1985), pp. 501-505, prezentare și traducere Î.P.S.Dr. Antonie Plămădeală.

²⁴ Au prezentat comunicări: Rev. Dr. Günther Gassman și Rev. Dr. Ghenadios Limuris: „Introducere generală asupra documentului *Botez Euharistie, Slujire* în situația ecumenică de astăzi”; Prof. Dr. Nikos Nissiotis: „Sensul receptării în legătură cu rezultatele dialogului ecumenic, pe baza documentului BEM”. Acestuia i-a răspuns Episcopul Nerses Bozabalian. Apoi au luat cuvântul: Arhiepiscopul Kiril de Smolensk: „Semnificația și statutul documentului BEM în mișcarea ecumenică”; Mitropolitul Dr. Antonie al Ardealului: „Documentul BEM în teologia ortodoxă românească. Stadiul actual al discuțiilor”; Prof. Dr. Theodor Stilianopoulos: „Problema receptării Documentului BEM în Biserica Ortodoxă, în lumina angajamentelor sale ecumenice”. I-a răspuns Rev. Dr. K. M. George. Apoi au vorbit: Rev. prof. dr. Thomas Hopko: „Problemele ce confruntă Ortodoxia în procesul receptării BEM-ului”. I-a răspuns Mitropolitul Prof. Dr. Hrisostom de Mira.

totodată se afirmă și faptul că pe de o parte, în multe secțiuni credința Bisericii este exprimată în chip clar pe baza tradiției biblice și a teologiei patristice, dar, pe de altă parte, există și secțiuni în care ortodocșii găsesc formulări pe care nu le pot accepta și asupra cărora ar dori să se facă eforturi pentru a se exprima mai corect credința Bisericii. Prin urmare, așa cum se declară chiar în document, procesul trebuie continuat prin mai multă reflecție, prin adâncire și clarificare. În privința răspunsurilor oficiale ale ortodocșilor, participanții la simpozion au susținut că Bisericile ortodoxe au datoria să răspundă în mod responsabil la invitația Comisiei Credință și Constituție, în special din trei motive:

pentru că este vorba despre probleme de credință, și, totodată, pentru că Bisericile Ortodoxe de multă vreme au insistat ca și Consiliul Ecumenic al Bisericilor să-și îndrepte atenția în special asupra problemelor referitoare la credință și unitate;

pentru că ortodocșii au participat la pregătirea textului de la început și au adus o contribuție substanțială la alcătuirea lui;

pentru că e important a se avea răspunsurile tuturor Bisericilor Ortodoxe și nu numai ale unora dintre ele”.

În continuare se face o distincție între un răspuns imediat din partea Bisericilor Ortodoxe membre ale CEB și forma receptării în timp a textului conform tradiției ortodoxe. Receptarea însăși va fi diferită de înțelesul clasic ortodox al receptării deciziilor Sfintelor Sinoade. Receptarea documentului B.E.M. înseamnă că „noi recunoaștem în acest text unele dintre elementele constitutive ale credinței noastre cu privire la Botez, Euharistie și Slujire, așa încât putem depune mărturie comună în fața lui Iisus Hristos și să ne îndreptăm împreună spre scopul comun: unitatea. Astfel, receptia în acest stadiu este un pas mai departe în « procesul creșterii noastre împreună în încredere reciprocă », spre convergența doctrinală și în cele din urmă către « comuniunea unii cu alții pe linia Apostolilor și a învățăturilor Bisericii universale » (B.E.M., prefață, p. IX). Receptarea documentului B.E.M. ca atare nu implică în mod necesar o recunoaștere eclesiologică ori practică a slujirii și a tainelor Bisericilor nonortodoxe. O astfel de recunoaștere ar cere o acțiune specială din partea Bisericilor Ortodoxe. Ca un pas inițial către acest fel de recepție, am dori ca în chip oficial Bisericile Ortodoxe să faciliteze studiarea și discutarea documentului B.E.M. la diferite nivele ale vieții bisericești așa încât fiecare Biserică să

evalueze documentul în vederea unității finale a tuturor Bisericilor. În acest proces de discernământ Bisericile Ortodoxe să fie sensibile la procesul similar de evaluare a textului și la dialogurile bilaterale între Bisericile membre ale C.E.B. și Biserica Romano - Catholică. Astfel evaluarea noastră va fi în întregime informată de reflecțiile ecumenice și de experiențele stimulate de acest text.

Sunt enumerate apoi punctele care necesită clarificări: relația dintre unitatea Bisericii și unitatea baptismală; rolul Sfântului Duh în Botez și în consecință relația dintre Botez și Mirungere; rolul exorcismelor și lepădării de cel rău în ritual baptismal; termenii « semn », « semn sacramental », « simbol », « celebrant », « viață morală » și alți termeni din text; relația Euharistiei cu eclesiologia în lumina naturii euharistice a Bisericii și înțelegerea Euharistiei ca « taină a lui Hristos » și ca « taină a Bisericii »; relația între participarea la Euharistie și unitatea în credință; rolul Sfântului Duh în Euharistie, ca referință specială la anamnesis în relația ei cu epiclesis; relația dintre Euharistie și pocăință. Mărturisire și reconciliere cu synaxa euharistică; înțelesul jertfei (par. 8), a prezenței reale (par. 13); participarea copiilor botezați la Euharistie; legătura dintre Preoție ca hirotonie și slujirea apostolilor și succesiunea apostolică (par. 10, 35); distincția dintre preoția întregului popor al lui Dumnezeu și preoția sacramentală (cu hirotonie), în lumina învățăturii pauline asupra diferitelor funcții ale membrilor Trupului unic al lui Hristos (par. 17 și comentariile); problemele legate de hirotonia femeilor ca preoți (par. 18), inclusiv felul în care problema este formulată în textul *BEM*. – ului; relația dintre episcop, preot/presbiter și diaconi; relația dintre episcopé, episcop și Euharistie.

Spre final se recomandă traducerea și distribuirea documentului *BEM* în limbile tuturor Bisericilor Ortodoxe; Bisericile ortodoxe să aibă grijă ca documentul *BEM* să fie studiat și discutat de grupe de clerici și laici, de Seminariile și Facultățile de Teologie, de asociațiile clericale ca și de către grupuri interconfesionale.

2.2. Răspunsurile Bisericilor Ortodoxe la documentul BEM

Bisericile Ortodoxe au oferit răspunsuri oficiale la documentul *BEM* în anii următori. Există șase volume în limba engleză cu răspunsuri oficiale, răspunsurile ortodoxe fiind la început de volum. Oferim aici, spre exem-

plicare, traducerea răspunsului Bisericii Ortodoxe Române în legătură cu Botezul:

Biserica Ortodoxă Română a apreciat și apreciază toate inițiativele și eforturile care au scopul de a găsi cele mai bune căi înspre cunoașterea reciprocă și apropierea dintre bisericile creștine, confesiunile și denomi-națiunile în vederea ajungerii la consensul deplin și la unitatea creștină. Biserica Ortodoxă Română și-a arătat interesul pentru studierea documentului *BEM*- Lima 1982.

Documentul *BEM* ca întreg este un text de convergență teologică, dar conține și anumite afirmații pe care Biserica Ortodoxă Română nu le poate accepta deoarece nu sunt în acord cu învățătura ortodoxă.

Convergența teologică, după cum se știe, nu este identică cu *consensul teologic*. Și doar acesta din urmă poate avea ca rezultat deplina unitate într-o singură credință pe care o caută bisericile.

Totuși, documentul este un pas înainte spre convergență în privința a trei dintre cele șapte Taine ale Bisericii.

Botez

1.a) Elemente de convergență

În tratarea generală a credinței Bisericii - care se fundamentează pe Sfânta Scriptură și pe Sfânta Tradiție – documentul descrie Botezul ca încorporare întru Hristos și întru trupul Său eclezial (B1);

participarea celui ce se botează la moartea și învierea lui Hristos (Rom. 6,4) (B3);

darul lui Dumnezeu și răspunsul omului la acel dar (B8);

creșterea permanentă întru Hristos (B9)

Botezul săvârșit cu apă în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh (B17).

b) Remarci critice

Deși această tratare generală a Botezului se bazează pe Sfânta Scrip-tură, termenii folosiți în document sunt « *semn* al vieții noi prin Iisus Hris-tos » (B2) și « *semn* al Împărăției lui Dumnezeu și al vieții lumii ce va să vină » (B7) nu Taină. Termenii « *semn* » și « *simbol* », folosiți în document ca termeni tehnici pentru cele trei Taine, nu exprimă participarea reală la harul Duhului Sfânt care este caracteristică pentru Botez, prin care pă-

catul original și păcatele personale sunt iertate. Sfintele Taine, ca mijloace prin care credinciosul participă la harul Duhului Sfânt, își au originea în însăși Întruparea Mântuitorului. Considerații semantice în privința termenului «semn» arată că acesta indică un sens, un mesaj, o direcție înspre o realitate pe care trebuie să o explice, dar nu poartă în sine realitatea pe care o semnifică. Semnul este doar un simbol.

Textul include afirmația că Botezul «curăță inima de orice păcat» (B4) dar nu se precizează că este iertat păcatul original și că astfel cel botezat este eliberat de robia păcatului. Mai departe, în document se afirmă că «celor botezați li se conferă o nouă orientare etică» (B4). Dacă Botezul este redus la aceasta, nu mai apare ca un început al restaurării ontologice a omului ca o nouă făptură în Hristos.

Documentul separă pedo-baptismul de Botezul adulților și doar recunoaște posibilitatea pedo-baptismului în perioada apostolică (B11), deși aceasta era o *practică curentă* în Biserică (F.Ap. 2, 39; 16,15, 33; 1Cor. 1,16; 110 Cartagina).

Unitatea creștină este văzută ca întemeindu-se doar pe Botez, ca o «unitate baptismală», și astfel perspectiva este unilaterală, documentul cerând bisericilor și recunoașterea reciprocă a Botezului (B6). În timp ce inițierea creștină și apartenența deplină la Biserică sunt primite doar prin Botez, Mirungere și Euharistie.

2. Botezul și ecumenismul

Documentul *BEM* este un instrument și un fundament teologic pentru discuții viitoare aprofundate despre temele deja abordate, până la gradul în care va exprima tradiția apostolică referitoare la Botez.

3. Botezul și misiunea pastorală a Bisericii

Biserica noastră păstrează tradiția apostolică, potrivit căreia administrarea Botezului este o ocazie pentru catehizare, pentru a aprofunda adevărurile acestui act important și pentru a furniza învățături religioase – morale familiei și credincioșilor prezenți.

4. Sugestii cu privire la Botez

Remarcile noastre critice trimit spre unele aspecte referitoare la Botez, care trebuie să fie reconsiderate și analizate aprofundat, așa încât documentul ar trebui:

să afirme în mod clar caracterul sacramental al Botezului și al Mirungerii

să afirme în mod clar relația dintre Botez, Mirungere și Euharistie, care sunt constitutive inițierii creștine;

să afirme în mod clar relația dintre unitatea Bisericii și așa – numita « unitate baptismală », întrucât învățătura ortodoxă înțelege unitatea în deplinătatea credinței și a celor șapte Taine

să evidențieze economia lui Hristos în Duhul Sfânt în Botez și Mirungere, care sunt săvârșite de preoția sacramentală a Bisericii (episcop și preoți);

să evidențieze eliberarea din robia păcatului și a celui rău prin Botez, afirmând și importanța și necesitatea mărturisirii de credință în Sfânta Treime;

să studieze aprofundat pedo – baptismul ca practică curentă a Bisericii încă din perioada apostolică”²⁵.

Considerăm că este important de remarcat și contrastul izbitor între răspunsul Bisericii Greciei, alcătuit sub forma unei scrisori, și celelalte răspusuri din partea Bisericilor Ortodoxe, de aceea îl oferim integral aici în traducere:

“Atena, 19 mai 1986

Rev. Dr. Gunther Gassmann

Director, Secretariatul Credință și Constituție (Faith and Order Secretariat)

Consiliul Ecumenic al Bisericilor
Geneva

Dragă Dr. Gassmann,

Din încredințarea Comisiei sinodale pentru relații inter-ortodoxe și inter-creștine a Bisericii Greciei, o comisie spe-

²⁵ *Churches respond to BEM, , Official responses to the “Baptism, Eucharist and Ministry” text*, Max Thurian (Ed), Faith and Order Paper 137, World Council of Churches, , Geneva, 1987, vol.III, pp.4-6

cială compusă din teologi și-a asumat studierea întregii problematice a textelor despre « Botez, Euharistie și Slujire » pregătită de Comisia Credință și Constituție a CEB. Această Comisie specială de teologi, întrunindu-se de multe ori, a studiat textele în discuție atât din punct de vedere al tradiției și teologiei ortodoxe – în special al eclesiologiei – cât și al procesului special al «receptării» acestora de fiecare dintre Bisericile membre în CEB.

Comisia specială, după ce a analizat rapoartele scrise și comentariile profesorilor Ioannis Kalogyrou, Vlasios Pheidias și Gerasimos Konidaris asupra fiecărui text în parte, a purces la evaluarea teologică, din perspectivă ortodoxă, a celor trei texte, iar apoi, la sfârșit, la re-evaluarea metodologiei folosite de CEB în acest caz, și a ajuns la următoarele concluzii:

1. Textele despre « Botez, Euharistie și Slujire » trebuie, în cadrul misiunii Comisiei Credință și Constituție, să descopere premisele teologice care să faciliteze dialogul mai larg dintre Bisericile membre în CEB și promovarea ideii de unitate a lumii creștine în dreapta credință și în iubire. În acest sens, textele în discuție, sunt în orice caz exemple folositoare ale dialogului multilateral care se desfășoară între reprezentanții diferitelor Biserici membre în cadrul CEB, ca de exemplu propunerea privind introducerea instituției de *episkope*, și, fără îndoială, va constitui o motivație serioasă pentru strădania teologică.

2. Biserica Ortodoxă a Greciei, ca unul dintre membrii fondatori ai CEB, participă activ, prin reprezentanții săi teologi, la dialogul multilateral care are loc în interiorul CEB – în pofida serioaselor rezerve exprimate câteodată de întregul său, cu referire la obiective, deviații și eficacitate. În acest sens, au avut și continuă să aibe loc discuții pe baza deciziilor luate la Sofia (dezideratele exprimate la Sofia) cu privire la schimbările necesare ale Constituției CEB în concordanță cu decizia asemănătoare luată la Consultația pre-sinodală pan-ortodoxă din anul 1976.

3.Procedura folosită de CEB în trimiterea textelor în analiză Bisericii membre pentru promovarea ideii « receptării » lor – în orice fel s-ar înțelege termenul « receptare » - este o inițiativă neobișnuită a CEB și este în afara cadrului stipulat de articolele Constituției, pentru continuarea dialogului multilateral în cadrul acestei organizații inter-creștine. CEB este doar cadrul în care Bisericele sale membre desfășoară în mod independent acest dialog.

4.Inovația introdusă de o decizie a Comitetului Central al CEB în metodologia dialogului constituie, într-o ultimă analiză, o alterare a fundamentului constituțional și o depășire a principiilor constituționale cu privire la relațiile Bisericii membre ale CEB, deoarece implică o dezvoltare a relațiilor cu serviciile administrative ale CEB. Astfel, CEB printr-o asemenea inițiativă țintește spre abandonarea rolului său de cadru bine delimitat, pentru a se transforma pe sine în partenerul de dialog principal și dinamic al Bisericii membre, care vor fi obligate să continue dialogul nu doar între ele în cadrul CEB, ci cu CEB însuși.

5.Comisia specială a teologilor prin sublinierea consecințelor oricărui răspuns – indiferent de conținutul său – la procesul propus de CEB consideră noua metodologie introdusă:

a) ca un proces inutil din punct de vedere ecclesiologic și teologic, din moment ce nu se are în vedere nici un fel de revizuire sau corectare a ceea ce este considerat a fi forma finală a celor trei texte de la Lima, și a fost anunțată deja definitivarea cercetării teologice necesare primei variante;

b) ca neprevăzută de reglementările Constituției CEB și ca neacoperită de procedurile stabilite anterior, cel puțin cu privire la modul prezentării propunerilor Bisericii membre;

c) ca o schimbare a *bazei* constituționale și a cadrului instituțional al relațiilor Bisericii membre din interiorul CEB.

Conform celor de mai sus, comisia specială de teologi, în pofida faptului că încurajează toate tipurile de evaluare teologică a textelor de la Lima, consideră nu doar lipsit de va-

loare, dar chiar dăunător orice tip de răspuns bisericesc oficial sau ne-oficial.

Al dumneavoastră sincer,

Prof.Dr.Chrysostom - Gerassime Zaphiris

Mitropolit al Peristerion-ului, Președinte al Comisiei speciale de teologi”²⁶.

S-ar putea întreba cineva, în ce măsură răspunsurile au fost influențate și de contextul politic și social al fiecărei Biserici. Într-adevăr, ne aflăm înaintea schimbărilor majore din anul 1989, când CEB era văzut ca o „umbrelă protectoare” pentru multe Biserici din spațiul dominat de fosta U.R.S.S. Situație similară pentru Biserici ca cea din Egipt, unde violențele la adresa minorității creștine sunt foarte frecvente (peste 70 milioane musulmani și vreo 10 milioane creștini, marea majoritate copti), sau ca Patriarhia de Constantinopol confruntată de mai multe ori cu pericolul expulzării din sediul său milenar. De asemenea, cum ar fi putut reacționa Biserici ortodoxe minoritare ca cea din SUA sau Finlanda ? Chiar dacă ar fi fost și astfel de influențe, nu putem spune că s-au făcut concesii doctrinare, ci doar s-a apreciat ce este pozitiv, s-au formulat critici și recomandări, s-a exprimat speranță sinceră pentru continuarea dialogului și apropierea dintre creștini. În totală disonanță s-a aflat, după cum se vede din răspunsul oficial redat *supra*, Biserica Greciei, singura Biserică ortodoxă cu o situație privilegiată în epoca respectivă, care a reacționat virulent prin invocarea încălcării prevederilor din Constituția CEB și a refuzat orice referire punctuală la capitolele documentului, deși avea prilejul să dezvolte o teologie baptismală.

Revenind la documentul propriu-zis, părintele profesor Ion Bria observă²⁷ că cea mai importantă lipsă semnalată de ortodocși, inclusiv de cei români²⁸, în secțiunea despre Botez, este aceea a unui capitol despre Sfânta Taină a Mirungerii. Documentul se limitează la a afirma că Taina

²⁶ *Churches respond to BEM*, , *Official responses to the “Baptism, Eucharist and Ministry” text*, Max Thurian (Ed), Faith and Order Paper 143, World Council of Churches, , Geneva, 1988, vol.V. p.1-3.

²⁷ Pr. prof. Ion BRIA, *Destinul Ortodoxiei*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989, pp. 69, 70.

²⁸ Cf. Anca MANOLACHE, „Opinii asupra documentului Botez, Euharistie, Slujire”, în: *Mitropolia Banatului*, XXXIII, nr. 5-6, 1983, pp. 297-302.

aceasta semnifică „pecetea darului Duhului”, fiind asociată cu transmiterea Duhului, cu comentariul că unii se întreabă de ce este necesar să se adauge un rit separat între Botez și primirea la împărtășirea euharistică. Documentul n-a reținut acea concepție integrală a Bisericii vechi despre „nașterea din nou”, „pecetea darului Sfântului Duh”, „cuminecarea cu Trupul și Sângele Domnului” (v. rugăciunea din *Molitfelnic*, 1984, pp.37-38).²⁹

„Sfântul Chiril al Ierusalimului a consacrat o cateheză specială *mistagogică* Tainei Ungerii cu Mir, introdusă cu textul biblic din *1 Ioan* 2, 20-28. După Sfântul Nicolae Cabasila împărtășirea Duhului Sfânt și a darurilor Acestuia sunt un rod al acestei Taine. Citând textele din *Ioil* 2,28 și *Fapte* 2,17, el spune că există un element sacerdotal comun între *Hirotonie* și *Ungere*, deși Tainele sunt distincte (*Viața în Hristos*, III,1-7). Rânduiala Tainei ca atare începe cu troparul „Dă-mi mie haină luminoasă” și constă în ungerea trupului cu Mir, precedată de rugăciunea : *Însuți Stăpâne, Preaîndurate Împărate al tuturor, dăruiește-i lui și pecetea darului Sfântului și întru tot puternicului și închinatului Tău Duh și cuminecarea sfântului Trup și scumpului Sânge al Hristosului Tău*.

Într-adevăr, Botezul împreună cu Mirungerea și primirea Euharistiei constituie ritual de primire în Biserică (de inițiere) și de aceea se săvârșesc într-o singură celebrare liturgică. Trebuie deci să fie afirmată unitatea acestor trei taine, deși fiecare în parte are sensul ei distinct: *Botezul* este un eveniment pascal, actualizînd moartea și învierea împreună cu Hristos; *Mirungerea* este un eveniment penticostal, alăturînd pe cel botezat la comunitatea înființată la Cincizecime și pecetluindu-se cu darul Duhului Sfânt; *Euharistia* este un eveniment ecclesial-eschatologic, deoarece comuniunea euharistică în Biserică văzută prefigurează Împărăția în lumea viitoare”³⁰.

Ar fi de remarcat și răspunsul, firește unic, oferit de Biserica Romano-Catolică. Procesul prin care s-a ajuns la acest răspuns, a fost coordonat de Secretariatul pentru promovarea unității creștine. Procesul a inclus, mai întâi, consultarea, începînd din anul 1982, cu Conferințele episcopale

²⁹ Pr. Prof. I. BRIA, *Destinul Ortodoxiei*, p. 70.

³⁰ Pr. Prof. I. BRIA, *Destinul Ortodoxiei*, p. 70.

catolice din toată lumea, multe dintre acestea au trimis rapoarte despre *BEM* la Secretariat. Apoi rapoartele primite de la Conferințe episcopale catolice, de la Facultăți de teologie catolice, de la diferite societăți, și de la alte surse, au fost analizate și luate în considerație de Secretariatul pentru promovarea unității creștine cu ajutorul unui grup de consultanți teologici care au lucrat pentru a oferi un proiect de răspuns și, în sfârșit, s-a ajuns la forma finală. În introducere se apreciază activitatea Comisiei Credință și Constituție, și în special documentul *BEM*. Se subliniază eterogenitatea Comisiei care a elaborat documentul *BEM*: anglicani, ortodocși, protestanți și romano-catolici (deși Biserica Romano-Catolică nu este membră a CEB, a delegat în mod oficial 12 reprezentanți - a zecea parte din numărul total al membrilor - în Comisia Credință și Constituție, care au participat ca membri deplin, având deci și drept de vot), provenind dintr-o largă varietate de biserici și comunități. Documentul *BEM* este important și pentru că a stimulat răspunsul bisericilor și comunităților la un nivel înalt de autoritate. Biserica Romano-Catolică percepe *BEM*-ul în relație cu teme importante din enciclica *Unitatis Redintegratio*³¹.

3. Documentul de studiu One Baptism: Towards Mutual Recognition (Un Botez: Înspre recunoașterea reciprocă)³² - Problema recunoașterii reciproce a Botezului

Problema recunoașterii reciproce a Botezului este în strânsă legătură cu realizarea unității văzute a tuturor credincioșilor în Biserica cea una, sfântă, sobornicească și apostolică. Cu privire la această temă atât de importantă, în documentul de la Lima se afirma:

„Bisericile sunt din ce în ce mai capabile să recunoască – unele, altora – Botezul, ca unicul Botez al lui Hristos, în măsura în care Iisus Hristos a fost mărturisit de candidat ca Domnul sau, în cazul unui botez de copil, în măsura în care această mărturisire a fost făcută de Biserică (părinți, responsabili, nași, nașe și comunitatea) și apoi afirmată prin credința

³¹ *Churches respond to BEM, Official responses to the "Baptism, Eucharist and Ministry" text*, Max Thurian (Ed), vol. VI, Faith and Order Paper 144, Geneva, 1988, vol VI, pp. 1-3.

³² Documentul este disponibil pe: <https://www.oikoumene.org/en/resources/publications/one-baptism>.

personală și prin angajament. Recunoașterea reciprocă a Botezului este, evident, un semn important și un mijloc de exprimare a unității baptismale date în Hristos. Pretutindeni unde este posibil, Bisericile ar trebui să exprime în mod explicit recunoașterea reciprocă a Botezului lor. Pentru a depăși diferențele lor, cei care practică botezul adulților și cei care botează copii ar trebui să reconsidere unele aspecte ale modului în care o fac. Cei dintâi ar trebui să exprime mai vizibil faptul că copiii se află sub protecția harului lui Dumnezeu. Ceilalți ar trebui să se ferească de a practica botezul, aparent, fără o deliberare prealabilă, și să ia în serios răspunderea pe care o au în educarea copiilor botezați în vederea unui angajament adult față de Hristos”³³.

Publicat în anul 2011, după trei decenii de la *BEM, One Baptism : Towards Mutual Recognition (Un Botez: Înspre recunoașterea reciprocă)* este un document de studiu (deci nu este un text de convergență asemenea *BEM*). La acest document s-a lucrat în Comisia Credință și Constituție a CEB timp de zece ani. Așa cum se arată în prefața semnată de ÎPS Mitropolit Dr. Vasilios de Constantia-Ammichostos (Cipru), Moderator al Comisiei Credință și Constituție și de Revd.Dr. John Gibaut, Director al Comisiei Credință și Constituție, prin acest document de studiu s-a dorit amplificarea dialogului despre Botezul în Biserica cea una a lui Iisus Hristos, și sublinierea relației strânse dintre Botez și dezvoltarea vieții în Hristos a credinciosului, relație care ar și oferi un argument puternic pentru o mai extinsă recunoaștere reciprocă a Botezului. Documentul este parte integrantă a activității Comisiei Credință și Constituție a CEB, prin care bisericile sunt invitate spre realizare unității văzute într-un Domn, o credință, un Botez și o comuniune euharistică. Totodată documentul abordează chestiuni de înțelegere și de practică baptismală care generează controverse și afectează parcursul înspre recunoaștere reciprocă.

Tot în prefață se precizează că necesitatea acestui document a rezultat din trei contexte diferite, dar interdependente. Primul este răspunsul dat de biserici la documentul *BEM*. Cele mai multe biserici sunt de acord cu *BEM*, anume că Botezul este Taina primară și fundamentală a unității³⁴.

³³ *Mitropolia Banatului*, XXXIII, nr. 1-2, (1983), p. 26.

³⁴ A se vedea: *Baptism, Eucharist & Ministry 1982-1990: Report on the Process and Responses*,

Din acest răspuns pe scară largă apar alte întrebări. În ce măsură, de exemplu, un consens în cadrul bisericilor asupra învățaturii cuprinsă în *BEM* privind Botezul, implică un grad de recunoaștere baptismală și eclesială reciprocă? Răspunsurile primite la această întrebare reflectă o diversitate de atitudini față de recunoașterea Botezului. Pentru unele biserici, o astfel de recunoaștere este relativ simplă; pentru alții, este mult mai dificilă. Contextul al doilea constă în practica baptismală ecumenică, care a apărut din anul 1982. În diferite regiuni și țări din întreaga lume contemporană, există multe exemple de biserici care sunt de acord să-și recunoască reciproc Botezul, inclusiv utilizarea unui certificat de B tez comun. Această evoluție poate fi, pe bună dreptate, identificată ca fiind un exemplu de receptare practică a *BEM*. Al treilea context, constă în provocările în curs de desfășurare pentru recunoașterea reciprocă, precum și noi probleme care împiedică în egală măsură recunoașterea, sau care chiar pot, de fapt, inversa acordurile anterioare privind recunoașterea reciprocă a Botezului. Documentul din 2005 al Comisiei Credință și Constituție, intitulat: *Natura și misiunea Bisericii: O etapă pe calea înspre o declarație comună*, observă cu atenție aceste zone istorice și mai recente de dezacord cu privire la teologia și practica baptismală, inclusiv problema formulei baptismale³⁵. În privința recunoașterii reciproce a Botezului, în document se face referire mai întâi la cunoscutul text paulin :

„Există un singur trup și un singur Duh, așa cum ați fost chemați la o singură nădejde a chemării voastre, un singur Dumnezeu, o singură credință, un singur Botez, un singur Dumnezeu și Tată a toate, care este mai presus de toate și prin toate și în toate (Efes 4, 4-6), și apoi se arată că în conformitate cu acesta, „prin Botez noi suntem aduși în comuniune cu Dumnezeu cel Unul în Treime. Prin Botez, Hristos, prin puterea Duhului Sfânt, îi cheamă pe cei care Îl urmează și îi face să fie ai Săi, membri ai unicului Trup și participanți la comuniunea ucenicilor săi³⁶. Mai mult, acordurile în contexte locale și naționale³⁷ „au stabilit recunoașterea reciprocă pe un temei

Faith and Order Paper No. 149, Geneva, WCC Publications, 1990, p. 51.

³⁵ *The Nature and Mission of the Church: A Stage on the Way to a Common Statement*, Faith and Order Paper No. 198, World Council of Churches, Geneva, 2005, §77.

³⁶ <https://www.oikoumene.org/en/resources/publications/one-baptism,&I,B,4>, p. 2.

³⁷ De exemplu la nivel de stat, textul “Baptism: Baptismal Practice in an Ecumenical Context”

oficial, care să permită și să încurajeze expresii practice ale recunoașterii reciproce la nivelul parohiei. Discuții bilaterale între confesiuni creștine la nivel mondial au arătat faptul că « existența continuă a botezului comun este un factor decisiv al unității dincolo de separările»³⁸ dintre biserici. Texte ecumenice, multilaterale semnificative la nivel mondial au confirmat și extins aceste rezultate, cerând ca bisericile să pună recunoașterea reciprocă în practică³⁹ ori de câte ori este posibil”⁴⁰.

Este importantă și abordarea temei unității ritualului baptismal, mai precis primirea celor trei Sfinte Taine numite de inițiere:

„Un alt semn al progresului a fost un consens în creștere privind unitatea fundamentală în ceea ce unele tradiții creștine au numit „tainele inițierii creștine” (Botezul, Mirungerea / Confirmarea, Euharistia). Acestea, în unele tradiții, au fost separate și administrate în diferite momente din viața credinciosului, fiecare act având o semnificație distinctă și de sine stătătoare. În cazul în care unitatea acestor acțiuni este recunoscută, diferențele în înțelegere și practică nu mai pot să apară cadivergente (de exemplu, momentul în care este invocat Duhul Sfânt)”⁴¹.

emis de Comisia privind Unitatea creștină Massachusetts [U.S.A.], ediție revizuită, 2000; iar la nivel național documentele “The Sacrament of Baptism as a Sign of Unity” aprobat de Comisia Teologică a Episcopiei Romano-Catolice din Polonia și Consiliul Ecumenic polonez în 2000; și Acordul de recunoaștere reciprocă privind Botezul semnat de 11 biserici (ortodoxe, romano-catolici, anglicani și protestanți), în Germania la data de 29 aprilie 2007.

³⁸ A se vedea studiul privind Botezul în dialogurile bilaterale de Andre BIRMELÉ, “Baptism in Ecumenical Dialogues”, în: Wilhelm Hüffmeier și Tony Peck, eds., *Dialogue between the Community of Protestant Churches in Europe (CPCE) and the European Baptist Federation (EBF) on the Doctrine and Practice of Baptism*, Leuenberg Documents 9, Verlag Otto Lembeck, Frankfurt am Main, 2005, pp. 79-103, și versiunea anterioară, “Baptism and the Unity of the Church in Ecumenical Dialogues”, în: Michael Root și Risto Saarinen, eds., *Baptism & the Unity of the Church*, William B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan/WCC Publications, Geneva, 1998, pp. 104-129.

³⁹ A se vedea documentul *The Nature and Mission of the Church: A Stage on the Way to a Common Statement*, Faith and Order Paper nr. 198, WCC, Geneva, 2005, §§74-77; “Called to be the One Church”, Porto Alegre 2006, §§8-9 și §14(c); și “Ecclesiological and Ecumenical Implications of a Common Baptism: A JW/G Study”, în *Eighth Report: Joint Working Group between the Roman Catholic Church and the World Council of Churches*, Geneva-Rome, 2005, WCC, Geneva, 2005, pp. 45-72.

⁴⁰ <https://www.oikoumene.org/en/resources/publications/one-baptism>, &I,B,6, p. 3.

⁴¹ <https://www.oikoumene.org/en/resources/publications/one-baptism>, &I, B,7, p. 3.

În multe cazuri, bisericile își recunosc (așa cum s-a afirmat prin cea de-a cincea Conferință mondială a Comisiei Credință și Constituție), „una alteia botezul ca singurul botez în Hristos”,⁴² și acest lucru are consecințe importante pentru auto-înțelegerea și practica tuturor bisericilor. Dar este de asemenea adevărat că „nu toate bisericile sunt capabile să recunoască botezul altor biserici, și nu toate sunt de acord în totalitate asupra perspectivelor BEM cu privire la botez”.⁴³ Realitatea este într-adevăr complexă, așa cum arată următoarele situații:

- recunoașterea reciprocă a Botezului poate reflecta o stare de împărtășire deplină în credință și viață între biserici, marcate de comuniunea euharistică, și care includ discernământul comun și luarea deciziilor, serviciul și misiunea; sau

- recunoașterea reciprocă poate exista împreună cu limitări semnificative în împărtășire, mai ales la cina euharistică – care ridică semne de întrebare pentru unele cu privire la sensul recunoașterii, dacă nu chiar la botezul în sine, sau

- poate exista recunoaștere reciprocă, dar fără viață și misiune împărtășită în continuare; sau

- recunoașterea reciprocă poate lipsi, astfel încât unele biserici (sau congregații din cadrul lor) cer botezul tuturor persoanelor care doresc să adere, chiar dacă acestea au fost deja botezate într-o altă biserică.

Am putea afirma, având în vedere și cele de mai sus, că Botezul este fundamentul vieții fiecărui creștin, al fiecărei Biserici și al mișcării ecumenice. Botezul comun însă nu poate implica și deplina comuniune, care culminează cu împărtășirea comună. Chiar dacă rânduiala-ordo ar fi similară pentru toți creștinii, Botezul nu poate fi rupt din contextul mai larg al vieții într-o comunitate. Din ziua Pogorârii Duhului Sfânt, ziua înțemeierii primei comunități creștine (FAp2) se observă legătura indisolubilă între Biserică, cuvânt și Taine. După ce „au fost pătrunși la inimă” de predica apostolică, ascultătorii au întrebat : „Ce să facem?” Iar Sfântul Apostol Petru le-a răspuns: „Pocăiți-vă și să se boteze fiecare dintre voi

⁴² A se vedea: *Worship Book, Fifth World Conference on Faith and Order, Santiago de Compostela, 1993*, WCC Publications, Geneva, 1993.

⁴³ “Faith and Order Work on Worship (with special reference to Baptism) in Relation to the Unity of the Church, Planning Meeting, Communauté de Grandchamp, July, 1998”, in: *Minutes of the Meeting of the Faith and Order Board, 15-24 June 1999, Toronto, Canada*, Faith and Order Paper, nr185, WCC,, Geneva, 1999, p. 101.

în numele lui Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor voastre, și veți primi darul Duhului Sfânt” (F.Ap.2,38), și imediat în Faptele Apostolilor 2,42 se adaugă „frângerea pâinii” ca centru al cultului creștin. Botezul Mirungere și Euharistia sunt primite împreună, rânduiala prevede o rugăciune care face trecerea firească de la Botez la Mirungere și Euharistie:

„Binecuvântat ești Doamne Dumnezeule, Atotțiitorule, Izvorul bunătăților, Soarele dreptății, Care celor ce erau întru întuneric le-ai strălucit lumina mântuirii prin arătarea Unuia-Născut Fiului Tău și Dumnezeului nostru și ne-ai dăruit nouă nevrednicilor fericita curăție prin Sfântul Botez și dumnezeiasca sfințire prin ungerea cea făcătoare de viață; Care și acum ai binevoit a naște din nou pe robul (roaba) Ta acesta nou luminat, prin apă și prin Duh, și i-ai dăruit lui iertare păcatelor celor de voie și celor fără de voie. Însuți Stăpâne, Preaîndurate Împărate al tuturor, dăruiește-i lui iertarea păcatelor celor de voie și celor fără de voie. Însuți Stăpâne, Preaîndurate Împărate al tuturor, dăruiește-i lui și pecetea darului Sfântului și întru tot puternicului și închinatului Tău Duh și cuminecarea sfântului Trup și scumpului Sânge al Hristosului Tău”⁴⁴.

Rânduiala Botezului, textele propriu-zise, descoperă profunzimea cultului ortodox. În general, Biserica Ortodoxă Română, aplicând principiul economiei, nu re-botează⁴⁵ pe cei ce au fost deja botezați în numele Sfintei Treimi, mai precis pe romano-catolici și pe cei din Biserica Reformei, dar nu recunosc validitatea Tainei decât atunci când credinciosul respectiv este primit prin Mirungere și Euharistie în sânul Ortodoxiei. Acest fapt demonstrează credința că acele biserici se străduiesc să învețe despre Botez în conformitate cu învățăturile Bisericii primare, dar nu consideră că acest scop este realizat în riturile baptismale ale acestora⁴⁶. Principiul economiei poate să se schimbe în recunoaștere deplină numai dacă Biserica Ortodoxă poate recunoaște în riturile baptismale ale altora acele ele-

⁴⁴ *Aghiasmatar*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, p. 38.

⁴⁵ A se vedea reglementările și rânduiala propriu-zisă în: *Primirea la Ortodoxie a celor de alte credințe*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2014.

⁴⁶ A se vedea: Pr. Dr. Liviu STREZA, *Botezul în diferite rituri liturgice creștine*, teză de doctorat, București, 1985, extras din *Ortodoxia*, XXXVII, 1985, nr.1 și 2.

mente pe care Biserica primară le-a considerat necesare pentru a se separa în mod clar de care le considera eretice⁴⁷. Înainte ca Botezul comun să devină o realitate, este necesar să se ajungă la un acord în privința concepțului despre Biserică și despre slujire. Opinia se bazează pe ideea că putem boteza în Biserica cea una, numai dacă știm ce este această Biserică și unde sunt limitele sale. Chiar dacă s-ar respecta întru totul rânduiala ortodoxă, tot nu s-ar putea recunoaște validitatea în sine, deoarece candidatul trebuie să mărturisească doctrina în ansamblul său și să fie în deplină comuniune- koinonia de iubire (cf.Fap 2,42).

În acest sens, Părintele profesor Ion Bria afirma categoric:

„Ortodoxia, mai ales în cazul Botezului, a insistat asupra legăturii dintre mărturisirea credinței și validitatea Tainei, sau altfel spus, între comuniunea în credință și comuniunea în Taine, sacramentală. Chiar dacă Botezul este un dar divin, totuși credința celui ce primește acest dar are un loc central. Mai mult, Botezul și Mirungerea sunt primite și celebrate ca Taine de alăturare la Trupul lui Hristos, Biserica, cu înțelegerea că există o comunitate de credință care mărturisește pentru și care primește pe cel nou botezat”⁴⁸.

În concluzie, Botezul nostru este premisa mișcării ecumenice, este fundamentul eforturilor întreprinse pentru realizarea unității Bisericii, precum și temei pentru „misiunea în unitate”.

4. Documentul de convergență Biserica: înspre o viziune comună (The Church: Towards a common vision)⁴⁹

În prezentarea acestui document, Olav Fykse Tveit, Secretar General, Consiliul Ecumenic al Bisericilor scria:

⁴⁷ Merja MERRAS, „Baptismal Recognition and the Orthodox Churches”, în: *Baptism & the Unity of the Church*, edit. Michael Root, Risto Saarinen, Geneva, 1998, pp.144, 145.

⁴⁸ Pr. Prof. I. BRIA, *Destinul Ortodoxiei*, p.71.

⁴⁹ Originalul disponibil și pe <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/commissions/faith-and-order/i-unity-the-church-and-its-mission/the-church-towards-a-common-vision>; (a se vedea și trad. rm. de Pr. Conf. Nicolae Moșoiu: „Biserica: înspre o viziune comună” - prezentare, note și traducere, în *Revista Teologică*, nr. 3, 2015, pp. 227-267; și *Revista Teologică* nr. 4, 2015, pp. 174-198; și pe <http://ecum.ro/wp-content/uploads/2016/12/Biserica.pdf>).

„Comisia *Credință și Constituție* a Consiliului Ecumenic al Bisericii (CEB) ne aduce în dar o declarație despre Biserică: este rodul multor ani de cercetare pe tema eclesiologiei. Având ca punct de pornire textul de convergență *Botez, Euharistie și Slujire* (1982) și răspunsurile bisericilor la acest document, *Biserica: înspre o viziune comună* a fost receptat de Comitetul Central în anul 2012 și apoi a fost trimis bisericilor pentru a încuraja continuarea reflecției asupra Bisericii și pentru a primi răspunsurile lor oficiale la acest document. Studiul acesta și răspunsurile la el vor avea un rol important în anii următori pentru a distinge pașii către o unitate văzută. Cercetarea eclesiologiei este în legătură cu tot ceea ce înseamnă Biserica și cu ceea ce implică misiunea sa în și pentru lume. Prin urmare, *Biserica: înspre o viziune comună* își are rădăcinile în natura și misiunea Bisericii. Documentul reflectă țelurile constituționale și identitatea de sine a CEB ca o asociație frățească de biserici care se cheamă reciproc la împlinirea idealului unității văzute”⁵⁰.

Iar în prefața semnată de ÎPS Mitropolit Dr Vasilios de Constantia- Ammochostos, Moderator al Comisiei *Credință și Constituție* și de Canon John Gibau, Director al Comisiei *Credință și Constituție*, se arată că „timp de 20 de ani, reprezentanții delegați ai Bisericilor Ortodoxe, Protestante, Anglicană, Evanghelice, Penticostale și Romano-Catolică la Conferința Mondială *Credință și Constituție* (1993), la trei Comisii plenare *Credință și Constituție* (1996, 2004, 2009), la 18 întruniri ale Comisiei permanente, și la nenumărate întâlniri de redactare, au căutat să descopere o viziune globală, multilaterală și ecumenică a naturii, scopului și misiunii Bisericii. Bisericile au răspuns critic și constructiv la două etape anterioare ale drumului spre o declarație comună. Comisia *Credință și Constituție* răspunde acum bisericilor prin documentul *Biserica: înspre o viziune comună*, declarația sa comună – sau convergența - cu privire la eclesiologie. Convergența la care s-a ajuns prin documen-

⁵⁰ <http://ecum.ro/wp-content/uploads/2016/12/Biserica.pdf>, pp. V-VI.

tul: Biserica: înspre o viziune comună, reprezintă o reușită ecumenică extraordinară”⁵¹.

Revista Teologică de la Sibiu a oferit traducerea documentului de convergență Biserica: înspre o viziune comună⁵², după ce a publicat și cele două proiecte de document de convergență: The Nature and Purpose of the Church și The Nature and Mission of the Church⁵³, însoțite de note explicative, din dorința de a ajuta la procesul de răspuns și receptare.

Trebuie să reamintim aici faptul că unitatea Bisericii aparține constituției sale teandrice, ca trup extins al Cuvântului întrupat, iar unde este Hristos este unitate și iubire „care dorește să îi îmbrățișeze pe toți în Sine și să-i înfățișeze Tatălui”⁵⁴. Este o „unitate de viață, ontologic-pnevmonică în Hristos și în Duhul Lui cel sfânt”⁵⁵. De fapt, sublinia părintele Stăniloae,

„Biserica este unirea a tot ce există, sau e destinată să cuprindă tot ce există: Dumnezeu și creație. Ea e împlinirea planului etern al lui Dumnezeu: atotunitatea. În ea eternul și temporalul, ultimul – destinat să fie copleșit de eternitate; necreatul și creatul, ultimul- destinat să fie copleșit de necreat, să se îndumnezeiască; spiritualul de toate categoriile și materia, ultima – destinată spiritualizării; cerul și pământul penetrat de cer; nespațialul și spațialul; eu și tu, eu și noi, noi și voi, uniți în «Tu» divin, sau în relație dialogică directă cu El”⁵⁶.

Cea mai gravă contra-mărturie, cel mai greu obstacol pentru misiunea Bisericii este dezbinarea creștinilor. Consiliul Ecumenic al Bisericilor a adoptat cinci declarații despre unitate și catholicitate⁵⁷, cu ocazia a cinci

⁵¹ <http://ecum.ro/wp-content/uploads/2016/12/Biserica.pdf>, p. VII.

⁵² Pr. Conf. Nicolae MOȘOIU, „Biserica: înspre o viziune comună” - prezentare, note și traducere, în *Revista Teologică*, nr. 3/2015, pp. 227-267; și *Revista Teologică* nr. 4/2015, pp. 174-198.

⁵³ Primele două variante, subintitulate fiecare „un stadiu pe drumul spre o declarație comună” s-au publicat în traducerea subsemnatului: „Natura și scopul Bisericii. Un stadiu pe calea spre o declarație comună”, în *Revista Teologică*, nr. 3/2003, pp. 66-105; „Natura și misiunea Bisericii. Un stadiu pe calea spre o declarație comună”, în *Revista Teologică* nr. 2/2011, pp. 253-277, iar partea a doua în *Revista Teologica*, nr. 3/2011, pp. 234-254.

⁵⁴ Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, București, 1978, vol. 2, p.169, a se vedea paragraful despre atributul unității Bisericii și cel despre sfințenia sa.

⁵⁵ Pr. Prof. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p.172.

⁵⁶ Pr. Prof. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, paragraful despre „Constituția teandrică a Bisericii”, p. 214 sq.

⁵⁷ Trebuie spus că, din cauza traducerii, noi nu mai mărturisim, odată cu *Crezul niceo-constantinopolitan*, catholicitatea Bisericii (*katholiken Ekklesian* în originalul grecesc). În Bi-

dintre cele zece Adunări Generale ale sale de până acum: New Delhi, 1961; Nairobi, 1975; Canberra 1991; Porto Alegre, 2006 și Busan, 2013⁵⁸.

serica Ortodoxă Rusă, termenul „sobornicească” (*sobornaya*, forma adjectivală a lui *sobornost*) l-a înlocuit pe cel de „catholicească” (*katoliceskaya*) după respingerea de către ruși a Sinodului de la Ferrara/Florența, dar nu acoperă conceptul original (a se vedea: Dr. Ștefan TOMA, „Coordonate eclesiologice în gândirea teologică a pr. Dumitru Stăniloae”, în *Revista Teologică*, 88 (2006), nr. 3, p. 171). *Kata* (potrivit, conform) și *holon* (întreg), iar în limba latină *secundum totum, quia per totum est*, exprimă o totalitate care nu este geografică, orizontală, cantitativă, fiind și opusă oricărei fragmentări a dogmei. Expresia Sfântului Ignatie (*Smyrn.*, 8, 2): „*Acolo unde este Hristos Iisus, acolo este Biserica universală*” arată această unitate a plinătății care nu depinde nicidecum de condiții istorice, spațiale și cantitative. Părintele Stăniloae face legătura dintre *catholicitate* și *sobornicitate*, arătând că deplinătatea (*catholicitatea*) nu este de sine, ci se experiază de către trupul eclesial: „Biserica este un întreg organic, un organism sau un corp spiritual, o plenitudine care are totul, iar acest tot, această plenitudine e prezentă și eficientă în fiecare din mădulele ei, din actele ei, din părțile ei. Înțelesul acesta al Bisericii precizează înțelesul ei de «corp» al lui Hristos. (...) Biserica are pe Hristos întreg cu toate darurile Lui mântuitoare și îndumnezeitoare și fiecare Biserică locală și chiar fiecare credincios Îl are întreg, dar numai întrucât rămâne în «întregul» corpului. Așa cum în orice celulă a unui corp e corpul întreg cu lucrarea lui, cu specificul lui, așa este în orice mădular sau parte a ei Biserica întreagă și prin aceasta Hristos întreg, dar numai întrucât respectivul mădular sau respectiva parte a ei rămâne în Biserică. Mădulele nu sunt uniformizate prin aceasta, ci sunt complementare, datorită faptului că viața corpului întreg sau Hristos Însuși prin Duhul Sfânt e prezent în mod activ în toate”, Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 284. A se vedea și foarte clarul excurs terminologic: „catholic”, „ortodox”, „ecumenic”, în: Diac. Ioan I. Ică jr, *Canonul Ortodoxiei I. Canonul apostolic al primelor secole*, Deisis/Stavropoleos, 2008, p. 6, unde se afirmă clar că nu putem „în nici un caz” să redăm al treilea atribut al Bisericii prin „sobornicească” și se propune grafia cu *th*, „catholic” (și, prin urmare, „catholicitate”), pentru a se evita confuzia cu „romano-catolic”.

⁵⁸ Prima Adunare generală s-a desfășurat la Amsterdam, Olanda, în anul 1948, când s-a și constituit Consiliul Ecumenic al Bisericilor, și a avut ca temă: *Dezordinea provocată de om și planul lui Dumnezeu*, marcându-se astfel realitățile imediat post-belice. A II-a Adunare generală, Evanston, S.U.A., 1954, în plină epoca a „războiului rece” a avut ca temă: *Hristos - Speranța lumii*. New Delhi, India, 1961, a găzduit cea de a III-a Adunare generală, tema: *Iisus Hristos- Lumina lumii* fiind adecvată și datorită incorporării Consiliului Misionar Internațional și primirii a 25 de noi membri, printre care și Bisericile ortodoxe aflate sub regim totalitar, și biserici din noile state independente. A IV-a Adunare generală, Uppsala, Suedia, 1968, având ca temă: *Iată, Eu fac toate lucrurile noi*, a fost marcată de continuarea extinderii numărului de membri, dar și de Conciliul al II-lea Vatican care a făcut posibilă participarea observatorilor catolici și discutarea dezvoltării cooperării. A V-a Adunare generală, Nairobi, Kenya, 1975, a avut ca temă: *Iisus Hristos eliberează și unește*, fiind prima adunare generală pe continentul african, dominat de exploatare și de conflicte inter-etnice. A VI-a Adunare generală, Vancouver, Canada, 1983, a însemnat accentuarea rugăciunii comune, prilejuită și de convergența teologică BEM (Baptism, Eucharist, Ministry) împreună cu experimentul ecumenic „Liturgia de la Lima” (1982); amenințarea nucleară și neo-colonialismul au inspirat tema : *Iisus Hristos – Viața lumii* . A VII-a Adunare generală, Can-

La New Delhi s-a afirmat:

„Noi credem că unitatea, care este atât voia lui Dumnezeu, cât și darul Său acordat Bisericii Sale, se face vizibilă în măsura în care toți cei din fiecare loc, care sunt botezați în Iisus Hristos și Îl mărturisesc ca Domn și Mântuitor, sunt aduși de Duhul Sfânt într-o singură comunitate față de care sunt angajați deplin, păstrează unica credință apostolică, predică unica Evanghelie, frâng unica⁵⁹ pâine, se întrunesc pentru rugăciune comună, și au o viață de comuniune care se extinde prin mărturia și slujirea tuturor și care în același timp sunt uniți cu întreaga comunitate creștină din toate locurile și din toate timpurile, în așa fel încât slujirea și membrii să fie acceptați de toți, și toți pot acționa și vorbi împreună după cum cer situațiile în vederea sarcinilor la care Dumnezeu Își cheamă poporul”⁶⁰.

berra, Australia, 1991, a avut ca temă invocarea Persoanei Duhului Sfânt: *Vino, Duhule Sfinte – reînnoiește întreaga creație*; s-a acordat multă atenție problemelor indigenilor într-o perioadă când, chiar dacă foarte târziu, se aborda serios tema „Evanghelie și culturi”, dar, la aceeași adunare generală, s-au și provocat crize prin tendințele sincretiste, prin limbajul inclusiv, prin presiuni ale mișcării feministe și mai ales prin exacerbară manifestării grupurilor minoritare sexuale. Bisericile ortodoxe au reacționat vehement, două, cea din Bulgaria și cea din Georgia s-au retras din CEB, dar a VIII-a Adunare generală, Harare, Zimbabwe, 1998, a instituit Comisia specială pentru participarea ortodoxă la Consiliu, care a reușit să elimine principalele probleme inacceptabile pentru ortodocși. Tema de la Harare a fost *Întoarceți-vă la Dumnezeu întru bucuria speranței*. Atunci s-a sărbătorit și jubileul Consiliului, bucuria Adunării fiind augmentată de prezența președintelui de atunci al Africii de Sud, Nelson Mandela care s-a adresat plenului. Tema celei de a IX-a Adunări generale, Porto Alegre, Brazilia, 2006, a fost sintetizată sub forma unei rugăciuni de invocare a harului transformator al lui Dumnezeu, Sfânta Treime: „Doamne Dumnezeule, transformă lumea cu harul Tău!”. Este și un răspuns la tema Forum-ului Social Mondial (World Social Forum): *O altă lume este posibilă* desfășurat recent în același loc. La Dumnezeu toate sunt cu putință, iar o transformare în bine și de durată se poate realiza doar sinergic. A X-a Adunare generală a avut loc la Busan, Coreea de Sud, 2013. Tema, „Doamne Dumnezeule al vieții, condu-ne la dreptate și pace”, reflectă ceea ce noi știm, anume că pacea nu înseamnă numai absența războiului, ci mult mai mult. Pacea este viață în demnitate, viața în relații corecte, egale și drepte. Unde este nedreptate nu poate fi nici pace.

⁵⁹ Referință la unicitatea și unitatea Trupului lui Hristos, (n.n.).

⁶⁰ *Documentary History of Faith and Order*, ed. G. Gassmann, Faith and Order Paper no. 159, Geneva, 1993, p. 3.

Profesorul Risto Saarinen observa că în această declarație se așează în relație unitatea și catholicitatea Bisericii cu ajutorul conceptului de „loc”⁶¹. Se presupune o comuniune vie în „fiecare loc”, iar diferitele locuri nu trebuie să fie identice, dar sunt unite „în așa fel încât slujirea și membrii să fie acceptați de toți”. Apare astfel o asociație frățească ce include „toate locurile și toate timpurile”. Catholicitatea în sens de universalitate și deținere în comun este introdusă în declarația despre unitate de la cea de a III-a Adunarea Generală a CEB de la New Delhi (1961).

A doua declarație despre unitate s-a elaborat la Nairobi:

„Biserica cea una trebuie văzută ca o comunitate (fellowship⁶²) sinodală (conciliară) de Biserici locale care sunt unite între ele cu adevărat. În această comunitate sinodală (conciliară), fiecare biserică locală posedă, în comuniune cu celelalte, întreaga catholicitate”⁶³.

Această declarație pare a fi mai directă, dar și mai vagă decât precedentă. Nu se explică ce se înțelege prin cuvintele „unite cu adevărat”. Structuri pentru luarea deciziilor în comun sunt presupuse probabil prin conceptul „sinodalitate” („conciliaritate”), dar bisericile locale, despre care se vorbește la plural, continuă să existe ca organisme autonome, care pot co-exista și în același teritoriu. Este posibil și chiar probabil să înțelegem din această declarație că deja această „comunitate sinodală (conciliară)” este în sine adevărata unitate, în cadrul căreia „fiecare Biserică locală” continuă să existe⁶⁴. Fiecare Biserică locală are deplina catholicitate, dar numai în comuniune cu celelalte. Ca ortodocși nu putem extrapola acest concept, acesta fiind valabil doar pentru Bisericile Ortodoxe, celelalte nu se conformează deplinătății (catholicitatea înseamnă tocmai conformitate

⁶¹ Prof. R. SAARINEN, „Unity and Catholicity of the Church”, p. 1, prelegere susținută la Consultația pe tema recunoașterii Botezului, organizată de Conferința Bisericilor Europene și Comunitatea Bisericilor protestante din Europa (semnatare ale acordului de la Leuvenberg, 1973) în luna aprilie 2006 la Constantinopol, unde a avut privilegiul să participe și semnatul acestei prezentări.

⁶² Cuvântul *fellowship* se redă, de obicei, în lb. română prin: camaraderie, frăție, prietenie, confrerie. În textele ecumenice se poate reda, în funcție de context, fie prin *legătură frățească*, *asociație frățească* (formulare propusă de vrednicul de pururea pomenire părinte profesor Ion Bria, cu referire la CEB, ca *asociație frățească* de biserici), *comuniune* sau *comunitate*.

⁶³ *Documentary History of Faith and Order*, p. 3.

⁶⁴ Prof. R. SAARINEN, „Unity and Catholicity of the Church”, p. 2.

cu întregul doctrinei, moralei, dreptului canonic, cultului). Conceptului de „loc” i s-a substituit la Nairobi cel de „Biserică locală” și problema multitudinii de Biserici locale este evitată prin presupuziția că fiecare Biserică locală în comuniune cu celelalte posedă catholicitatea.

A treia declarație despre unitate, cea de la Canberra, îmbogățește conținutul celor precedente prin introducerea mai pregnantă a termenului koinonia/comuniune. Se face referire la atributele Bisericii: „una, sfântă, catholică (sobornicească) și apostolică” și se afirmă că o comuniune deplină „va fi exprimată la nivel local și universal prin forme sinodale (conciliare) de viață și acțiune”. Se spune în continuare că Bisericile sunt legate împreună la toate nivelele vieții lor⁶⁵. La Canberra nu s-a mai spus că fiecare Biserică locală este per se catholică (deplină), dar se înclină spre o accepțiune a catholicității care cuprinde nivelul universal mai accentuat decât în declarația de la Nairobi.

A patra declarație despre unitate este cea de la Porto Alegre și poartă titlul: „Chemați să fim Biserica cea una” („Called to be the One Church”⁶⁶). Despre catholicitate se spune: „Catholicitatea Bisericii exprimă deplinăitatea, integritatea și totalitatea vieții sale în Hristos prin Duhul Sfânt în toate timpurile și locurile. Acest mister este exprimat în fiecare comunitate de creștini botezați, în care este mărturisită și trăită credința apostolică, este predicată Evanghelia și sunt celebrate Tainele. Fiecare Biserică este Biserica deplină (catholică) și nu doar parte a sa. Fiecare Biserică este Biserica deplină (catholică), dar nu în întregimea sa. Fiecare Biserică își împlinește catholicitatea sa când este în comuniune cu celelalte Biserici. [Noi afirmăm că deplinăitatea (catholicitatea) Bisericii este exprimată cel mai vizibil prin participarea la Sfânta Împărtășanie și prin slujirea (preoția) recunoscută reciproc și reconciliată]”⁶⁷. Precum la Canberra, și la Porto Alegre s-a încercat rezolvarea problemei catholicității la nivel local și universal, pentru ca ambele aspecte să fie evidențiate în mod adecvat. Fiecare Biserică s-ar putea numi pe sine „catholică”, dar în același timp realitatea catholicității este împlinită doar în comuniunea universală⁶⁸.

⁶⁵ *Documentary History of Faith and Order*, pp. 3-4.

⁶⁶ A se vedea textul original pe site -ul: www.wcc-assembly.info.

⁶⁷ Textul dintre paranteze nu a fost cuprins în textul propus Adunării generale, ci a fost adăugat la Porto Alegre.

⁶⁸ Prof. R. SAARINEN, „Unity and Catholicity of the Church”, p. 3.

A cincea declarație despre unitate, cea de la Busan, Coreea de Sud, 2013, este intitulată „Darul și chemarea lui Dumnezeu la unitate și angajarea noastră” („God’s Gift and Call to Unity and our Commitment”⁶⁹) și conține afirmații generale care nu necesită prea multe interpretări. În document se afirmă: „Pe parcursul călătoriei noastre ecumenice am ajuns să înțelegem mai mult despre chemarea adresată de Dumnezeu Bisericii, aceea de a sluji unitatea întregii creații. Vocația Bisericii este aceea de a fi: pre-gustarea noii creații; semnul profetic prin care se face cunoscută întregii lumi viața pe care Dumnezeu o dorește pentru toți; și slujitoare care împărtășește vestea bună a Împărăției lui Dumnezeu, adică dreptatea, pacea și iubirea”⁷⁰. Darurile oferite de Dumnezeu Bisericii ca pre-gustare a Împărăției sunt, potrivit acestui document: Cuvântul lui Dumnezeu, Botezul, Euharistia – adică suprema expresie a comuniunii cu Dumnezeu și între oameni, slujirea apostolică și adunările sinodale/conciliare.

„Unitatea Bisericii nu înseamnă uniformitate; și diversitatea este un dar, fiind creatoare și dătătoare de viață. Dar diversitatea nu poate fi atât de mare încât cei ai lui Hristos să devină străini și dușmani, afectând astfel realitatea unificatoare a vieții în Hristos”⁷¹.

Revenind la documentul de convergență Biserica: înspre o viziune comună, am dori să afirmăm că, în general, documentele doctrinare elaborate la nivelul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, prin însăși natura lor, nu pot avea profunzimea pe care am dori-o. Ca și alte documente, și cel în analiză, evidențiază elementele comune, dar și cele care încă îi țin despărțiți pe creștini. Totuși acest document de convergență oferă perspectiva trinitară asupra Bisericii, și face trimitere la aspectul mariologic/ theotologic⁷² al eclesiologiei, un aspect de mare importanță pentru teologia

⁶⁹ https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan/adopted-documents-statements/unity-statement;Downloads/PRC_01_1_ADOPTED_Unity_Statement%20p.2&9

⁷⁰ https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan/adopted-documents-statements/unity-statement;Downloads/PRC_01_1_ADOPTED_Unity_Statement%20p.2&10

⁷¹ https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan/adopted-documents-statements/unity-statement%20p.2%20&10%20Downloads/PRC_01_1_ADOPTED_Unity_Statement%20p.2&10 A se vedea și critici la adresa documentului cum ar fi: <https://graiulortodox.wordpress.com/2014/06/17/ips-serafim-de-pireu-condamna-declaratiile-c-m-b-de-la-busan-2013-coreea-de-sud/>

⁷² Dacă în prima variantă a acestui document, *Natura și scopul Bisericii*, nu se făcea deloc referire la Maica Domnului, în a doua, intitulată: *Natura și misiunea Bisericii*, se afirmă: „

ortodoxă. Este deci îmbucurător faptul că se folosește apelativul biblic Maica Domnului – Meter Kyriou, Mater Domini (Lc1,43), și apare, chiar dacă între paranteze, termenul Theotokos (&15).

Știm că Maica Domnului este primul om care a primit darul hristomorfizării. Fiul lui Dumnezeu a coborât „ca ipostas El însuși în ea [Fecioara Maria] și a început să-și formeze trupul din ea, cu împreună-lucrarea Duhului Sfânt întreg ca persoană”⁷³, de aceea și Maica Domnului a primit forma lui Hristos, adică haina Sa de lumină necreată:

„Astfel, Ea prima a ajuns conformă (symmorphos) prin asemănare cu moartea Mântuitorului, și de aceea a avut parte înaintea tuturor și de înviere”⁷⁴.

Sfântul Grigorie Palama ne învață despre „viața deiformă” a Fecioarei Maria în al său „Cuvânt despre intrarea în Sfânta Sfințelor și despre viața deiformă aici a atotpreacuratei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoarea și Pururea-fecioara Maria”⁷⁵, și o consideră „adevărata Sfântă a Sfințelor”⁷⁶, „prototip al vieții isihaste”⁷⁷. Iar Sfântul Teofan al Niceei o numește: „adevăratul Pământ și Rai, centru al creației celei noi”, „adevăratul Cer, receptacul secund al plinătății divine, vârful ierarhiei îngerilor, Mamă a celor îndumnezeiți în Biserică”⁷⁸, deoarece întru Ea a avut loc unirea Cerului cu pământul, unirea lui Dumnezeu cu omul și cu creația Sa.

Este important să amintim că la sărbătorile Nașterii, Adormirii și Aco-perământului Maicii Domnului, pericopa apostolică este imnul hristologic din Filipeni 2: “Cel Ce dintru început fiind în chipul [forma, condiția

(...) răspunsul plin de încredere al Mariei adresat arhanghelului la Buna-Vestire: „*Lată roaba Domnului, fie mie după cuvântul tău*”(Lc 1,38). Pentru acest motiv Maria a fost adesea văzută ca un simbol al Bisericii și al fiecărui creștin, chemat să devină „*fratele și sora și mama*” lui Iisus, prin împlinirea voii Tatălui Său din ceruri (cf.Mt 12,50)” (&10).

⁷³ Pr. Prof. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 85.

⁷⁴ NICOLAE CABASILA, *Cuvântări teologice la Iezechiel - Hristos-Fecioara Maria. Scrieri I*, Deisis, Sibiu, 2010, p. 231.

⁷⁵ GRIGORIE PALAMA, *Fecioara Maria și Petru Athonitul –prototipuri ale vieții isihaste și alte scrieri duhovnicești. Scrieri II*, Studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 2005, pp. 173-216.

⁷⁶ Diac. Ioan I. ICĂ jr., *Maica Domnului în teologia secolului XIV: Grigorie Palama, Nicolae Cabasila, Teofan al Niceei. Studii și texte*, Deisis, 2008, p. 387 – o carte minunată, un dar minunat, ca atâtea alte daruri minunate, pe care părintele profesor Ioan I. Ică jr. ni le face mereu.

⁷⁷ Diac. Ioan I. ICĂ jr., *Maica Domnului în teologia secolului XIV*, pp. 173-219.

⁷⁸ Diac. Ioan I. ICĂ jr., *Maica Domnului în teologia secolului XIV*, pp. 501-521.

ontologică, statutul ontologic, starea ontologică] (morphe, lat. forma) lui Dumnezeu (...)" (Filip.2,6). Nu apare în imn numele Maicii Domnului, dar se citește această pericopă deoarece din Sfânta Fecioară Maria a primit morphe, forma, condiția ontologică a firii umane, Fiul lui Dumnezeu.

Maica Domnului este numită „biserica cinstită și rai cuvântător”, de aceea nu se poate trata despre eclesiologie fără a se face ample referiri la învățătura despre Maica Domnului. De fapt în Dogmatică nu avem un capitol separat despre Maica Domnului, o mariologie, ci învățătura despre persoana și slujirea Sa este dezvoltată în capitolul despre unirea ipostatică și consecințele acesteia, precum și în cel despre Biserică.

Mai amintim aici faptul că pentru perspectiva ortodoxă asupra eclesiologiei este de mare importanță învățătura maximiană, potrivit căreia „Biserica le conferă tuturor o singură formă și numire dumnezeiască (theian morphen kai prosegrian), adică existența și numele de la Hristos”.

Alain Riou observă că Sfântul Maxim Mărturisitorul, încă din primul capitol al *Mystagogiei*, abordează tema “ontologiei” misterului eclesial ale cărei categorii fundamentale își au originea în hristologie și pneumatologie⁷⁹. Primul capitol al cuoscutei opere maximiene se intitulează:

“Cum și în ce chip sfânta Biserică este icoana și chipul lui Dumnezeu (Pos te kai poio tropo eikon esti kai typos Theou e aghia Ekklesia)”²⁸. Este vorba de tropos-ul filiației dumnezeiești prin care Dumnezeu S-a făcut prezent în mod ipostatic în lumea oamenilor, făcând din aceștia icoana Sa, în măsura în care, fiind încorporați în Biserică vor ajunge să imite, prin sinergie, energia (lucrarea) necreată a lui Dumnezeu⁸⁰:

“Sfânta Biserică este, după un prim înțeles spiritual, chip (typon) și icoană (eikona) a lui Dumnezeu, ca una ce are aceeași lucrare (ener-

⁷⁹ Alain RIOU, *Le monde et l'Eglise selon Maxime le Confesseur*, Ed. Beauchesne, Paris, 1973, pp. 135-136.

²⁸ PG. 91,664C, tr. rom. de Protopop-stavrofor Dr. Dumitru STĂNILOAE, în *Revista Teologică*, nr. 3-4, 1944, p.170; *Mystagogia tou Agiou Maximou tou Omologetou*, Eisagoge – scholia protopresbyteros Demetrios STANILOAE, Ekdoseis apostolikes diakonias tes Ekklesias tes Ellados, Athenai, 1973 - este textul paralel grec și neogrec al *Mistagogiei*, editat, cu introducerea și notele Părintelui Stăniloae, de Panayotis Nellas, Atena, 1973.

⁸⁰ PG. 91,664C, tr. rom. de Protopop-stavrofor Dr. Dumitru STĂNILOAE, p. 136.

ghian) ca El, prin imitare (mimesin) și închipuire” (typon, în neogreacă, morphe)⁸¹.

Întruparea Cuvântului, “taina cea din veac ascunsă și de îngeri neștiută”, face posibilă înfierea omului, nu în calitate de individ, ci ca urmare a vocației sale ipostatice, personale și sobornicești. Biserica este acel tropos unificator, care readuce lumea la Dumnezeu, nu din exterior, prin impunerea unei cauzalități atotputernice, ci din chiar interiorul lumii, din inima ei, din omul însuși⁸²:

“În același chip (tropon) și sfânta Biserică a lui Dumnezeu ni se arată făcând aceleași lucruri cu noi ca și Dumnezeu, imitându-L, cum imită o icoană (eikon) modelul (arhetypo) său. Căci sunt mulți și nesfârșiți la număr cei ce fac parte din ea și sunt renăscuți (anaghenomenon) și recreați în Duh (anademiourgoumenon to pnevmati): bărbați, femei și copii, despărțiți și foarte deosebiți după gen și înfățișare, după neamuri și graiuri, după viață, vârstă, părerii, meșteșuguri, chipuri, moravuri și aptitudini, după știință și slujbe, după soartă, caracter și deprinderi. Dar tuturor Biserica le dă deopotrivă o singură formă și numire dumnezeiască (theian morphen kai prosegrian), adică existența și numele de la Hristos (s.n.); și o singură și neîmpărțită relație prin credință, simplă și fără părți, care nu lasă să fie cunoscute relațiile cele multe și ne-numărate ale fiecăruia, nici măcar că sunt, din pricina raportării și concentrării universale a tuturor spre ea. În temeiul acesteia nici unul nu e cât de puțin despărțit prin nimic de ceea ce-i comun, ca să fie de sine. Toți există împreună unii cu alții și sunt uniți prin unicul har și unica putere simplă și neîmpărțită a credinței (...).

Prin urmare, sfânta Biserică este icoană a lui Dumnezeu, precum s-a spus, ca una ce înfăptuiește aceeași unire ca Dumnezeu între cei credincioși, chiar dacă cei unificați în ea prin credință sunt deosebiți după însușirile lor și sunt din diferite locuri și feluri. Este aceeași unire pe care o înfăptuiește și

⁸¹ PG 91, 664D; tr. rom. de Protopop-stavrofor Dr. Dumitru STĂNILOAE, p. 170; text paral. cit., p. 107.

⁸² A. RIOU, *Le monde et l'Eglise selon Maxime le Confesseur*, p. 140.

Dumnezeu însuși în chip neamestecat între ființele lucrurilor, îndulcind și aducând la identitate deosebirea dintre ele, precum s-a arătat, prin raportarea lor la El și prin unirea cu El, ca pricină (aitian), început (arhen) și scop (telos)⁸³.

Unitatea și mișcarea spre Dumnezeu sunt cele două coordonate ale realității create. Există o unitate inițială a cosmosului și a omului, dar această unitate se dezvoltă prin mișcarea spre Dumnezeu și se desăvârșește ca unitate în El. Unitatea inițială este și ea o unitate în Dumnezeu, dar această unitate este însuflețită prin impulsul spre o unitate mai accentuată în Dumnezeu și între părțile omului, sau ale cosmosului, care au ca proprietate inerentă însăși această mișcare, în vederea realizării unității celei desăvârșite. Cu alte cuvinte, această mișcare nu este izolată, mișcarea unei singure părți, ci mișcarea unității părților. Sfântul Maxim atrage atenția atât asupra acestei unități a părților, cât și asupra părților legate între ele în această unitate.

Caracterul unitar, rolul unificator și funcțiunea dinamică a Bisericii sau, mai precis, caracterul de simfonie amplă este reliefat de Sfântul Maxim într-alt chip, considerând Biserica întruchiparea cosmosului văzut în el însuși, a omului și a sufletului, având și aceștia un caracter dinamic, comunitar și unificator. Biserica este întruchiparea tuturor la un loc, deoarece e compusă din naos, spațiul sacerdotal și altarul, iar aceste părți sunt unite.

⁸³ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mystagogia*, text paral. cit. pp. 110-114; trad. rom. de Protopop-stavrofor Dr. Dumitru STĂNILOAE, pp. 171-172. Redăm în continuare scolia Părintelui Stăniloae la acest pasaj: „În paragraful al doilea al capitolului I, Sfântul Maxim face o paralelă exactă între acțiunea Bisericii referitoare la membrii săi și acțiunea lui Dumnezeu în lume. Desigur că prin Biserică se exercită și acțiunea lui Dumnezeu. Acțiunea lui Dumnezeu prin intermediul Bisericii asupra membrilor săi este o *formă* accentuată a acțiunii lui Dumnezeu în lume. Prin această acțiune puternică, lumea se consolidează și mai mult și se actualizează din ce în ce mai mult. Biserica rămâne totuși o *imagine* (*eikon*) a lui Dumnezeu (*Arhetipul*), pentru că ea se prezintă ca un mediu vizibil și prin ea se exercită vizibil acțiunea invizibilă a lui Dumnezeu. *Biserica renaște în Duh pe membrii săi, în multiplă lor varietate și le imprimă, în toată această varietate, o singură formă divină, un singur nume care arată existența lor în Hristos* (s.n.). Iar aceasta se realizează datorită faptului că toți sunt legați printr-o singură, simplă și invizibilă relație de credință, care nu mai lasă să fie văzută mulțimea diferențelor dintre ei, datorită faptului că în toți se manifestă aceeași referință și convergență și prin aceasta nici unul nu-și însușește nimic din ceea ce este comun, dar toți sunt într-o întrepătrundere și uniți între ei, datorită harului și puterii simple și invizibile a credinței”.

Naosul este spațiul sacerdotal virtual pentru cel ce tinde spre sfințenie, iar spațiul sacerdotal este naosul în fapt, având începutul acțiunii de sfințire⁸⁴.

Unitatea Bisericii este accentuată în general de Sfinții Părinți, ca întemeindu-se pe prezența și lucrarea Duhului Sfânt în Biserică, pe unitatea credinței, pe iubirea reciprocă și pacea dintre credincioși, organe ale aceluiași Trup tainic al lui Hristos⁸⁵. Lucrarea Duhului Sfânt este aceea de a-i *conforma* și de a-i uni pe credincioși cu Iisus Hristos⁸⁶. Pecetea (*sphragis*) Duhului Sfânt este premisa *hristomorfizării* și înfierii omului.

„Pogorârea Sfântului Duh dă existență reală Bisericii, punând începutul sălășluirii trupului îndumnezeit al lui Hristos în celelalte ființe umane și cu aceasta, începutul Bisericii; este actul de trecere de la lucrarea mântuitoare a lui Hristos în umanitatea Sa personală, la extinderea acestei lucrări în celelalte ființe umane. Prin întrupare, viața de ascultare, răstignire, înviere și înălțare, Hristos pune temelia Bisericii în trupul Său. Prin acestea Biserica ia ființă virtual. Dar Fiul lui Dumnezeu nu S-a făcut om pentru Sine, ci pentru ca din trupul Său să extindă mântuirea ca viață dumnezeiască în noi. Această viață dumnezeiască, extinsă din trupul Său în credincioși, e Biserica (s.n). Această viață iradiază din trupul Său ridicat la deplina stare de pnevmatizare prin înălțarea și așezarea lui de-a dreapta Tatălui, în suprema intimitate a înfinității vieții și iubirii lui Dumnezeu îndreptată spre oameni. (...) Fără Biserică, opera de mântuire a lui Hristos nu s-ar putea realiza”⁸⁷.

Părintele Stăniloae subliniază faptul că

„toate expresiile Sfântului Apostol Pavel despre moartea, învierea, prefacerea omului, sădirea și îmbrăcarea lui în Hristos, ca evenimente etic-ontologice sunt amintite în rânduiala Botezului. Prin această participare la Hristos cel răstignit și înviat, cei

⁸⁴ A se vedea ampla analiză a *Mystagogiei* realizată de Prof. univ. dr. Ciprian STREZA: <https://teologiesibiu.files.wordpress.com/2010/01/mystagogia-lucrarea-finala1.doc>.

⁸⁵ Pr. Prof. Dr. Isidor TODORAN, „Unitatea Bisericii în perspectiva ecumenistă”, în *Ortodoxia*, XXII, 1973, nr. 3, p. 339.

⁸⁶ Drd. Ion ȘURUBARU, „Relația dintre Hristos și Duhul Sfânt în viața Bisericii”, în *Studii Teologice*, XX, 1968, nr. 9-10, p. 741.

⁸⁷ Pr. Prof. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 196.

botezați iau chipul [forma] lui Hristos, sau devin împreună purtători ai chipului [forme] lui Hristos (symmorphoi). Chipul [forma] lor cel [cea] nou[ă] e chipul [forma] lui Hristos imprimat[ă] în ei și prin aceasta în Biserică”⁸⁸ (s.n.).

Într-adevăr, textul slujbei Tainei Sfântului Botez face distincție clară între chip (*eikon*) și formă (*morphe* și verbul respectiv). În rugăciunea pe care preotul o rostește în taină, înainte de sfințirea apei, el se roagă Preasfintei Treimi (deoarece finalul rugăciunii este: “ (...) preasfânt numele Tău, al Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh” - omul fiind “*imago Trinitatis*”), rostind cuvintele:

„Și fă să ia chip [formă] Hristosul Tău în acesta ce se va naște din nou (...)”⁸⁹, textul original fiind: “Kai morphoson sou ton Christon, en to melonti anagennasthai (...)”⁹⁰. “Omul se cufundă în apa Botezului ca o “materie amorfă și fără chip” (hyle aneidōs kai amorphos) și iese afară “purțând chipul [forma]” frumos [-oasă] al lui Hristos”⁴⁰. “Suntem modelați și imprimați și viața noastră amorfă și nedefinită primește o formă și o definire”⁹¹.

„Prin Botez, Mirungere, Euharistie și restul vieții spirituale ne încorporăm în Hristos, primim existența creștină, adică hristocentrică și hristomorfă, precum și forma și viața corespunzătoare. În acest mod, «Tatăl găsește pe fețele noastre însăși forma (morphē, formam) Fiului Său» și «recunoaște în noi mădularele Celui Unul Născut » al Său”⁹².

„Natura omului ia forma, cu alte cuvinte constituția și funcțiile naturii umane îndumnezeite a lui Hristos. (...) adevărul omului constă în deiformitatea sau mai exact în hristomorfismul lui”⁹³.

⁸⁸ Pr. Prof. D. STĂNILOAE, „Transparența Bisericii în viața sacramentală”, în *Ortodoxia*, nr. 4, 1970, p. 508.

⁸⁹ *Molitfelnic*, slujba Sfintei Taine a Botezului.

⁹⁰ *Mikron Euchologion, e Agiasmatarion*, Ekdoxis, Apostolikes Diakonias tes Ekklesias tes El-lados, en Athenais, 1962, p. 71.

⁴⁰ Panayotis NELLAS, *Om - animal îndumnezeit*, Ed. Deisis, Sibiu, 1994, pp. 86-87.

⁹¹ NICOLAE CABASILĂ, *Despre viața în Hristos*, PG 150, Lib.II, 525A, 537D, la P. NELLAS, *Om - animal îndumnezeit*, p. 87.

⁹² NICOLAE CABASILĂ, *Despre viața în Hristos*, PG 150, Lib. IV, 600B, la P. NELLAS, *Om - animal îndumnezeit*, p. 85.

⁹³ P. NELLAS, *Om - animal îndumnezeit*, p. 87. A se vedea, pentru detalii despre darul hris-

Perspectiva trinitară asupra eclesiologiei a fost întotdeauna promovată în Ortodoxie, întrucât hristomorfizarea care este opera Duhului Sfânt, se primește prin înfierea (hyiotesia) baptismală, atunci când, în calitate de frați ai lui Hristos și purtători ai formei Sale, devenim fii adoptivi ai Tatălui ceresc. Hristomorfizarea se împlinește prin Sfânta Mirungere și Sfânta Euharistie, actualizându-se „iar și iar” prin primirea Sfintelor Taine și ierurgii și prin întregul efort etic-ascetic al creștinului, care nu este unul individualist, ci personal-comunitar.

În concluzie, creația și Biserica, fiind darurile lui Dumnezeu Celui Unu în Treime, ar trebui să reflecte mereu unitatea ființială și diversitatea ipostatică a Preasfintei Treimi, Care le-a creat și le ține pe toate în ființare. Dezbinarea, ura, exploatarea nemiloasă a omului și a naturii, violența și războiul sunt semne clare ale căderii sub influența celui care dezbină (diaballo), a dușmanului celui mai mare al omului și al lumii, și ale ignorării operei de mântuire a omului și a creației, săvârșite de Domnul nostru Iisus Hristos, Cel care S-a rugat „ca toți să fie una - hina pantes hen osin; ut omnes unus sint” (In 17, 21) și Care le va recapitula pe toate într-o Sine „ca toate să fie iarăși unite în Hristos, cele din ceruri și cele de pe pământ - toate într-o El – anakephaleosasthai ta panta en to Hristo; instaurare omnia in Christo” (Efes 1,10).

4.1 Consultația inter-ortodoxă din Cipru (2016)⁹⁴

După ce în martie 2011 avusese loc în Cipru o consultație inter-ortodoxă⁹⁵ despre documentul Natura și misiunea Bisericii (The Nature and Mission of the Church), a doua variantă pregătitoare a documentului în analiză, în octombrie 2016 s-a desfășurat tot Cipru⁹⁶, o consultația inter-

tomorfizării, capitolul: „Forma Bisericii - prezența tainică a Sfintei Treimi în viața umană-viziunea creatoare a Părintelui Stăniloae”, din: Pr.N. MOȘOIU, *Hermeneutica ortodoxă ca dezvoltare teologică în Tradiție*, Sibiu, Astra Museum, 2015, pp. 321-354; sau pe <https://theologika.wordpress.com/anul-iv/anul-iv-sem-i/1-dogmatica/>.

⁹⁴ https://www.researchgate.net/publication/312475743_Inter-Orthodox_Consultation_for_a_Response_to_the_Faith_and_Order_Text_The_Church_Towards_a_Common_Vision.

⁹⁵ <https://www.oikoumene.org/en/press-centre/news/inter-orthodox-consultation-begins-discussion-on-the-nature-of-the-church>; a se vedea și articolul foarte bun scris de pr. prof. Radu Bordeianu despre această consultație pe: https://www.researchgate.net/publication/283188736_The_Church_Towards_a_Common_Vision.

⁹⁶ <https://www.oikoumene.org/en/press-centre/news/wcc-fields-inter-orthodox-response-to-convergence-text>.

ortodoxă⁹⁷ în vederea formulării unui răspuns la documentul de convergență Biserica: înspre o viziune comună.

Este important de menționat că mare parte din recomandările formulate la consultația din 2011, și-au găsit ecoul în documentul Biserica: înspre o viziune comună. Ne referim la: perspectiva trinitară și la cea theotokologică asupra Bisericii; la termenul *koinonia* care este dezvoltat în document; la hirotonia în trei trepte care nu a fost introdusă nu în secolul IV cum susținea documentul *Natura* și misiunea Bisericii, ci din epoca apostolică, iar fără persoana episcopului nu poate exista slujirea de episcop în Biserică; la recunoșterea autorității sfinților, monahismului, și tradiției canonice a Bisericii primare; la deplinătatea bisericii locale⁹⁸.

La consultația din 2016 s-au analizat în detaliu cele patru capitole ale documentului de convergență, anume: „Misiunea lui Dumnezeu și unitatea Bisericii”; „Biserica lui Dumnezeu Cel Unu în Treime”; „Biserica: crescând în comuniune”; „Biserica: în și pentru lume”.

În introducerea la documentul dat publicității⁹⁹ în urma consultației se arată că:

„Prin însăși natura sa, ca text de convergență al Comisiei Credință și Constituție, TCTCV (The Church: Towards a Common Vision/Biserica: înspre o viziune comună) este o prezentare eclectică de perspective asupra eclesiologiei, aparținând diferitelor tradiții creștine. Prin urmare, metodologia, vocabularul și teologia sa diferă de eclesiologia ortodoxă în multe puncte și în modalități semnificative. În același timp, participarea activă a ortodocșilor la pregătirea acestui text este evidentă și există un grad semnificativ de convergență cu eclesiologia ortodoxă. (...) Nădăjduim că prezentul răspuns constituie o imagine valoroasă a reacțiilor ortodoxe la TCTCV. Acest text nu se dorește a constitui o eclesiologie or-

⁹⁷ La ambele consultații din Cipru (2011 și 2016) a avut privilegiul să participe, ca delegat oficial al Patriarhiei noastre, și semnatarul acestei prezentări.

⁹⁸ A se vedea art: pr. Prof Radu Bordeianu despre această consultație pe: https://www.researchgate.net/publication/283188736_The_Church_Towards_a_Common_Vision.

⁹⁹ Documentul și comunicatul Consultației inter-ortodoxe din Cipru (2016) este prezentată și publicată de pr. prof. Daniel Buda în Revista Ecumenică de la Sibiu (*RES* 8 (2/2016), pp. 433-445 (text disponibil și pe: https://www.researchgate.net/publication/312475743_Inter-Orthodox_Consultation_for_a_Response_to_the_Faith_and_Order_Text_The_Church_Towards_a_Common_Vision).

todoxă cuprinzătoare, ci mai degrabă să ofere câteva perspective care izvorăsc din Tradiția Bisericilor noastre. Este oferit Comisiei Credință și Constituție a CEB ca o contribuție la activitatea sa viitoare, și este trimis cu mult respect Bisericilor noastre, pentru a fi luat în considerare, și pentru elaborări și răspunsuri ulterioare”¹⁰⁰.

Am putea afirma că și prin acest demers se adeveresc cuvintele vrednicului de pomenire Patriarh Iustin Moisescu, citate și la începutul acestei prezenări și pe care le parafrazăm și aici aproape de încheiere, anume că „de de la vremea când ortodocșii se mulțumeau să facă « declarații » separate după fiecare reuniune ecumenică, am ajuns astăzi să vedem” cum teologi ortodocși se implică cu aseduitate în redactarea și comentarea unui important text de convergență, și acesta este într-adevăr „un mare progres”¹⁰¹.

Amintim aici și că, recent, Biserica Romano-Catolică a oferit un răspuns oficial¹⁰² la Documentul de convergență Biserica: înspre o viziune comună, dar comentarii la acest document ar depăși cadrele acestei prezentări.

În loc de concluzii

Ar trebui să spunem că pentru noi ortodocșii, prin mișcarea ecumenică în general și prin activitatea CEB în special, nu se caută unitatea Bisericii deoarece aceasta există în Hristos Domnul, așa cum s-a arătat supra, ci se caută unitatea tuturor în Biserica cea una. Această idee se regăsește și în documentul elaborat la Sinodul din Creta (2016), intitulat: „Relațiile Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creștine”¹⁰³:

„Dialogurile teologice bilaterale actuale ale Bisericii Ortodoxe și participarea sa la Mișcarea Ecumenică se sprijină pe însăși conștiința Ortodoxiei și pe spiritul ei ecumenic, cu sco-

¹⁰⁰ Documentul și comunicatul Consultației inter-ortodoxe din Cipru (2016), p. 435.

¹⁰¹ Patriarhul IUSTIN, *Discursuri ecumenice*, p. 74.

¹⁰² <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-occidentale/dialoghi-multilaterali/dialogo/commissione-fede-e-costituzione/2019-catholic-response-to-tctcv.html>; <https://www.oikoumene.org/en/press-centre/news/roman-catholic-church-presents-formal-response-to-the-church-towards-a-common-vision>.

¹⁰³ <https://basilica.ro/sfantul-si-marele-sinod-relatiile-bisericii-ortodoxe-cu-ansamblul-lumii-crestine-document-oficial/>.

pul de a căuta, pe baza credinței și a tradiției Bisericii primare a celor șapte Sinoade Ecumenice, unitatea tuturor creștinilor. Potrivit naturii ontologice a Bisericii, unitatea sa nu poate fi tulburată”¹⁰⁴.

Totodată am dori să amintim că Părintele Stăniloae nu a emis judecăți apriorice, ci a făcut efortul de a valoriza orice tendință de apropiere de învățătura Bisericii venită din partea diferitelor biserici și diferiților teologi. A transformat cu multă acrivie sloganul: „*Să accentuăm ceea ce ne apropie, nu ceea ce ne separă!*”, într-o veritabilă metodă de a face teologie comparată.

Chiar dacă nu poate fi de acord cu mitropolitul Platon, care considera că toate confesiunile sunt despărțăminte egale ale aceleiași unice Biserici, părintele Stăniloae spune totuși că

“s-au format într-o anumită legătură cu Biserica deplină și există într-o anumită legătură cu ea, dar nu se împărtășesc de lumina și de puterea deplină a soarelui Hristos. Într-un fel deci, Biserica cuprinde toate confesiunile despărțite de ea, întrucât ele nu s-au putut despărți deplin de Tradiția prezentă în ea. În altfel, Biserica în sensul deplin al cuvântului este numai cea ortodoxă. Într-un fel creația întreagă se află obiectiv încadrată în razele aceluiași Logos preincarnațional, deci în faza Bisericii dinainte de Hristos, chemată să devină Biserica lui Hristos. Obiectiv și subiectiv întreaga omenire de diferite credințe cunoaște într-o oarecare măsură pe Logosul preincarnațional (...). O anumită Biserică subzistă și azi în afară de creștinism, întrucât există încă legături ontologice ale forțelor umane între ele și cu Logosul dumnezeiesc”¹⁰⁵.

De fapt, ne spune Sfântul Maxim Mărturisitorul,

„Duhul Sfânt nu e absent din nici o făptură și mai ales din cele ce s-au învrednicit de rațiune. El o susține în existență pe fiecare (...) . Căci se întâmplă să aflăm și dintre barbari și nomazi mulți care duc o viață de fapte bune și resping legile sălbatice care stăpâneau odată în ei. Astfel se poate spune în chip general că în toți este Duhul Sfânt”¹⁰⁶. “Cu atât mai mult există această biserică în celelalte formațiuni creștine, dată fiind legătura lor prin credință cu Hristos, Logosul întrupat,

¹⁰⁴ <https://basilica.ro/sfantul-si-marele-sinod-relatiile-bisericii-ortodoxe-cu-ansamblul-lumii-crestine-document-oficial/>.

¹⁰⁵ Pr. Prof. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, pp.267, 268.

¹⁰⁶ MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie*, 15, F.R., 3, p. 48.

și dat fiind că au în parte o credință comună în Hristos cu Biserica ortodoxă, Biserica deplină”¹⁰⁷.

Cu toate că celelalte confesiuni creștine sunt numite “biserici nedeplinite”¹⁰⁸, unele mai aproape de deplinătate, altele mai îndepărtate, este folosit totuși termenul “biserică”¹⁰⁹, datorită credinței lor în parte comune, cu Biserica deplină. Mai mult, punând întrebarea dacă în situația de nedeplinătate bisericească, celelalte confesiuni pot oferi posibilitatea mântuirii, părintele răspunde cu multă delicatețe (și știm că delicatețea, iubirea, blândețea, gingășia, spiritul de sacrificiu sunt dovezile sfințeniei¹¹⁰):

“În diferite confesiuni creștine sunt mulți credincioși a căror viață creștină nu s-a redus la formulele doctrinare oficiale ale confesiunilor lor. Tradiția veche creștină a fost mai tare decât inovațiile de doctrină aduse de întemeietorii lor și susținute în mod oficial până azi de acele formațiuni și de teologii lor. În catolicism de exemplu se practică până azi Tainele însoțite de convingerea credincioșilor că prin ele se unesc intim și nemijlocit cu Hristos, deci că Hristos este lucrător în sânul Bisericii, deși teoria teologică a dat lui Hristos un locuitor, și concepe mântuirea adusă de Hristos ca înfăptuită prin simpla satisfacție dată de El lui Dumnezeu, pe Golgota, sau declară că harul primit în Taine este o grație creată, nu o lucrare izvorâtoare din dumnezeirea necreată a lui Hristos, și ca prelungire a ei în ființa credincioșilor”.

¹⁰⁷ Vezi și Pr. Prof. D, STĂNILAOE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, „Câteva trăsături caracteristice ale Ortodoxiei”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 7-8/1970 pp. 730-742.

¹⁰⁸ Pr. Prof. D, STĂNILAOE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 267.

¹⁰⁹ Se știe despre neînțelegerile cauzate de folosirea în cadrul Sinodului din Creta (2016) a termenului „biserică”:

„Biserica Ortodoxă acceptă denumirea istorică a altor biserici și confesiuni creștine eterodoxe, fără a fi în comuniune cu ele, dar crede că relațiile ei cu acestea trebuie să se sprijine pe clarificarea, cât mai repede și cât mai obiectiv posibil, a întregii lor eclesiologii și, în special, a învățăturii lor generale despre Taine, har, preoție și succesiune apostolică. Astfel, ea are o abordare favorabilă, atât din motive teologice, cât și pastorale, față de dialogul teologic la nivel bilateral și multilateral cu ceilalți creștini și, de o manieră mai generală, față de participarea la Mișcarea Ecumenică contemporană, având convingerea că pe calea dialogului ea aduce o mărturie dinamică a plenitudinii adevărului în Hristos și a comorilor sale duhovnicești tuturor celor care se află în afara ei, cu scopul de a netezi calea spre unitate”. <https://basilica.ro/sfantul-si-marele-sinod-relatiile-bisericii-ortodoxe-cu-ansamblul-lumii-crestine-document-oficial/>, &6.

¹¹⁰ A se vedea paginile minunate despre atributul *supra-sfințeniei* lui Dumnezeu și *participarea noastră* în: Pr. Prof. D, STĂNILAOE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1.

Totuși, deși:

“credincioșii diferitelor confesiuni creștine s-au pomenit fără voia lor în cadrul acelor denominațiuni cu credințe despre un Hristos care nu e prezent cu toată eficiența Lui mântuitoare în sânul lor, participarea lor nedeplină la Hristos, și aceasta în mare măsură fără vina lor, poate avea ca urmare o participare nedeplină la El și în viața viitoare, conform cuvântului Mântuitorului: „În casa Tatălui Meu multe locașuri sunt (In 14,2)”. Vina esențială o au ereziarhii, care nu au aprofundat credința moștenită, ci fiind dominați de patima trufiei, au contribuit la lucrarea demonică de sfășiere a creștinismului”¹¹¹.

Avem în textul citat aici două elemente de mare importanță: evlavia credincioșilor, *sensus fidelium*, mult mai puternică decât inovațiile doctrinare sau de orice fel (se conferă importanța cuvenită credinciosului laic în păstrarea dreptei învățături de credință), și speranța de mântuire pentru toți. Expresia „poate avea ca urmare” lămurește peremptoriu faptul că Dumnezeu este Judecătorul. Conform logicii omenești, din moment ce aici participă nedeplin la Hristos și dincolo vor participa nedeplin, dar Dumnezeu va judeca cine și în ce măsură va participa, speranța părintelui era că vor participa mai mult decât aici.

În privința dificultăților din ultima perioadă trebuie să spunem că se așteptau și se așteaptă orientări și poziții mai ferme din partea Consiliului Ecumenic al Bisericilor, împotriva aspectelor de doctrină și de morală contrare Evangheliei, cum sunt păcatul împotriva firii, avortul și legalizarea așa numitei „căsătorii” între persoane de același gen, acceptată deja în Franța, Spania, Belgia (Bruxelles este „capitala Europei”!!!), Danemarca, Olanda și Canada, mai multe state ale SUA și probabil urmează și altele. Se elaborează și se dau publicității, de către Comitetul Central al CEB, multe rezoluții, dar se uită „rezoluțiile morale”, pentru care bisericile sunt direct răspunzătoare, și care trebuie să aibă mereu în vedere cuvintele Domnului nostru Iisus Hristos:

“Voi sunteți sarea pământului; dacă sarea se va strica, cu ce se va săra? De nimic nu mai e bună decât să fie aruncată afară și călcată în picioare de oameni” (Mt.5,13).

Este semnificativ că Mesajul din Patmos (februarie, 1995) al Întâistătorilor face referire la această problematică: „din nefericire, criza și deviațiile din ultima vreme din Mișcarea ecumenică impun Bisericilor

¹¹¹ Pr. Prof. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, pp. 269, 270.

Ortodoxe datorită de a rezista acestor deviații și de a promova tradiția autentică a Bisericii”. Unele din aceste deviații sunt identificate: hirotonia femeilor, limbajul zis inclusiv cu referire la Dumnezeu, admiterea homosexualității și lesbianismului ca orientări sexuale morale¹¹². Și în documentul publicat după consultația inter-ortodoxă din Cipru (2016) se exprimă îngrijorarea:

„Este foarte greu de înțeles cum unele grupuri creștine pot lua decizii etice și morale care reprezintă devieri grave de la tradiția creștină nedespărțită de 2000 de ani, prin ignorarea obiecțiunilor venite din partea altor creștini, chiar a unora din propria lor comuniune eclesială. Violarea flagrantă a principiului responsabilității reciproce reflectă absența iubirii și face călătoria ecumenică și mai dureroasă. Ca o consecință, ortodocșii care participă în demersul ecumenic devin ținta criticilor și presiunilor din cadrul propriei lor tradiții”¹¹³.

La final am dori să subliniem faptul că Biserica Ortodoxă nu este o confesiune, deoarece nu se fundamentează pe vreo mărturisire de credință ulterioară epocii apostolice, ci este Biserica Una Sancta¹¹⁴. Prin urmare nici teologia ortodoxă nu poate fi o teologie confesională, ci o teologie ecumenică, deoarece are ce să transmită oricărei confesiuni, întrucât a păstrat întregul tezaur al credinței apostolice, fiind Biserica deplină. Această deplinătate va fi simțită și de “ceilalți”, și vor fi atrași de ea (se cunosc cazurile atâtor teologi sau credincioși obișnuiți care au reușit ca prin studiu și aleasă viață duhovnicească să primească darul lui Dumnezeu și să îmbrățișeze credința ortodoxă), și în măsura în care creștinii ortodocși își vor cunoaște, înțelege, trăi - experia și mărturisi această revărsare ecumenică a credinței lor, urmând modelul sfinților, și nu doar declarativ, formal, uneori chiar în mod fariseic.

¹¹² Pr. Prof. Ion BRIA, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, Sibiu, 2009, vol. II, pp.68-69. A se vedea evoluțiile negative recente din Biserica Episcopeliană, <http://www.reuters.com/article/2010/05/16/us-usa-bishop-gay-idUSTRE64F0CD20100516>, ș.a.

¹¹³ https://www.researchgate.net/publication/312475743_Inter-Orthodox_Consultation_for_a_Response_to_the_Faith_and_Order_Text_The_Church_Towards_a_Common_Vision, pp. 442-443.

¹¹⁴ A se vedea: Pr. Prof. Dr. Ion BRIA, „Biserica-Una Sancta. De la convergențele teologice ecumenice spre comunitate conciliară”, în *Revista Teologică*, nr. 3, 1997.

ASPECTE ALE DIALOGULUI INTER-CREȘTIN ÎN VIZIUNEA PATRIARHULUI JUSTIN MOISESCU

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan TULCAN

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Fela”, Arad

Zusammenfassung:

Der rumänische Patriarch Justin Moiescu war eine grosse Persönlichkeit der Rumänischen Orthodoxen Kirche, der sich sehr stark für den ökumenische Dialog, in der zweiten Hälfte, des XX Jahrhunderts eingesetzt hat. Er führte diesen christlichen Dialog mit der Überzeugung, dass die Kirche in der Welt die Aufgabe hat, die frohe Botschaft des Erlösungswerkes Jesu Christi der ganzen Welt zu verkündigen. In diesem Sinne, war für ihn die Tatsache sehr deutlich, dass die Kirche Jesu Christi in sich selbst die Mittel und die Kraft besitzt, eine solche theologische, kirchliche Arbeit zu treiben, nämlich, zuerst das Gebet für die Einheit aller, der Gottesdienst, und, das Zeugnis für Jesus Christus abzulegen. Dieser Dialog kann auch dazu beitragen, die Länder Europas näher zu bringen, um den Europäer eine christliche Seele entstehen zu lassen. Ein Beispiel für diese unermüdliche Tätigkeit bleibt für immer der Apostel Paulus, der immer wieder das universelle Bewusstsein der Christes, durch die Erlösung Christi, herausgestellt hat.

Stichwörter:

Tätigkeit der Kirche, ökumenisches Engagement, Leben und Tätigkeit vom Patriarchen Justin, interchristlicher Dialog, das Gebet und der christlicher Dialog

1. Patriarhul Justin Moiescu și contextul activității sale.

Patriarhul Justin Moiescu a trăit și și-a desfășurat activitatea sa teologică, pastorală și bisericească într-un context politic ostil Bisericii și afirmării credinței în societate (1910-1986). De aceea, tot ceea ce a făcut el în acel context, poartă amprenta acelor timpuri, dar, pe care a căutat să le maximizeze în ceea ce privește activitatea Bisericii atât în plan intern, național, cât și în plan internațional. În mod vizionar, și Patriarhul Justin (1977-1986) a ajuns la concluzia, precum a făcut-o și predecesorul său în scaunul patriarhal, Justinian Marina, că viața și lucrarea Bisericii în lume, poate fi facilitată prin promovarea unor relații internaționale, astfel, încât Biserica și teologia ortodoxă să fie integrată în circuitul unor relații internaționale strânse, pentru ca stăpânitorii vremelnici ai țării de atunci, ostili Bisericii, să știe, că Biserica nu este singură și izolată, ci integrată în fluxul unor relații și cooperări, care să o consolideze în manifestările ei în societate. Așa se explică faptul, că el a impulsionat în mod constant relații de cooperare între Biserici, precum și dialogul teologic dintre ele, care să le apropie tot mai mult, prin cunoaștere reciprocă, prin într-ajutorare și prin poziții comune în marile probleme ale vremii.

În acest context, trebuie subliniat faptul, că Biserica Ortodoxă Română, în timpul păstoririi Patriarhului Justin, atât în calitate de Mitropolit al Ardealului și al Moldovei și Sucevei (1956-1977) cât și mai apoi, ca Patriarh (1977-1986) a avut cea mai consistentă reprezentare în marile organisme internaționale, prin teologi ortodocși români de mare valoare teologică, încurajând organizarea de conferințe teologice internaționale, inițierea unor dialoguri teologice bilaterale, ca de pildă, cel dintre Biserica noastră și Biserica Evanghelică din Germania (EKD), din anul 1979 până astăzi etc.

Pe de altă parte, Patriarhul Justin a promovat schimbul de burse între teologii diferitelor Biserici și tinerii teologi români, pe care i-a trimis la studii de specializare în străinătate. Cel mai consistent program de burse al tinerilor teologi români a fost derulat în timpul patriarhatului lui Justin Moiescu. Aceasta demonstrează faptul, că Patriarhul Justin a înțeles importanța deosebită pe care o au dialogurile dintre creștini, și, că ele, trebuie să fie derulate în mod profesionist, academic și substanțial.

2. Câteva repere din viața și activitatea Patriarhului Justin Moiescu.

Cel de-al patrulea Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române s-a născut la 5 martie 1910 în localitatea Căndești, jud. Argeș. S-a înscris la Seminarul Teologic al orfanilor de război din Câmpulung Muscel, unde a învățat între anii: 1922-1930. După aceea, a urmat studii teologice la Facultatea de Teologie din Atena, între anii: 1930-1934, apoi continuă studii de specializare la Facultatea de Teologie romano-catolică din Strasbourg, între anii: 1934-1936, iar, după aceea, din nou la Atena în anii 1936-1937. La Atena și-a susținut și doctoratul în Teologie în anul 1937, cu tema: *Evagrie din Pont*. Viața, scrierile și învățătura, în limba greacă, lucrare premiată de Academia de Științe din Atena.

Întors în țară de la studii, Justin Moiescu activează ca profesor de limba latină la Seminarul „Nifon Mitropolitul” din București, între anii 1937-1938, după care timp a ajuns profesor de Noul Testament la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din Varșovia (1938-1939). A revenit în țară, funcționând ca profesor la aceeași disciplină, în cadrul Facultății de Teologie din Cernăuți-Suceava, de unde, mai apoi, s-a transferat în anul 1946 la aceeași disciplină la Facultatea de Teologie din București, devenind, din anul 1948 Institutul Teologic Universitar.

În data de 26 februarie 1956 a fost ales Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, unde a păstorit puțin timp, deoarece la 10 ianuarie 1957 a fost ales Mitropolit al Moldovei și Sucevei, unde a păstorit 20 de ani.

La 12 iunie 1977 a fost ales în demnitatea de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române și a fost întronizat în scaunul patriarhal la data de 19 iunie 1977, păstorind până în anul 1986, când a trecut la cele veșnice.

Dintre lucrările sale cele mai importante se cuvin a fi amintite următoarele: *Sfânta Scriptură și interpretarea ei în opera Sfântului Ioan Hrisostom*, Cernăuți 1942; *Originalitatea parabolilor Mântuitorului*, Râmnicu Vâlcea 1945; *Activitatea Sfântului Apostol Pavel în Atena*, Iași 1946; *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Craiova 1955; de asemenea, a tradus *Simbolica* teologului grec Hristu Andrușos, Craiova 1955. Pe lângă aceste lucrări în volum, Justin Moiescu a mai scris studii și articole care au apărut în publicațiile vremii.

În calitate de mitropolit a desfășurat o bogată activitate, care îl situează în galeria ierarhilor cărturari ai Bisericii noastre. În timpul păstoririi sale la Iași, Justin Moiescu s-a îngrijit de restaurarea multor mănăstiri și biserici din eparhie, iar la editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei au apărut lucrări deosebit de valoroase.

Ca Mitropolit a fost delegat de către Sfântul Sinod al Bisericii noastre ca să reprezinte Ortodoxia românească la diferite întruniri ecumenice internaționale. A condus delegații ortodoxe române în vizite efectuate diferitelor Biserici: Anglia (1958), India (1961), Statele *Unite ale Americii* (1970), *Biserica Luterană din Danemarca* (1971), *Patriarhia Ecumenică* (1974). A participat la Adunările Generale ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor (CEB): New-Delhi (1961), Uppsala (1968), Nairobi (1975). A făcut parte din Prezi-diul Conferinței Bisericilor Europene (CBE), participând la Adunările generale ale acesteia: Nyborg IV (1964) Nyborg V (1966), Nyborg VI (1971) și Engelberg (1974). De asemenea, a condus delegațiile Bisericii noastre la Conferințele Panortodoxe de la Rhodos (1961, 1963, 1964) și Chambesy (1968), precum și la prima Conferință panortodoxă pregătitoare a Sfântului și Marelui Sinod panortodox (Chambesy, 1971).

În calitate de Patriarh, a condus delegații sinodale care au vizitat diferite Biserici: Patriarhia Ecumenică (1978), Arhiepiscopia Misionară din America și Canada (1979), Biserica Ortodoxă Rusă (1980), Biserica Ortodoxă Sârbă (1981), Biserica Luterană din Suedia (1981), Sediul CEB de la Geneva (1981), Biserica Ortodoxă Bulgară (1982), Biserica Reformată din Ungaria (1982) și Biserica Ortodoxă Greacă (1984)¹.

3. Accente, direcții și perspective ale dialogului intercreștin din perspectivă ortodoxă în viziunea Mitropolitului, respectiv, a Patriarhului Justin.

Dintre aspectele importante ale viziunii sale în cadrul cooperării intercreștine, pot fi amintite câteva dintre ele:

a. Dialogul intercreștin – inspirat din rugăciunea Bisericii.

Pentru Patriarhul Justin rugăciunea constituie un pilon important pe care trebuie să se sprijine dialogul intercreștin.

„În biserică, creștinul simte că „cerurile se deschid și splendorile lui Dumnezeu se arată” - cum au exclamat credincioșii și episcopii ruși în ziua sfințirii Catedralei Înălțării din Moscova,

¹ Mai multe detalii despre viața și activitatea Patriarhului Justin, a se vedea: Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul Teologilor Români*, Editura Univers Enciclopedic, București f.a., pp. 278-280; Ioan RĂMUREANU, „La 70 de ani de viață ai Preafericitului Patriarh Justin”, în: *Biserica Ortodoxă Română* (prescurtat: BOR), XCVIII, 1980, pp. 339-363; Dumitru RADU, „Preafericitul Patriarh Justin în teologia românească” în: BOR, XCVIII, 1980 pp. 363-383; Dumitru SOARE, „Contribuția Preafericitului Patriarh Justin la dezvoltarea relațiilor ecumenice ale BOR”, în: BOR, XCVIII, 1980, pp. 404-432 etc.

ai cărei pereți au fost împodobiți cu icoane de ucenicii marelui zugrav Rubliov. Lăsând la ușa bisericii „toată grija cea lumească” așa cum se spune în imnul heruvicului, omul, ca ființă religioasă, trăiește cu toată intensitatea bucuria unirii sale cu semenii săi și cu Dumnezeu. Mai mult decât în oricare alt moment, în timpul slujbei religioase comune, în biserică se manifestă unirea văzută a credincioșilor”².

Prin rugăciune, tot ceea ce este individual dispare, pentru ca omul, ieșind din propriile sale margini, să devină într-un anumit fel unul cu semenii săi, în comuniune cu ei. În viziunea patriarhului Justin, rugăciunea nu este un act formal, gol de conținut, ci este un act care implică întreaga ființă a credinciosului, îndemnându-l să se ridice deasupra a tot ceea ce este izolare, în-singurare și egoism de orice fel. Rugăciunea săvârșită din adâncul inimii, împreună cu alții este un focar de coeziune și solidaritate, un centru de unde iradiază razele iertării, ale lepădării de sine și ale atenției spre ceilalți. În rugăciune nimeni nu este singur, ci fiecare se roagă în egală măsură pentru toți,

„Dacă rugăciunea individuală este stimulată în bună parte de nevoile proprii și de moment ale credinciosului, rugăciunea în comun se ridică până la manifestarea conștiinței creștine universale. Integrând în chip spiritual ființa în umanitate, fiecare creștin vorbește cu Dumnezeu în numele acestei universalități. Solitudinea este sfărâmată. Reînnoită prin dinamismul dragostei, ființa omenească trăiește în Liturghie adevărul existenței sale”³.

În rugăciunea comună, se poate simți mai bine spiritul de frățietate dintre creștini, pe de o parte, dar, în același timp, și durerea divizărilor dintre ei, care se află în contradicție cu porunca Mântuitorului, pe care a dat-o ucenicilor Săi de a lupta pentru unitatea care există între El și Tatăl în Duhul Sfânt (cf. Ioan 17, 21).

b. Rugăciunea îndeamnă la dialogul intercreștin.

Efortul acțiunilor creștine trebuie mereu să se îndrepte spre vindecarea rănilor pricinuite de dezbinarea la care a ajuns creștinătatea de mult timp. Aceste eforturi trebuie să fie constant sprijinite pe rugăciune. Ierarhul român a subliniat faptul, că sensibilitatea conștiinței creștine referitoare la starea

² Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, Episcopia Argeșului și Muscelului, Editura Anastasia, București, 2004, p. 16.

³ Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, p.17.

de dezbinare este mai puternică decât spiritul confesionalist îngust. Întotdeauna este grăitoare și dătătoare de speranță atitudinea Apostolului Neamurilor în fața dezbinărilor de tot felul. Atunci, când în Corint au apărut dezbinări între creștini, Sf. Apostol Pavel i-a muștrat, avertizat și îndemnat: „Vă îndemn, fraților, pentru numele Domnului nostru Iisus Hristos, ca toți să vorbiți la fel și să nu fie dezbinări între voi; ci să fiți cu totul uniți în același cuget și aceeași înțelegere. Căci, frații mei, despre voi, prin cei din casa lui Hloe mi-a venit știre, că la voi sunt certuri. Și spun aceasta, că fiecare dintre voi zice: eu sunt al lui Pavel, iar eu al lui Chifa, iar eu sunt al lui Hristos. Oare S-a împărțit Hristos? Nu cumva s-a răstignit Pavel pentru voi? Sau ați fost botezați în numele lui Pavel?” (I Corinteni 1, 10-13).

Această împărțire a creștinilor poate fi constatată până astăzi și care se află în profundă contradicție nu numai cu voința de unitate a Mântuitorului cu privire la toți cei care vor crede în El de-a lungul veacurilor, dar, și cu îndemnul statornic al Apostolului Pavel adresat creștinilor din vremea sa, și, implicit, celor de astăzi, de a trăi în armonie, comuniune și dialog.

Mitropolitul de odinioară Justin Moiescu constata în vremea sa o schimbare de atitudine, în bine a creștinilor, dătătoare de speranță pentru apropierea dintre ei, prin dialog. El spunea:

„Astfel, noi ne găsim astăzi într-o situație cu totul nouă. Deși facem parte din diferite Biserici creștine, noi ne-am apropiat unii de alții, păstrăm legături strânse, colaborăm între noi, aprofundăm convingerile noastre religioase și pe cele ale altora, desigur păstrând nevătămată conștiința noastră. În toate laturile vieții Bisericilor există un climat nou; dragostea creștină își întinde aripile ei îngerești până la într-ajutorarea în multe domenii. Nu mai judecăm celelalte confesiuni pornind de la propriul nostru punct de vedere, ci de la cel al altora, văzând pe Domnul în frații noștri”⁴.

Cuvintele acestea ale marelui teolog român sunt extrem de grăitoare și chiar profetice dintr-un anumit punct de vedere. El exprima prin ele, un anumit climat ce s-a creat în acea perioadă de deschidere intercreștină, și care îndemna la cunoaștere, la iubire și la un dialog pe multiple planuri între diferitele Biserici și confesiuni.

Scopul acestui dialog văzut de Justin Moiescu era acela de a ne „cunoaște unii pe alții, pentru a ne cunoaște mai bine pe noi înșine și pentru a ne uni, peste pozițiile noastre inițiale. Suntem

⁴ Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, p. 24.

în mers înainte. Trebuie să ne deschidem sufletele unii în fața altora, căutând împreună plinătatea adevărului Bisericii Ecu-menice, în duhul umilinței și al rugăciunii, ca mărturisitori ai credinței noastre și ca slujitori ai întregii omeniri”⁵.

Ca atare, dialogul dintre creștini reprezintă nu numai o posibilitate, ci și o stringentă necesitate pentru toți cei care Îl mărturisesc pe Iisus Hristos, Cel Care este în unitatea vieții Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt.

Cooperarea dintre creștini prin dialog are darul nu numai de a-i apropia în credință pe unii față de alții, ci și pentru ca aceștia să însemne un factor de stabilitate în relațiile internaționale, pentru a preveni conflictele și a lucra pacea. În acest context, gândirea Patriarhului Justin era una luminoasă și ancorată în realitatea vieții din Europa și din lume. El afirma în acest sens, următoarele:

„Noi suntem chemați să slăvim pe Dumnezeu împreună, ajutând pe cei care sunt în nevoie, luptând pentru o societate conștientă de răspunderile sale, căutând să orientăm dezvoltarea transformărilor sociale rapide spre țeluri constructive... căutând să creăm condiții de dreptate internațională și opunându-ne cercului vicios infernal al înarmării și experiențelor nucleare”⁶.

În felul acesta se poate observa cât de complex și mereu actual poate să fie dialogul intercreștin în orice epocă, și cât de anacronici pot fi aceia, care resping eforturile pe care le întreprind creștinii pentru a fi un ferment de înnoire, de coeziune, de iubire hristică în relațiile nu numai între ei, ci și legat de impactul acestor relații asupra statelor și guvernelor lumii.

c. Dialogul intercreștin și unitatea Europei.

Așa cum s-a arătat mai sus, dialogul intercreștin are relevanță nu numai în interiorul spațiului eclezial, ci și în spațiul mai larg al continentului european. Europa a fost în trecut teatrul unor aprige confruntări între creștini, cu reverberații până în zilele noastre. Relațiile pașnice și dialogul intercreștin reprezintă un fel de antidot la intoleranța, ura, lipsa de iubire și tot felul de tensiuni care apar, dispar și, apoi, reapar în spațiul european. Responsabilitatea Bisericilor din Europa este foarte mare în procesul de pacificare și reconciliere pe bătrânul continent. Pe bună dreptate s-a arătat, că

⁵ Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, pp. 24-25.

⁶ Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, p. 25.

„fiecare dintre noi, ortodocși, romano-catolici sau protestanți de toate nuanțele, înfățișăm lumii mesajul creștin în mod diferit, potrivit cu fidelitatea noastră față de adevărul revelat, cu împărtășirea noastră de darurile Sfântului Duh și cu viețuirea noastră în dragoste frățească. Dar, fiecare din marile părți ale Creștinismului a păstrat conștiința apartenenței sale la Biserica lui Hristos. Nici una n-a ieșit din Împărăția Lui; toate I se închină Lui ca Domnului și Dumnezeului lor; fiecare din ele Îi cere lumina și harul Lui”⁷.

Ortodoxia a avut întotdeauna conștiința, că ea este în lume mărturisitoare prin credință și viața ei întreagă „Biserica cea una, sfântă, sobornicească și apostolească”. În acest context, se poate observa un anumit paradox, ce caracterizează, în general, viața Europei. În ciuda faptului, că popoarele Europei sunt destinate să conviețuiască în pace și cooperare, așa cum le indică geografia și civilizația lor, ele experiază în mod repetat tragedia separației lor unele de altele.

„Europei nu-i lipsesc bunurile materiale, nici energiile creatoare în toate domeniile vieții omenești. Ceea ce-i lipsește Europei este unitatea ei spirituală. Din această lipsă de unitate, care se manifestă în cele mai variate domenii, suferă și Bisericile”⁸.

Așadar, miza dialogului intercreștin este enormă și în plan european. Numai apropiindu-se între ei, creștinii din Europa pot fi un factor de unitate și împăcare nu numai în interiorul Bisericilor lor, sau, în convergență spre unitate unele cu altele, ci și în planul mai larg al Europei, leagănul civilizației mondiale, inspirat din etosul valorilor creștine.

Ortodoxia este parte componentă a spațiului și a spiritului european, așa încât, Bisericile Ortodoxe nu au voie să se izoleze nici unele de altele, așa cum, din păcate, se întâmplă lucrurile destul de des, și nici de ceilalți, dar, nici să manifeste autosuficiență și ignorare a celorlalți și să fie inactivă în ceea ce privesc eforturile de a se face cunoscută și a fi în miezul lucrurilor și a dezbatelor esențiale în plan european. Trebuie redescoperit mereu spiritul Bisericii Ortodoxe care este acela de a se ruga lui Dumnezeu

„să dăruiască pace întregii lumi; este în spiritul Bisericii Ortodoxe să se roage pentru bunăstarea tuturor Sfințelor lui Dum-

⁷ „Europa și unitatea spirituală”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei* (prescurtat: *MMS*), XLV, 1969, nr. 5-6, pp. 271-278, apud: Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, p. 53.

⁸ Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, p. 55.

nezeu Biserici; este în spiritul Bisericii Ortodoxe să se roage pentru unirea tuturor”⁹.

d. Caracterul intrinsec al dimensiunii ecumenice a Bisericii.

Etosul Ortodoxiei în relațiile cu ceilalți creștini se întemeiază pe faptul, înțelele la modul general, că

„spiritul ecumenic însoțește viața. Bisericii în tot timpul existenței ei. Acest spirit a apărut ca o necesitate de viață comună în Dumnezeu chiar din momentul nașterii Bisericii și a animat-o fără încetare pentru a o ajuta să-și împlinească misiunea sa pe toată suprafața pământului și în toate timpurile”¹⁰.

Desigur, prin cele de mai sus, se înțelege acea ecumenicitate a Bisericii, care este intrinsecă existenței și misiunii ei, încă de la apariția ei în chip văzut pe scena istoriei în ziua Cincizecimii. Dar, ceea ce a apărut în secolul al XX-lea ca Mișcare ecumenică, este, fără îndoială, legată de ecumenicitatea fundamentală a Bisericii, dar, în același timp, este distinctă de ea. Acest spirit care a apărut încă de la începutul secolului XX, este unul care tânjea după ecumenicitatea intrinsecă a Bisericii. Teologul Justin precizează cu deosebită acrivie teologică faptul, că

„suntem mulțumiți să descoperim că toate schismele, toate excomunicările și anatemele reciproce, toate secolele de izolare și de nemulțumire n-au lovit tezaurul de credință și rugăciune pe care Hristos l-a lăsat moștenire Bisericii Sale. Este o mare bucurie să ne reunim și să discutăm împreună problemele de credință și de viață creștină, să ne rugăm împreună la serviciile noastre liturgice și să mărturisim fără încetare Crezul: *Cred, într-una, sfântă, sobornicească și apostolească Biserică*. În domeniul evanghelizării și mai cu seamă pe teren practic și social, colaborarea între bisericile noastre a crescut neîncetat”¹¹.

Acest tezaur comun de credință și aspirație spre unitate nu a dispărut din conștiința creștină universală, ci acesta a exercitat în trecut și continuă să exercite și în prezent o atracție și o nostalgie, prezente în sufletele creștinilor vii și responsabili.

⁹ Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, p. 54-55.

¹⁰ Mitropolit JUSTIN, „A 25-a aniversare a Consiliului Ecumenic al Bisericilor”, în: *MMS*, XLIX, 1973, nr. 9-10, pp. 581-586, apud: Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, p. 57.

¹¹ Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, p. 60.

e. Conștiința universalității creștine.

Din caracterul intrinsec al ecumenicității creștine, decurge o conștiință a universalității creștine, pe care Ortodoxia a simțit-o mereu. Intrarea ei în dinamica relațiilor creștine internaționale, i-a oferit Ortodoxiei prilejul de a exprima cu multă vigoare și consecvență faptul, că Evanghelia lui Iisus Hristos trebuie răspândită peste tot, și, că atunci când creștinul mărturisește credința lui în Iisus Hristos, o face având în vedere universalitatea iubirii lui Hristos, Care dorește mântuirea tuturor oamenilor.

„Bisericele mari sau mici au dobândit împreună conștiința universalității creștine și, de asemenea, sentimentul responsabilității comune în ceea ce privește viața și Biserica una, precum și soarta omenirii întregi. Evident, în centrul preocupărilor noastre neconținute se găsește mereu problema unității Bisericii lui Iisus Hristos. În acest scop facem eforturi pentru a pregăti drumul Domnului spre noi și a netezi căile Sale”¹².

f. Sf. Apostol Pavel – model al implicării pentru unitatea Bisericii – reflectat în conștiința Ortodoxiei.

Pentru Patriarhul Justin, Apostolul Neamurilor a rămas mereu un reper în activitatea sa pastoral-misionară. Aceasta, probabil și pentru faptul, că Justin Moiescu a fost un specialist excelent în studiul biblic al Noului Testament. În ceea ce privește atitudinea pe care Biserica Ortodoxă și slujitorii ei trebuie să o aibă în ceea ce privește lucrarea pastorală și în relațiile cu semenii lor și cu lumea, în ansamblul ei, trebuie să se țină seama de modul în care a înțeles această lucrare cel care a fost un Apostol, cu adevărat misionar, și care l-a întâlnit pe Iisus Hristos Cel înviat pe drumul Damascului. Sfântul Pavel cunoscând amărăciunea discordiei în viața Bisericii primare, s-a făcut el însuși un Apostol al reconcilierii. Îndemnul pe care el l-a făcut credincioșilor din Efes este ilustrativ din acest punct de vedere.

„De aceea, vă rog, eu cel întemnițat pentru Domnul, să umblați cu vrednicie, după chemarea cu care ați fost chemați. Cu toată smerenia și blândețea, cu îndelungă-răbdare, îngăduindu-vă unii pe alții în iubire, silindu-vă să păziți unitatea Duhului într-o legătură păcii. Este un singur trup și un singur Duh, precum și chemați ați fost la o singură nădejde a chemării voastre. Este

¹² Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, p. 61.

un Domn, o credință și un Botez, un Dumnezeu și Tatăl tuturor, Care este peste toate și prin toate și întru noi toți... Până vom ajunge toții la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, la statura bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos”(Efeseni 4, 1-6; 13).

Aceeași atitudine o are Apostolul Pavel și în ceea ce privește partizana-tul din Corint, unde credincioșii s-au împărțit în tabere, adesea ostile, re-vendicându-se de la un Apostol sau de la altul. Și acolo Apostolul Pavel s-a ridicat cu vehemență împotriva acestei atitudini.

„Când vorbim de unitatea Bisericii sau chiar a Bisericii, noi ne menținem deseori pe un plan orizontal sau temporal aproape exclusiv uman, pierzând din vedere, că nu este vorba numai de unitatea Bisericii, ci de unitatea Bisericii în Iisus Hristos. Noi vorbim ca oameni „trupești”, adică supuși ființei noastre umane și nu ca oameni „duhovnicești”, integrați com-plet în Trupul lui Hristos. Astfel, noi suntem încă „copii mici în Hristos” cum spune Sfântul Pavel (I Corinteni 3, 1-4). Numai în acest context se poate vorbi de reîntoarcerea unei Biserici în sânul alteia sau de un compromis între noi pe baza unui minimalism în credință”¹³.

d. Dinamica viziunii ortodoxe asupra dialogului intercreștin.

Ortodoxia, rămânând fidelă coordonatelor apostolice ale credinței și vie-ții Bisericii, nu este statică, rigidă și insensibilă față de chemarea pe care a primit-o de la Iisus Hristos de a lucra pentru unirea sau unitatea tuturor în Iisus Hristos. Același etos dinamic poate fi sesizat și în ceea ce privește lu-crarea apostolică a primului secol creștin. În virtutea duhului apostolic, toți creștinii trebuie să „crească” în credință, nădejde și dragoste. Ei nu pot ră-mâne statici, încremeniți în credința lor. Rezultatul acestui efort este „creș-terea în cunoștința lui Dumnezeu”. Sfântul Apostol Pavel vorbește de o „ridicare” de la vârsta de copil la starea „omului desăvârșit”, mereu rămânând în credință și dragoste, pentru a ajunge la „măsura vârstei deplinătății lui Iisus Hristos”.

„Este vorba de o integrare completă a noastră a tuturor în Trupul lui Hristos, urmând calea ascensiunii Domnului nostru cu începere de la kenoza Sa până la intrarea din nou în mărirea

¹³ Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, pp. 62-63.

Tatălui. De la smerenia de bunăvoie, noi ne ridicăm la ascultarea totală de Dumnezeu... supunând deci voința noastră voinței lui Dumnezeu, noi dobândim toată bunăvoința Sa. Purificați și sfințiți, reinnoiți și ridicați la cunoștința lui Dumnezeu, noi păstrăm sigur pe Domnul în inimile noastre; uniți între noi și cu El, ajungem să fim toți una în credință și în dreptate”¹⁴.

Această viziune teologică are darul de a analiza viața Bisericilor prin cele două criterii: ascultarea lor de voința Tatălui, Care dorește unitatea tuturor și prin modelul apostolic, care exprimă acest sens al unității, înțeles de Ortodoxie, și care poate să inspire gândirea teologică și viața concretă a Bisericilor. În acest fel, nimeni nu va înțelege că integrarea tuturor în unitatea Bisericii, dorită de Iisus Hristos, reprezintă un act de trădare a propriei identități. Cu privire la implicarea Patriarhului Justin în dialogul intercreștin, un venerabil teolog ortodox român spunea:

„Ajuns în scaunul de Mitropolit, Preafericirea Sa a valorificat pregătirea Sa teologică de mare teolog, în același timp deplin încadrat în Ortodoxie, dar, preocupat de vastele probleme ale întregului Creștinism contemporan și de responsabilitatea lui față de lumea de azi. Toate acestea s-au arătat în aportul însemnat și câștigător de mare prestigiu pentru Ortodoxia românească, pe care l-a dus în ecumenismul contemporan, în care a fost vreme de două decenii reprezentantul principal al Bisericii noastre... În privința aceasta se arată ca un demn urmaș al lui Petru Movilă”¹⁵.

g. Deschiderea Ortodoxiei pentru cunoașterea ei de către ceilalți creștini

Locul și rolul Ortodoxiei în cadrul dialogului intercreștin, este văzut de patriarhul Justin, evidențiate și prin faptul, că Ortodoxia trebuie să se descopere și mai mult lumii, întrucât ea conține în tezaurul ei de credință și viață spirituală, elemente care pot fi folosite de toți creștinii. Prin aceste elemente de viață creștină, Ortodoxia poate fi de ajutor și celorlalți creștini, pentru a-și cunoaște și aprofunda ei înșiși propria lor credință. Pentru Patriarhul Justin, dialogul intercreștin este nu numai *o necesitate, ci și o datorie*.

¹⁴ Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, pp. 63-64.

¹⁵ Dumitru STĂNILĂ, „Omăgiu Preafericitului Patriarh Justin la vârsta de 70 de ani”, în: *Ortodoxia*, XXXII, 1980, nr. 2, p. 202.

„Păstrătoare fidelă a credinței revelate și cu toată ființa ei angajată în opera de transfigurare a lumii în Împărăția unică a lui Dumnezeu, Biserica ortodoxă s-a arătat fără încetare păstrătoare a unității creștine și slujitoare a omului, a popoarelor și a lumii întregi”¹⁶.

În acest context, este foarte important faptul, ca Ortodoxia însăși să se deschidă spre ceilalți. Cum se poate ea deschide spre ceilalți, spre a fi cunoscută, dacă ea s-ar închide în ea însăși, dacă ea nu ar dialoga cu ceilalți, și chiar cu lumea în mijlocul ei trăiește, așa cum par a sugera unii care se consideră mai ortodocși decât alții? Patriarhul Justin a înțeles această necesitate a cunoașterii valorilor Ortodoxiei de către ceilalți creștini, făcând un apel la ea însăși, în vederea deschiderii către ceilalți, spre a fi mai bine cunoscută.

„Mai mult decât necesitatea de a ne face cunoscuți de către celelalte Biserici, noi avem datoria de a lucra pentru domnia adevărilor credinței în sufletele tuturor oamenilor și îndeplinirea voinței lui Dumnezeu pe pământ, ca în cer. Noi suntem datori, să împărtășim tuturor fraților noștri creștini tezaurul nostru de credință, rugăciunile noastre, viața noastră creștină”¹⁷.

Încă din acei ani, de la mijlocul secolului trecut, Patriarhul Justin a intuit câteva lucruri extrem de importante și de valoroase, în ceea ce privește dialogul intercreștin, care se vor a fi împlinite abia în zilele noastre. Teologul român deplânge faptul, că

„noi n-am reușit să vă înfățișăm comoara noastră de credință în toată adâncimea ei, formele noastre de cult și sensurile sale sublime, spiritualitatea noastră și înrăurirea ei asupra societății omenești, pe scurt, noi n-am izbutit să vă facem deplin cunoscute dogmele noastre de credință și viața noastră creștină. Sistemul nostru de gândire teologică nu 2este prezentat în schemele gândirii occidentale și literatura ortodoxă nu este răspândită în lume, prin mijlocirea unei limbi de mare circulație”¹⁸.

În aceste carențe, Patriarhul Justin a văzut minusurile dialogului intercreștin, din perspectivă ortodoxă. Întreg etosul Ortodoxiei dorește să prezinte o viziune luminoasă despre cer și pământ, despre Dumnezeu și om, despre Biserică și lume, despre cele văzute și nevăzute.

¹⁶ Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, p. 72.

¹⁷ Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, p. 73.

¹⁸ Patriarhul JUSTIN, *Opera integrală 7. Discursuri ecumenice*, pp. 75-76.

Teologul român a avut o atitudine critică și în ceea ce privește capacitatea Ortodoxiei de a intra în dialogul intercreștin cu întreg potențialul ei de gândire, atitudine și viață creștină.

4. Concluzii

Abordarea unei asemenea problematici a dialogului intercreștin, din perspectivă ortodoxă, ar putea fi înțeleasă, ca fiind în contradicție cu disponibilitatea teologilor confesionale contemporane de a se cunoaște mai bine și de a intra în dialog unele cu altele. După entuziasmul prezent în secolul trecut în ceea ce privește dialogul ecumenic, se poate observa încă de la finele veacului trecut și începutul celui prezent o unui fel de dezinteres față de problematica și utilitatea dialogului intercreștin.

Cauzele unei asemenea saturații și atitudini ar putea fi văzută în concentrarea Bisericilor asupra propriilor probleme interne, cu care au început să se confrunte odată cu schimbarea regimurilor politice autoritare de la finele secolului trecut, pe de o parte; pe de altă parte, s-a instaurat în conștiințele credincioșilor diferitelor Biserici o anumită autosuficiență, ce nu mai permite îndreptarea atenției și spre celălalt. Dar, prin acest dezinteres, creștinii își uită de fapt propria lor menire și ascultarea de voința lui Iisus Hristos, Care S-a rugat pentru unitatea tuturor în El după chipul unității Preasfintei Treimi.

Un fel de antidot la aceste stări de lucruri, pot fi considerați pionierii și marii vizionari teologi ai veacului trecut, care, asemenea Patriarhului Justin, au văzut dialogul intercreștin nu numai ca pe o necesitate a vieții creștine, ci și ca pe o datorie, căreia ei trebuie să-i facă față. Acești vizionari în ale dialogului intercreștin au privit întotdeauna demersul acesta, ca pe unul ce se întemeiază pe voința lui Dumnezeu, manifestată cu claritate de Iisus Hristos, Cel Care a venit în lume să facă cunoscută acesteia voia Tatălui, căreia El I s-a supus întru totul, până la moartea pe Cruce.

Pe de altă parte, contribuția Patriarhului Justin la această mișcare spirituală de apropiere între creștini, poate fi sintetizată în câteva puncte esențiale:

În primul rând, el a evidențiat cu multă vigoare, dar, și delicatețe, totodată, necesitatea deschiderii creștinilor unii față de alții; interesul unora față de alții, pentru a se cunoaște mai bine, a se respecta mai mult și a găsi puncte de convergență între ei pentru a fi în lume energii comune care să stimuleze pacea, înțelegerea și apropierea lor în aceeași credință în Iisus Hristos.

În al doilea rând, el a subliniat importanța deosebită pe care o are rugăciunea particulară și cea liturgică pentru unirea tuturor în același Duh al lui Iisus Hristos. Planul rugăciunii l-a înțeles Patriarhul Justin ca pe unul indispensabil pentru a reliefa importanța Ortodoxiei în dialogul intercreștin.

În al treilea rând, ierarhul român a fost conștient de importanța existenței unei prezentări sistematice și bine articulate a Ortodoxiei, îndeosebi în lumea occidentală, într-o limbă de largă circulație, pentru a facilita cunoașterea Ortodoxiei de către ceilalți creștini, care, la rândul lor, să se regăsească în unele din articulațiile ei în propria lor credință și Biserică, stimulând totodată dialogul mai profund întrecreștin.

În concluzie, câtă vreme Creștinismul european a avut asemenea mentori în ale credinței și dialogului, tezaurul lor de credință, lucrare și entuziasm nu trebuie dat uitării, ci regândit și preluat în mod creator, pentru ca lumea creștină de astăzi să se regăsească tot mai mult în fundamentele credinței apostolice și să fie un ferment proaspăt și creator în fața problemelor pre-sante ce se pun conștiinței creștine în timpurile noastre.

**IMAGINI DIN TIMPUL
DESFĂȘURĂRII
EVENIMENTELOR ACADEMICE**

CONFERINȚA NAȚIONALĂ
Patriarhul Nicodim Munteanu și memoria istorică a interbelicului românesc

CONFERINȚA NAȚIONALĂ
Patriarhul Iustin Moiseșcu, promotor al dialogului ecumenic

**IMAGINI CU PATRIARHUL
IUSTIN MOISESCU SI CU
DELEGAȚIA BOR LA
ADUNAREA GENERALĂ A
CONSILIULUI MONDIAL AL
BISERICILOR DE LA
NAIROBI, KENYA (1975)**

